

T.C.

GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

MOĞOLLARDA AİLE VE KADININ ÖNEMİ

Hazırlayan

Habibe Ceren DAĞDEVİREN

Tarih Ana Bilim Dalı

Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Danışman

Prof. Dr. Mehmet Münir ATALAR

Doç. Dr. Pınar ÜLGEN

TOKAT-2016

MOĞOLLARDA AİLE VE KADININ ÖNEMİ

Tezin Kabul Ediliş Tarihi: 25/02/2016

Jüri Üyeleri (Unvanı, Adı Soyadı)

Başkan: Prof. Dr. Nerlihan OYLAK

Üye : Prof. Dr. M. Minic A. ALAK

Üye : Doç. Dr. Figen YILGAN

Üye :

Üye :

İmzası

Bu tez, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim

Kurulunun 08/02/2016 tarih ve 07-11 sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Mustafa ÇOLAK
Enstitü Müdürü: Enstitü Müdürü

İmza

T.C.
GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik ilkelere uygun olarak toplanıp sunulduğunu, bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçlara atıf yaptığımı ve kaynağını gösterdiğimi beyan ederim.

(25/02/2006.)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin
Adı ve Soyadı
Habibe Ceren DAĞDEVİREN

İmzası

.....

TEŞEKKÜR

Bu çalışma esnasında sabırla bana yardımcı olan, danışman hocam Prof. Dr. Mehmet Münir ATALAR'a; bütün sorularıma güler yüzü ve samimiyeti ile cevap veren Doç. Dr. Pınar Ülgen'e ve ayrıca Dr. Murat Serdar'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca benden maddi ve manevi desteğini esirgemeyen ailem Münevver Demirpençe ve Tuğçe Dağdeviren'e; çalışmamı itina ve sabırla okuyan, desteğini hiç esirgemeyen Sahra İpek Edis'e teşekkür ederim.

TOKAT – 2016

Habibe Ceren DAĞDEVİREN

ÖZET

Kadın, toplumun en önemli ögesidir. Kültür ve medeniyet, kadın ve erkekten oluşan insan topluluğunun birlikte var ettiği akla gelebilecek her şeydir. Kültür ve medeniyetin oluşmasında ve gelecek kuşaklara aktarılmasında kadın önemli bir aracı olmuştur. Kadın, geçmişten bu güne değin var olan aracılık vasfını aile kurumunun içerisinde icra etmiştir.

Kadın ve erkeğin bir araya gelerek oluşturduğu toplumun en küçük birimi aile olarak ifade edilmiştir. Bundan dolayıdır ki; toplumların temelini aile oluşturmaktadır. Her dönemde aile için farklı ifadelerde tanımlamalar yapılmış olsa da, ailenin toplumun temel ögesi olduğu gerçeği hiçbir zaman değişmemiştir.

XIII. yüzyılda Cengiz Han ile birlikte şekillenen ve devletleşen Moğollar siyasî, askerî, ekonomik ve sosyal alanlarda dikkat çekici bir devlet olmuştur. Özellikle sosyal alanda Moğol kadının geleneksel rolü ve Moğolların kadına yaklaşımı, Moğolların sosyal yapısı hakkında önemli bilgiler elde edilmesini sağlamıştır. Moğol kadını toplumun her alanında önemli rollere sahip olmuş ve bazı koşullarda erkeğin önüne de geçmiştir. Ailenin şekillenmesinde önemli bir yere sahip olmuştur. Çalışmamızda Moğol kadını ve Moğol ailesinin toplumdaki yeri, önemi ve özellikleri anlatılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Moğollar, Aile, Kadın, Moğol Kadını

ABSTRACT

Woman is the most important element of the society. Culture and civilization are everything that occur by the human community consisting of male and female society. Woman has mediated between the consisting of culture and civilization and transferring them to the next generation. Woman has performed her mediation qualification that has been existing from the past to the present.

The smallest unit that occurs by gathering together with woman and man is expressed as a family. Therefore, family creates the basis of the societies. Even there have been different expressions for family in every period, it has never changed that the family is the main factor of the society.

The Mongols that were shaped by Cengiz Han and were become a state in 13th century has become a remarkable state in military, economic and social fields. Especially in social fields, the role of the Mongol's woman and the approach of the Mongols to woman enables to get important informations about the Mongol's social structure. Mongolian woman has always had important roles in every field of society and more they have moved ahead of man in some circumstances. Woman has significant role on shaping of the family. It has been studied to tell that Mongolian Woman and the position and the importance and the specifications of Mongolian family in our study.

Key Words: Mongols, Family, Women, Mongol's Women

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
Etik Sözleşme.....	i
Teşekkür.....	ii
Özet.....	iii
Abstract.....	iv
İçindekiler.....	v
Şekiller Listesi.....	viii
Kısaltmalar.....	ix
GİRİŞ.....	1
BÖLÜM 1: MOĞOL HALKININ ÖZELLİKLERİ.....	6
1. MOĞOL HALKI.....	6
1.1. KABİLELER.....	6
1.2. GÖRÜNÜŞLERİ VE KILIK KIYAFETLERİ.....	10
1.3. MESKENLERİ (ÇADIRLARI) VE MÜLKİYET HAKLARI.....	12
1.4. YEMEK VE İÇKİ KÜLTÜRLERİ.....	13
1.5. MOĞOL İNANCI.....	16
1.5.1. Şamanizm Öğretisi.....	16
1.5.2. Şamanizm ve Şaman Kavramlarının Kökeni.....	17
1.5.3. Genel Hatları ile Şamanlık Kurumu.....	18
1.5.4. Moğollar ve Şamanizm.....	19
1.5.5. Kutlu Ongun.....	20
1.5.6. Moğolların Günah Saydıkları Unsurlar.....	21
1.5.7. Ölü Gömme Adetleri.....	22
1.6. YASA: CENGİZ HAN KANUNLARI.....	23
BÖLÜM 2: MOĞOL TOPLUMUNDA KADIN	26
2.KADIN.....	26
2.1. KADININ TOPLUMDAKİ KONUMU.....	26
2.2. İSLAMİYET ÖNCESİ TÜRK DEVLETLERİNDE KADININ KONUMU..	31
2.2.1. Büyük Hun Devleti - Avrupa Hun Devleti ve Kadın.....	31
2.2.2. Göktürk Devleti ve Kadın.....	33

2.2.3. Uygur Devleti ve Kadın.....	35
2.2.4. Yenisey ve Talas Yazıtları'nda Kadın.....	38
2.3. MOĞOL TOPLUMUNDA KADININ KONUMU.....	39
2.3.1. Moğol Kadının Geleneksel Rolü.....	39
2.3.2. Moğol Kadının Çalışması.....	40
2.3.3. Moğol Kadının Giyimi ve Görünüşü.....	41
2.3.4. Moğol Kadınının Mal Varlığı	43
2.3.5. Moğol Şamanizm'i ve Kadın Şamanlar.....	43
2.3.6. Moğol Şamanı: İdugan.....	44
2.3.7. Sağaltıcı Olarak Kadın Şaman.....	46
2.3.8. Halk Âdetlerinde Şamanlığın İzleri.....	48
2.4. MOĞOL MİTOLOJİSİNDE EFSANEVİ ATA: ALAN-HO'A	50
2.5. Höelün'ün Soy: Cengiz Han.....	53
2.5.1. Yesügey'in Höelün ile Evliliği.....	53
2.5.2. Moğolların Gizli Tarihi ve Altan Topçı'de Höelün'ün Yaşam Mücadelesi..	54
2.5.3. Kardeş Katillliği ve Höelün'ün Tepkisi.....	56
2.5.4. Ulu Hatun Börte'nin Timuçin ile Evliliği.....	58
2.5.5. Börte'nin Kaderi	59
2.5.6. Börtenin Kurtarılması.....	60
2.5.7. Börte'nin Timuçin Üzerindeki Etkisi	60
2.5.8. Cengiz Han ve Eşleri	61
2.6. MOĞOL İMPARATORLUĞU'NU ETKİLEYEN HÜKÜMDAR EŞLERİ .	64
2.6.1. Sorgaktani Beki.....	65
2.6.2. Töregene.....	68
2.6.3. Dokuz Hatun.....	69
2.6.4. Oğul Gaymiş Hatun.....	70
2.6.5. Organa Hatun.....	71
2.6.6. Borakçin Hatun.....	71
BÖLÜM 3: MOĞOL TOPLUMUNDA AİLE.....	72
3. AİLE.....	72
3.1. SÖZCÜK ANLAMİ.....	72

3.2. TERİM ANLAMLI.....	73
3.3. AİLENİN TOPLUM DÜZENİNDEKİ YERİ.....	75
3.4. DİNÎ HAYATTIN AİLE ÜZERİNDEKİ ETKİSİ.....	75
3.5. AİLE DÜZENİNİN SİYASÎ HAYATTAKİ YANSIMALARI.....	76
3.6. Soyun Anadan veya Babadan İnmesi Meselesi.....	77
3.7. Moğollarda Soyun Anadan veya Babadan İnmesi Meselesi	78
3.8. TÜRK-MOĞOL AİLE YAPISI VE ÖZELLİKLERİ.....	79
3.8.1. Bozkırlarda Aile.....	79
3.8.2. Eski Türklerde Aile Yapısı.....	80
3.8.3. Moğollarda Aile Yapısı.....	81
3.9. MOĞOL HUKUKUNDA AİLENİN YERİ.....	83
3.9.1. Moğollarda Aile ve Miras Hukuku	83
3.9.2. Aileye Karşı İşlenen Suçlar ve Verilen Cezalar.....	85
3.9.3. Moğollarda Evlenme Âdeti	86
3.9.4. Yeni Doğan Çocuğa Verilen İsim.....	92
3.9.5. Moğollarda Evlât Edinme.....	93
SONUÇ	95
KAYNAKLAR.....	97
ÖZGEÇMİŞ.....	106

ŞEKİLLER LİSTESİ

<u>Şekil No</u>	<u>Sayfa</u>
Şekil 2.1. Cengizhanın Efsanevi Ataları.....	52
Şekil 2.2. Yesügey ve Höelün Evliliği.....	53
Şekil 2.3. Moğol İmparatorluğu'nu Etkileyen Hatunlar.....	64

KISALTMALAR

- a.g.e. : Adı geçen eser
a.g.m. : Adı geçen makale
Bkz. : Bakınız
c. : Cilt
ev. : Çeviren
Edt. : Editör
Haz . : Hazırlayan
S. : Sayı
s. : Sayfa
ss. : Sayfa sayısı

GİRİŞ

XIII. yüzyılın ortasında muazzam ve yıkıcı bir fetih, imparatorluklar dünyasında damgasını vurmuştur.¹ Asya'nın derinliklerinden başlayarak, dünya tarihinin en büyük süvari harekâtını gerçekleştirmiş olan Cengiz Han ve onun mirasçıları, XIII. yüzyılda büyük bir imparatorluk kurmuşlardır. Doğu Avrupa'dan Çin'e; Rusya'dan Doğu Asya, Hindistan, İran ve Anadolu'ya kadar geniş bir coğrafyada egemenlik kurmayı başarmışlardır. Özellikle Kubilay döneminde, Moğol İmparatorluğu'nun eriştiği idarî, adlî ve malî yapıdaki yüksek uygarlık seviyesinin, o dönemde var olan devletlerin hiçbirinde mevcut olmadığı görülmektedir.²

XIII. yüzyılda eski Köktürklerin vatanında kurularak büyük bir hızla büyüyen Moğollar, birçok devleti tarih sahnesinden silmiş, devletlerarasında da aracılık vazifesi üstlenmiştir.

Tarihi aydınlatan belgeler geçmişin anlaşılmasında büyük önem arz eder. Moğol tarihinin yazılı vesikaları da ilk defa XIII. yüzyılın ilk yarısında varlığından söz ettirmeye başlamıştır.³

Büyük Hun Devleti döneminde Mete Han, Moğol kökenli Tung-hu kavmini baskı altına almış ve ağır bir yenilgiye uğratmıştır. Tung-hu'ların yenilmesi üzerine Moğollar uzun bir süre güçlenememiş ve Hunların önünde hiçbir engel kalmamıştır. Hun baskınından kaçabilen Tung-hu aileleri, Sien-pi ve Wu-huan adıyla anılan büyük dağların derin vâdilerindeki ormanlara saklanmışlardır.⁴

Göktürk Devleti döneminde Göktürkler, Moğol Juan-Juanları münasebetlerde bulunmuşlardır. IV. yüzyılın sonlarına doğru doğu Moğolistan'ın doğusunda bir güç olarak ortaya çıkmışlardır. Pek çok kabileyi kendilerine bağlayarak 551 yılına kadar Orta Asya'nın en büyük devleti olma özelliğini taşımışlardır. Göktürkler en büyük düşmanları olarak gördükleri Moğol Juan-Juanlarını tarih sahnesinden silmişlerdir.⁵ Juan-Juanlar'ın yıkılışı Göktürk Devleti'nin kurulması ile yakından ilgilidir. Juan-

¹ Jane Burbank, Frederick Cooper, **İmparatorluklar Tarihi Farklılıklar, Yönetim ve Egemenlik**, (Çev: Ahmet Aybars Çağlayan), İnkılâp Yayınları, İstanbul, 2010, s.99.

² A. Konstantin D'Ohsson, **Moğol Tarihi**, (Çev: Bahadır Apaydın) Nesnel Yayınları, İstanbul, 2008, s.17.

³ Manghol-un NiuçaTobça'an, **Moğollar'ın Gizli Tarihi** (Çev: Prof. Dr. Ahmet Temir), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1986, s.9-10.

⁴ Salim Koca, "Büyük Hun Devleti", **Türkler Ansiklopedisi**, c.I. (Editör: Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.1060.

⁵ Ahmet Taşağıl, **Göktürkler I,II, III**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2012, s.1.

Juanlar'ın Göktürkler tarafından ortadan kaldırılışından, XIII. yüzyılda Cengiz Han'ın ortaya çıkışına kadar Moğollar bu bölgede devlet kuramamışlardır.⁶

Moğolların, tarih sahnesinde yerini alması ile birlikte yaşadıkları coğrafyanın özellikleri, bölgenin insanların üzerindeki etkisi, Moğolların yaşam biçimini, adetlerini, inançlarını ve Moğol hayatına ilişkin her detay merak konusu haline getirmiştir. Doğu ile Batı dünyası arasındaki etkileşimde Moğollar önemli bir yer teşkil etmişlerdir.

Moğollar ulaştıkları bölgelerdeki toplumların kültürlerini, kendilerine özgü tarzları ile birleştirmiş, aynı zamanda o toplumları da etkilemişlerdir. Moğollar bu kültür alış verişi ile dünya tarihine önemli katkılar sağlamışlardır.

1. MOĞOLİSTAN COĞRAFYASI, İKLİMİ VE BİTKİ ÖRTÜSÜ

Coğrafi özellikleri dikkate alındığında, Moğolistan, Avrasya bozkır kuşağının en doğu kısmında yer almaktadır. Kuzey de Orta Asya'yı Sibiry'a'dan ayıran sıradağlar, güneyde Kura, Tibet, Seyhun Nehri ve Hazar Denizi, Orta Asya'da İtil kıyılarından Japon denizine kadar uzanan bu geniş kıtada eskiden beri Türkler ve Moğollar yaşamaktadır.⁷ Moğolların yaşadıkları coğrafya doğuda, tam olarak Asya'nın kuzey doğusunda bulunmaktadır.⁸ XIII. yüzyılın başına kadar ülkenin doğal yapısı, Moğol İmparatorluğu'nun Orta Asya'da doğduğu toprakları Asya kıtasının geri kalanından ayırmaktadır.

Batı'da bulunan Altay, Sayan ve Tanrı Dağları, Moğolistan'a batıdan girişi güçleştirmiştir. Bu dağlar 3 ile 6 bin metre yüksekliğindedir. Bu yüksek dağlar Moğolistan ve Kazakistan'ı denizden gelen rüzgârdan ve nemden mahrum eder.⁹ Dolayısıyla karasal iklimin hüküm sürdüğü bu coğrafyada, iklim belirgin bir şekilde değişkendir ve her yerde aynı özelliği göstermez.¹⁰ Genel olarak havanın belirleyici özelliği, aşırı uçlara varmasıdır. Şöyle ki; yazları sıcaklık +40 derecenin üzerinde, kışın ise eksi -45 derecenin altında olabilir.¹¹

⁶ Robert Marshall, **Doğudan Yükselen Güç: Moğollar**, (Çev: Füsün Doruker), Sabah Kitapları, İstanbul, 1993, s.7.

⁷ A. Konstantin D'Ohsson, **a.g.e.** s.31.

⁸ Plano Carpini, **Plano Carpini'nin Moğolistan Seyahatnamesi (1245-1247)**, (Çev: Ergin Ayan), Yason Yayıncılık, 2014, s.35.

⁹ Nadir Devlet, **Liderliğin Efendisi Cengiz Han**, Güzeldünya Yayınları, İstanbul, 2007, s.18.

¹⁰ Plano Carpini, **a.g.e.** s.36.

¹¹ Jean-Paul Roux, **Moğol İmparatorluğu Tarihi**, (Çev: Aykut Kazancıgil-Ayşe Bereket), Kabalıcı Yayınevi, İstanbul, 2001, s.44.

Güneyde, Gobi Çölü yer almaktadır. Kuzey de ise geniş Sibiryaya ormanları uzanır. Moğolistan platosu Sayan, Hangay (Ötüken), Yablonay Dağları ve Büyük Kingan sıra dağları ile kesilmektedir.¹²

Yüksekliği 2000 metreyi bulan, çoğu ormanla kaplı bu dağ çemberinin kuzeye bakan yamaçlarında soğuğa dirençli karaçamlar, güneyde ise çam ormanları bulunmaktadır. Bitki örtüsü 1000-2000 metreye kadar yükselir. 1000-2000 metre aşığınsında sedir ağaçlarını, daha da derinlere indikçe kavakları, kayınları ve söğütleri bünyesinde barındıran bir coğrafyaya sahiptir.¹³

Yıl boyunca ani şiddetli fırtınalar çıkıp tipiye neden olabilir ya da kızgın kumları önüne katıp getirebilir.¹⁴ Çakıl ve ince kil tabakasından oluşan toprak tabakası kışın donar. Kasım ayında ırmaklar, dereler ve göller donduğundan, büyük buz kütleleri kesilerek su elde edilir. Nisan ayına kadar hiçbir yaşam belirtisi yok gibidir. Yazın ise, otların yeşermesi ile var olan yaşam canlılık kazanmaya başlar.¹⁵

Bölgenin coğrafi özelliklerinin keskin hatlarla birbirinden ayrılması, bölgede yaşayan tüm canlılar için amansız bir yaşam mücadelesi gerektirir. Yaşam koşulları da bu zor coğrafyaya ayak uyduracak şekilde belirlenmiştir.

2.ATLI GÖÇERLER

Cengiz Han, Moğol İmparatorluğunu kurarken, steplerin gücünü muazzam bir şekilde kullanarak, keskin coğrafi koşullarını, avantaja çevirmiştir.¹⁶

Coğrafi şartlar ve buna bağlı olarak insanların faaliyetleri üzerindeki etkisi göz önüne alındığında Moğollar için göçebe hayatının şartlarına ayak uydurmak muhakkak ki zordur. Fakat bu zor coğrafi şartlar ile yaşamak zamanla Moğollar için sıradan bir durum haline gelmiştir. Bundan dolayıdır ki, Moğolların yaşam biçimi sürekli mevsimsel göçler biçiminde olmuştur.

XII. yüzyılMoğolları, yaşayış tarzlarına ve iktisadî durumlarına göre, orman kabileleri (avcılar) ve bozkır kabileleri (çobanlar) şeklinde iki zümreye ayrılmıştır. Ormanlı Moğol kabileleri Baykal Gölü civarında, Yenisey Irmağı'nın yukarı bölgesinde ve İrtiş boyunda yaşamışlardır. Bozkır çobanları ise Kulun-Buir gölünden başlayarak

¹² Leo de Hartlog, **Dünya Fatihi Cengiz Han**, (Çev: Mehmet Savan), Doğan Kitap, İstanbul, 2013, s.13.

¹³ Rene Grousset, **Cihan Fatihi Cengiz Han**, (Çev: İzzet Tanju), Ötüken Yayınları, İstanbul, 2001, s.9.

¹⁴ Leo de Hartlog, **a.g.e.** s.14.

¹⁵ Robert Marshall, **a.g.e.** s.4.

¹⁶ Emmanuel Berl, **Atilla'dan Timur'a Avrupa ve Asya**, (Çev: Gülseren Devrim), Doğan Kitapçılık, İstanbul, 1999. s.166.

Altay dağlarının yamaçlarına kadar uzanan geniş bozkırlarda yaşamış ve buradaki yaylalara göç etmişlerdir.¹⁷

Yazları açık yaylalara çıkıp, kış aylarında ise daha korumalı olan vadilere taşınmışlardır. Göçler gelişigüzel yapılmamıştır. Her yıl her kabile ya da boy, aynı otlaklara göç etmiştir. Ancak sürülerinin genişleyen sayısı daha fazla toprak gereksinimi doğurursa ya da başka göçer topluluklar geleneksel yerleşim yerlerinden oradaki aileleri zor kullanarak uzaklaştırırsa, alışlagelmiş düzenlerini değiştirmekteydi.¹⁸ Çünkü otlaklarını elde tutmak zorunda olmaları, sadece kalacak yer bulma zorunluluğundan değildi. Orta Asya'nın çetin havası ve göçebe yaşamın şartları küçük ve büyük baş hayvan sürülerine, zorunlu bir bağlılığa neden olmuştur.¹⁹ Otlakları elde tutmak ya da daha verimli topraklar aramak, Moğol kavimleri arasında sürekli bir sürtüşme konusu olmuştur.²⁰ Bu yüzden Moğol halklar, otlaklarına ne olursa olsun sahip çıkmak zorunda olduklarının bilincinde olmuşlardır.

XI-XII. yüzyılda Moğollarda iki türlü göç tarzı bulunması dikkat çekicidir. Kısmen büyük, kalabalık zümreler halinde yaşayan göçerler, diğer taraftan bunun aksine 2 ya da 3 aile şeklinde yaşayan göçerler. Özellikler Halha ve Kobdo bölgelerindeki Moğolların, en fazla 2 ya da 3 aile ile göç ettikleri görülmüştür. Kalabalık olarak göç edenler, âdete göre bir kabile halinde hareket eder ve kamp olarak buldukları yerde yaşamışlardır.²¹

Göçerlerin, bozkırlara egemen olmasının temeli muhakkak ki atların varlığı olmuştur. Atlar, oldukça özel bir yere sahiptir. Türk ve Moğol kavimlerinin kaderlerini belirlemede, atlar mühim bir rol oynamıştır.²² M.Ö II. yüzyıl boyunca Güney Rusya'da evcilleştirilmelerinden sonra, atların hızları ve dayanıklılıkları bozkır göçerleri tarafından son sınırına dek zorlanmıştır. At, Türklerde olduğu gibi Moğollar için nakil vasıtası olmuş, harpte ve avda onlara hizmet etmiştir.²³

Geniş bozkırlarda sürat ve hareket kabiliyeti kazandırılan at, okçu ve mızraklı savaşçıların bindirilmesi ile vazgeçilmez bir savaş makinesi haline

¹⁷ B.Y. Vladimirtsov, **Moğolların İktimai Teşkilatı Moğol Göçebe Feodalizmi**, (Çev: Abdülkadir İnan), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1995, s.57.

¹⁸ Robert Marshall, **a.g.e.** s.4.

¹⁹ Jacob Abbott, **Bozkırın Efendisi Cengiz Han**, (Çev: Tansu Akgün), Parşömen Yayınları, İstanbul, 2008, s. 14.

²⁰ Robert Marshall, **a.g.e.** s.4.

²¹ B. Y. Vladimirtsov, **a.g.e.** 63.

²² Jean-Paul Roux, **Moğol İmparatorluğu Tarihi**, s.47.

²³ B. Y. Vladimirtsov, **a.g.e.** s.63.

getirilmiştir. “*İnsanlardan sonra yaratılan en şerefli mahlûk*” veya ‘*Dört ayaklıların şahı*’ olarak nitelendirilen at²⁴ savaşlarda her daim savaşçıların yanında yer almıştır. Yüklenen bu vasıflar ile atı bozkırlar için daima vazgeçilmez bir unsur haline getirmiştir.

Orta Asya’dan gelmiş geçmiş tüm toplulukların en çok değer verdikleri hayvan olan at, Moğollar içinde gurur kaynağı olmuştur.²⁵ At sürüleri Moğolların başlıca servetini teşkil etmiştir.²⁶ Günlük yaşam için de vazgeçilmez bir unsur olan atların aynı zamanda etinden, derisinden, sütünden ve kılından da yararlanılırdı.²⁷

Moğol hanı Hutula-kaan’ı düşmanları bataklık olan bölgede ele geçirdikten sonra ‘*Atları ayrıldıktan sonra Moğollar ne yapabilirler?*’ demişlerdir. Cengiz Han ise: ‘*Atı düşen adam nasıl kalkabilir? Ayağa kalksa bile atlı düşmanlara karşı yaya olarak nasıl galip olabilir.*’ demiştir. Muhariplerin kuvvetleri atın sayısına göre takdir edilir; kabilenin serveti, sahip oldukları at sürüleriyle ölçülmüştür. İmparatorların davetine icap etmek ya da kurultaya gitmek istemeyen Moğol beyleri atlarının zayıf olduğunu bahane ederek seyahate imkân bulamadıklarını söylemişlerdir.²⁸

²⁴ Jean-Paul Roux, **Türklerin ve Moğolların Eski Dini**, (Çev: Aykut Kazancıgil), Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2011, s. 25.

²⁵ Jacob Abbott, **a.g.e.** s. 14.

²⁶ B. Y. Vladimirtsov, **a.g.e.** s.63.

²⁷ Robert Marshall, **a.g.e.** s.4.

²⁸ B. Y. Vladimirtsov, **a.g.e.** s. 63-64.

BÖLÜM 1: MOĞOL HALKININ ÖZELLİKLERİ

1. MOĞOL HALKI

1.1. KABİLELER

İnsanlık tarihinin en eski dönemini tarih öncesi devirler oluşturmaktadır. Tarih öncesi devirler insanın varoluşundan, yazının ortaya çıktığı dönemi kapsamaktadır. Bu açıdan incelendiğinde Asya kıtası Prehistorik Kültürler bakımından oldukça önemli bir yere sahiptir. Doğu Asya’da Prehistorik Kültürleri’nden olan Proto-Moğol Kültürü şüphesiz ki tarih öncesi dönemden, günümüze uzanan, varlığını çeşitli değişikliklerle devam ettiren Moğol kültürünün temeli olmuştur.²⁹

Tarih sahnesine çeşitli kabileler halinde ortaya çıkan ilk Proto-Moğollarının kuzeydeki ve güneydeki bölümlerine zamanla birçok yeni kültür unsuru girmiştir. Kuzey ve güney Moğolları olarak isimlendirilmiş olsa da genel olarak Proto-Moğol Kültürü kuzey kültürü olarak ifade edilebilir. Kuzeydeki Moğolların Cengiz Han’a kadar büyük bir devlet kurmamış olduklarını görmektedir. Kuzey Moğolları bilhassa Mançurya’nın güneyinde, Mukten bölgesinde görülmüşlerdir.

Kültür iki grupta incelenmektedir. Dung-hu kavimleri, Güney Mançurya ve İç Moğolistan’ın Jehol eyaleti civarında oturan ve genişleyen kavimler grubudur. Göçebe oldukları için avcılıkla uğraşmışlardır. Atın önemli olmasının yanı sıra sığır bu kavimler için attan daha önemli olup aile yapılarında ana egemenliği hâkim olmuştur.

Kadırgan Dağlarının güney eteklerindeki Güney-Moğolları arasında en güçlü kabileler Kitan adını taşıyan kabilelerdir. X. asrın birinci yarısında Kitan kabileleri, sonradan Kuzey Çin İmparatorluğu halini alan bir devlet kurmuşlardır. Bu devlete Batı dünyasında *Hitay*, Çin’de ise *Liao* sülalesi denilmiştir. Devleti kuran bir Kitan’dır ve karısı Uygur prensesidir. Uygurların etkisinin her alanda kendini gösterdiği görülmektedir. Aynı zamanda Çin kültürünün etkisi, Uygur kültürünün etkisi gibi şiddetli olmuştur.³⁰

Shih-weiler; bugünkü Moğolistan’da oturan, zamanla büyük sahalara yayılan ve Dung-hu kavimleri ile yakın akraba olan eski Moğol kültürüne mensup kavimlerin bir parçasını oluşturmaktadır. Göçebe olmalarına rağmen belirli bir süre buldukları yerde

²⁹ Cihat Cihan, “Türkler ile Moğolların Irkı Münasebetleri”, **Türkler Ansiklopedisi**, c.VIII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.463.

³⁰ Bahaeddin Ögel, **Türk Mitolojisi**, c.II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1995, s.558.

kaldıkları görülmüştür. Çiftlik kurup at, sığır ve domuz beslemişlerdir. Bu nedenledir ki kuzeyde yaşayanlar avcı, güneyde yaşayanlar ise çoban olarak isimlendirilmiştir.³¹

Bir başka kabile de Moğolların kuzey bir kolu sayılan Buryat'lardır. Buryat'lar, farklı kültürler tanımış olsalar da Moğolların eski inanışlarını yaşatmaya devam etmişlerdir. Demircilikle uğraşan Buryat'lar Şamanizm öğretisini benimsemişlerdir.³²

Proto-Moğolların ekonomileri ilk olarak avcılığa dayanmıştır. Daha sonraki süreçte batı komşuları Hunların tesiri ile hayvan yetiştiriciliğine başlamışlar ve çoban olmuşlardı. Proto-Moğollardan olan Wu-huan'lar Hun hakanı Mete tarafından M.Ö. 145 senesi civarında mağlup edilip vergiye bağladıktan sonra, kuzey Çin bölgelerine yerleşmişlerdir. Bu kabilenin daha sonra Çinliler için Hunlara karşı Kuzey Çin sınırında gözcülük ve casusluk yaptıkları bilinmektedir.

Wu'huan, Hsien-pi gibi bilinen ilk Moğol kabileleri avcılıkla geçinmişler ve kendilerine Tatar adı verilen göçebe topluluklar olarak tarih sahnesinde yerlerini almışlardır. Bu kültürü benimseyen topluluklar, sonraki Moğol kabillerinin ataları olmuştur.³³

XIII. yüzyıl öncesi Orta Asya'nın batısı, Yenisey Irmağı ile Yukarı İriş'ten itibaren, Kırgız, Uygur, Oğuz, Kıpçak ve Karluk gibi pek çok kabile yaşamıştır.³⁴ Birbirleriyle birçok bakımdan akraba olan bu kabilelerin, aynı ulusal ve dinsel topluluğun (Altay) üyesi olduğu bilinmektedir.

XII. yüzyılda Moğolistan ve civarında büyük boylar yaşamış ve birbirleri ile mücadele halinde olmuşlardır. İrtiş ile Orhon arasında ve Altay dağlarının kuzeyinde olmak üzere en batıda Naymanlar, onların doğusunda Orhon civarında Keraitler, onların kuzeyinde, Selenge Nehri'nin orta ve aşağı mecrasında Merkitler, onların batısında ve Nayman'ların kuzeyinde olmak üzere Oyratlar, Büyür Gölü civarında Tatarlar ve ilk zamanlarda fazla kuvvetli ve tanınmış olmamakla birlikte, Cengiz Han tarafından bütün boyların birleştirilmesinden sonra adları millî bir isim haline gelen Moğollar yaşadığı görülmektedir.³⁵

³¹ Cihat Cihan, **a.g.m.** s. 463.

³² Bahaeddin Ögel, **Türk Mitolojisi**, c.II. s.69.

³³ Cihat Cihan, **a.g.m.** s.464.

³⁴ A. Konstantin D'Ohsson, **a.g.e.** s.31.

³⁵ Ahmet Temir, "Moğol Hanlığı", **Türkler Ansiklopedisi**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.416.

Cengiz Han iktidarı ele geçirmeden önce Keraitler ve Naymanlar en önemli kabilelerdendi.³⁶ Bunun yanı sıra XII. asrın sonunda Merkitler ve Tatarlar güç bakımından denk kabilelerdi.³⁷

Cengiz Han'dan önce Moğolistan'daki kabileler hakkında çok az şey bilinmekteydi.³⁸ Cengiz Han ile birlikte bu topraklar tanınmaya başlamış, tarihsel süreçte bu bölgedeki göçebe topluluklar, XII. yüzyıldan itibaren Moğol ismi ile adlandırılmıştır. Bu Moğol kavmi Cengiz Han ile birlikte kısa zamanda Asya'nın en hızlı genişleyen devleti haline gelmiştir.

Moğol kabileleri, güneyde Çin Seddi'nden, kuzeyde Baykal Gölü'ne kadarki yerleri işgal etmişleridir.³⁹ Moğolların hâkim olduğu toprakların, kuzeyde Tatarların, güneyde Müslümanların, güneydoğuda Uygurların, batıda Naymanlar'ın ülkesi ile sınırları vardı.⁴⁰

Cengiz Han'ın ortaya çıkması ile Moğolistan coğrafyasının tüm dengelerin değişmesi kabileler arasındaki ilişkiler de değiştirmiştir.

Moğol kabileleri kırsal göçerler ve orman avcıları olarak iki gruptan oluşmaktaydı. İki farklı grup şeklinde düşünülmeleri coğrafi anlamda yaşadıkları bölgelerin farklı olmasından kaynaklanır ki; aralarında keskin ayrımlar söz konusu olmasa da dikkat çeken farklılıklar vardır. Bir birinden farklı bu iki hayat tarzı kuzeyden Sibiryâ ormanları ile güneydeki Gobi Çölü'ne doğru uzanan bozkırlar,⁴¹ Moğolların yaşam şartlarını her açıdan etkilemiştir. Daha kuzeyde yaşayan Moğollar hayvan avcılığı ile geçinirken daha güneyde yaşayan Moğollar ise göçebe hayatın gerekliliği olan hayvancılık ile geçimlerini sağlamışlardır.

Kabilelerin yaşadıkları yerler ve hayat tarzlarının nasıl olduğu hususunda, XIII. yüzyılda Moğol kabileleri hakkında ulaşılan bilgiler, eskiden bu bölgede oturan Türkler hakkında verilen bilgilere nazaran daha zengindir. Ne Çin kaynaklarında ne de diğer kaynaklarda 'Göçebe Türkler' ile birlikte 'Avcı Türkler' in de bulunduğu ya da

³⁶ Rene Grousset, **a.g.e.** s.9

³⁷ Leo de Hartlog, **a.g.e.** s.16.

³⁸ Rene Grousset, **a.g.e.** s.9.

³⁹ V.V. Barthold, **Orta Asya Türk Tarihi Dersleri**, (Çev: Hüseyin Dağ), Divan Kitapları Yayınları, İstanbul, 2011, s.166.

⁴⁰ Leo de Hartlog, **a.g.e.** s.13.

⁴¹ Leo de Hartlog, **a.g.** s.14.

bozkır kavimleriyle orman kavimleri arasında ne gibi münasebetler olduğu hakkında ki bilgiler yeterli olmamıştır.⁴²

Moğol dili konuşan bütün kabilelere '*Tatar*' ismi verilmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Tatar adı, Moğolların Cengiz Han liderliğinde yükselişinden sonra bile kullanılmaya devam etmiştir.⁴³

Reşidüddin, Moğollardan önce *Tatar* isminin kavim adı olarak geniş ölçüde kullanılmasının, o dönemde 'Boyur Nor Gölü' etrafında yaşayan hakiki Tatarların oldukça kudretli olmalarından ileri geldiğini söylüyor. Tatar kelimesi daha eski zamanda da VIII. yüzyıldan başlayarak geniş ölçüde yayılmıştır. X. yüzyılda bu isme Tumanski Yazması'nda ve XI. yüzyılda Kaşgarlı Mahmut'un eserlerinde rastlanır. Reşidüddin'in, naklettiği bilgilerde görülüyor ki, Moğol dilleri ile Türk dillerinin yayıldıkları ülkelerin sınırı yaklaşık olarak şimdiki sınırı uymaktadır. Orhun Nehri'nden yukarı İrtiş'a kadarki bütün Batı Moğolistan'a sahip olan Naymanlar, hatta onların kuzey komşuları olan Uyratlar da Moğolca konuşmaktaydılar.⁴⁴

Çinliler Tatarları üç grup olarak ifade etmişlerdir. Güneyde Çinliler ile komşu olan Ak Tatarlar, onlardan kuzeyde Kara Tatarlar, onlardan daha kuzeyde de Vahşi Tatarlar. Moğollar bu Vahşi Tatarlara 'Orman Kavimleri' adını vermişlerdir.⁴⁵

Cengiz Han'ın ortaya çıkışından önce Tatarların belli bir reisi veya yöneticisi olmayan kabileler her zaman kendi aralarında savaş halinde olmuşlardır.⁴⁶

Moğollar da kendi içlerinde çeşitli kabilelere ayrılmaktaydı. Bayaut (Bayat), Cida Nehri kenarında; Tayçiuatlar, Selenga kenarında; Unggiratlar (Kunkuratlar), Tataristan'ı Curca ilinden ayıran yüksek dağlarda yaşıyorlardı. Cengiz Han'ın mensup olduğu kabile ise Burhan-Haldun dağlarında yaşamaktaydı.⁴⁷ Sungur Irmağı'nın doğduğu İnşan Dağları'nın doğusunda Solangel (Tunguzlar) yaşamaktaydı. Tunguzlar, Çin'in güneyine hâkimlerdi.⁴⁸

⁴² V.V. Barthold, **a.g.e.** s.166.

⁴³ Leo de Hartlog, **a.g.e.** s.16.

⁴⁴ V.V. Barthold, **a.g.e.** s.166

⁴⁵ V.V. Barthold, **a.g.** s.166.

⁴⁶ Alaaddin Ata Melik Cüveyni, **Tarih-i Cihan Güşa**, (Çev: Mursel Öztürk), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2013, s. 83.

⁴⁷ A. Konstantin D'Ohsson, **a.g.e.** s.33.

⁴⁸ A. Konstantin D'Ohsson, **a.g.** s.33.

A-za (Aza)Moğollar, daha doğrusu Ön-Moğollar MÖ. IV. yüzyılda Hunların saldırdıkları ilk halktı. Bu Moğollar, Doğu Hunlarından, Hsien-pei, Serpi ve Wo-huan (Avar) boylarıdır. Kuzeye yerleşerek Aza adını almışlardı.

Ge-tan (Kitan), Kitanlar Azaların komşusu ve akrabalarıydı.

Dat-pyi (Tatabi, Çinlilerin Hsi dedikleri bir halktır. Avarlardan kopmuşlardı.

He-bdal (Heftal, Eftal), Eftaller Avarların bir koludur. Azalar gibi Tu-yu-hun /Juan-juan kökenlidirler.⁴⁹

Cengiz Han “birlik olamama” halini değiştirmiştir. Cengiz Han ile birlikte birlik sağlanarak Moğol İmparatorluğu kurulmuştur.

1.2. GÖRÜNÜŞLERİ VE KILIK KIYAFETLERİ

XII. ve XIII. yüzyıllarda Moğol ülkesine giden seyyahların ve müverrihlerin gözlemleri, bu gözlemleri kendilerine özgü yorumları ile kaleme almaları Moğol insanın tanınmasında önemli bir yere sahiptir. Seyyahlar ve müverrihler Moğolların dış görünüşü ile ilgili görüşlerini şu şekilde ifade etmişlerdir:

Plano Carpini: *‘Moğollar dış görünüşleri itibarı ile diğer kavimlerden ayrılırlar, çünkü yanakları ile gözleri arasındaki mesafe diğer insanlarınkinden daha geniştir; elmacık kemikleri de çenelerine oldukça uzaktır. Burunları düz ve bir hayli küçüktür. Aynı şekilde küçük olan gözleri de, göz kapaklarına kadar çekiktir. İstisnalar dışında belleri incedir ve hemen hemen hepsi orta boyludur.’*⁵⁰ şeklinde Moğolların görünüşleri hakkında bilgi verir.

Krikos ise: *‘Sakalları çok yavaş büyür. Bazılarının üst dudaklarının üzerinde bıyıklarının olduğu yerde, hiçbir zaman kazımadıkları tek tük kılları vardır. Kafalarının üst kısmında kazınmış düz bir kel vardır. Kellerinin arasında bulunan saçları kaşlarına kadar uzatırlar ve alınlarının her iki tarafını kazıdıkları yerdeki saçlarını, kafalarının ortasındakinden daha fazla uzatırlar. Geriye kalan saçlarını kadınlar gibi bırakırlar ve bunlardan iki örgü yaparak*

⁴⁹ Sencer Divitçioğlu, **Orta-Asya Türk Tarihi Üzerine Altı Çalışma**, İmge Kitapevi, Ankara, 2006, s.42-43.

⁵⁰ Plano Carpini, **a.g.e.** s.39.

*kulaklarının arkasına düğümleler.*⁵¹ Moğolların görünüşlerini bu cümleler ile ifade eder.⁵²

Moğolistan coğrafyasını gören seyyahların ifadeleri Moğolların giyim tarzı ile ilgili de net bilgiler vermektedir.

Moğollar bozkırlarda at üzerinde rahat hareket edebilmeyi ve soğuktan korumayı sağlayan giysiler kullanmışlardır. Kadınların ve erkeklerin kıyafetleri aynı şekilde yapılmıştır. Köpek ve kurt derilerini⁵³ de kıyafet olarak kullanmışlardır.

Plano Carpini'nin ifadesine göre; “*Genellikle hafif yünden yapılmış erguvani Bağdat kumaşından kazak (bukeran) giyerlerdi. Bu giysiler yukardan aşağıya kadar yırtmaçlıdır ve göğüs üzerinde ikiye katlanır. Sol tarafta bir ve sağ tarafta üç bağ ile birbirlerine iliklenir. Sol yanda bele kadar yırtmaçlıdır. Hangi cinsten olursa olsun kürk eteklerde aynı modelde hazırlanmıştır. Ceketlerinin kılı olan tarafları dışa doğrudur, fakat arkadan açıktır ve dizlerinin arka kısmına kadar ulaşan bir frank kuyruğu bulunur. Erkeklerin diğer uluslardan tamamen farklı olan külahları vardır.*”⁵⁴

Wilhelm von Rubruk ise: “*Giyim kuşamları ile ilgili olarak bilmelisiniz ki yazın Çin'den, İran'dan ve güney ülkelerinden gelen ipekli ve pamuklu dokumaları giyerler. Kışın benim memleketimde hiç görmediğim cinslerde deriden yapılmış elbiseler giyerler. Bunlar onlara Rusya, Moxsel, Büyük Bulgarya (Volga Bulgarlarının ülkesi), Barşid ülkesi (Macaristan), Kırgız ülkesinden gelir. Bütün bu ülkeler onların tâbii olup, kuzeyin zengin orman bölgeleridir.*

Kışın daima iki kürk taşırlar; bunlardan birisi içten, birini de rüzgâr ve kara karşı dıştan giyerler. Genellikle kurt, tilki ve vaşak (kedi) derisi giyerler. Çadırlarında kaldıkları zaman farklı giysiler giyerler.

⁵¹ W. Radloff, **Sibirya'dan II**, (Çev: Ahmet Temir), Maarif Basımevi, İstanbul, 1957, s.170.

⁵² Müverrih Krikos, **Ermeni Müverrihlerine Göre Moğollar**, (Çev: Gürsoy Solmaz), Elips Yayınları, Ankara, 2009, s.44.

⁵³ Abul'l Farac, Gregory, **Abu'l-Farac Tarihi**, c.II. (Çev: Ömer Rıza Doğrul), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999, s.476.

⁵⁴ Plano Carpini, **a.g.e.** s.41.

Fakirlerin dıştan giydikleri ceketler köpek veya keçi derisindedir. Deriden ayrıca pantolon yaparlar. Zenginler, giysilerini son derece hafif, yumuşak ve sıcak ipliklerle, buna karşılık fakirler ise pamuklu veya yün artığı bezlerle yaparlar."⁵⁵ Şeklinde Moğolların kıyafetleri ile ilgili bilgi vermektedir.

Deri çizmeler giymişlerdir. Yerleşik köylüler genelde ucuza mal olan çarık veya samandan, hasırdan örülmüş ayak giysileri kullanmışlardır.⁵⁶

1.3. MESKENLERİ (ÇADIRLARI) VE MÜLKİYET HAKLARI

Moğolların yaşamlarını sürdürdükleri evleri, bozkır hayatının zorlu şartlarına uygun şekilde tasarlanmıştır. Evlerin büyüklüğü ev sahibinin rütbesine ve sosyal durumuna göre değişmektedir.

Dairesel bir çerçeve üzerinde ot örgülerinden yurtlarını, uydukları ve oturdukları çadırları yapmışlardır.⁵⁷ Keçe, sosyal hayatta en çok kullandıkları malzeme olmuştur. Yurt adı verdikleri bir diğer çadır da keçeden yaptıkları daire şeklindeki çadırıdır.⁵⁸ İnce kamış çubuklardan yapılmışlardır.⁵⁹ Bu çadırın ortasında duran direk çok dikkatli bir şekilde dikilmek zorundadır. Çünkü tam ortasındaki direk çöktüğünde tüm çadır yıkılır.⁶⁰ Bu nedenle çadırını itina ile kurmuşlardır.

İnce kamış çubuklardan yapılma yuvarlak çadır biçimindeki evlerde, tam ortalarında yuvarlak bir delik vardır; buradan içeriye ışık girer ve ayrıca içerideki dumanı çeker, zira ateş yakılan yer daima çadırın tam ortasıdır. Duvarlar ve tavan keçe ile kaplanmıştır ve kapılarda aynı şekilde keçeden yapılmıştır.⁶¹

Yurtlarını, taşıdıkları arabalardan indirdiklerinde, yurt girişini güney istikametine doğru yerleştirmişlerdir. Çadırların giriş yönünün güneye bakmasındaki en önemli etken ise kuzeyden esen rüzgârlar olmuştur.⁶² Çadırın her iki tarafına kendileri

⁵⁵ Wilhelm von Rubruk, **Moğolların Büyük Hanına Seyahat**, (Çev: Ergin Ayan), Ayışığı Yayınevi, İstanbul, 2012, s.39.

⁵⁶ Nadir Devlet, **a.g.e.** s.31.

⁵⁷ Marco Polo, **Marco Polo'nun Geziler Kitabı**, (Çev: Ömer Güngören), Yol Yayınları, İstanbul, 1984, s.100.

⁵⁸ Rene Grousset, **a.g.e.** s.276.

⁵⁹ Plano Carpini, **a.g.e.** s.41.

⁶⁰ Leo de Hartlog, **a.g.e.** s.20.

⁶¹ Plano Carpini, **a.g.e.** s.41.

⁶² Leo de Hartlog, **a.g.e.** s.20.

için gerekli malzemelerin bulunduğu arabalar kurulmuştur. Böylece çadır iki araba arasında, iki duvar arasındaymış gibi durması sağlanmıştır.⁶³

Göçebeler, önceleri başka bir yere göçerken yurtlarını tamamen söküp yeni otlaklarda yeniden kurarlardı. XIII. yüzyılın başlarında Moğollar yurtlarını ahşap arabalar üzerinde kurmaya başlamışlardı. Böylece yurtlarını sökmek zorunda kalmışlardır. Bu durum da göçülen yerde yapacak fazla bir iş olmamasını sağlamıştır. Bu arabaları çeken öküzlerin sayısı da yurdun büyüklüğüne göre değişmekteydi.⁶⁴

Yaygın olarak kullanılan bu taşıma yöntemi imparatorluğun çökmesinden sonra tamamen yok olmuştur. Bugünkü Moğol çadırı eski Moğol çadırından farklılık göstermektedir.

Moğolların sahip oldukları mal varlığı hayvan sürüleri, özellikle de deve, sığır, koyun, keçi ve attır. Moğollardaki kısrakların çokluğu, büyük olasılıkla, dünyanın hiçbir yerinde yoktur.⁶⁵ Hayvanları dışında sahip oldukları diğer mal varlıkları ise altın, gümüş, ipek ve mücevherlerdir. Bu mal varlıklarına sahipler hükümdarlar, kumandanlar veya diğer ileri gelen Moğollar olmuştur.⁶⁶

Moğol kabilelerinde ferdî mülkiyet hakkı olmuştur. Her ailenin kendi malı mülküne sahiptir. Moğollar mera, yayla ve otlakları kullanmasını bilmekteydiler. Çünkü her reis yaylanın sınırlarını, hayvanların kışın nerde, ilk ve sonbaharda nerelerde otlayacağını bilmiştir. Hayvanlar üzerindeki mülkiyet ise özel bir işaret olan damga ile belirlenmiştir. Bu damga tüm kabilenin üyelerinde aynıdır.⁶⁷ Bu durum her kabilenin kendine ait bir damgası olduğunun ispatı olmuştur.

1.4.YEMEK VE İÇKİ KÜLTÜRLERİ

Orta Asya, onu vatan yapan toplumlara, yurtlarının kendilerine bahşettiği her türlü nimetten yararlanma hakkı verir. Moğollar için, sürülerine daha iyi yerler bulmak en önemli uğraşları olarak düşünülebilir; çünkü yaşamları besiciliğe dayalıdır.⁶⁸ Moğollar avlayabildikleri her hayvanın etini yiyebiliyorlardı; köpek, kurt, tilki, sıçan, fare ve tavşan. Et yenilmesini kısıtlayan herhangi bir dinî yasak olmadığı görülmektedir.

⁶³ Wilhelm von Rubruk, **a.g.e.** s.33.

⁶⁴ Leo de Hartlog, **a.g.e.** s.20.

⁶⁵ B.Y. Vladimirov, **a.g.e.** s.89.

⁶⁶ Plano Carpini, **a.g.e.** s.41.

⁶⁷ Nadir Devlet, **a.g.e.** s.26.

⁶⁸ Robert Marshall, **a.g.e.** s.4.

Sadece yıldırım çarpmış hayvanlar yenemezdi. Bayram ve kutlamalar da yenen yemekler genellikle inek ve koyun eti olmuştur.⁶⁹

Öküz ya da at öldüğünde eti kurutulur, küçük parçalar halinde kesilir ve güneşin altında duvara asılırdı. Bağırsaklarından sucuk yapılırdı. Moğollara göre en lezzetlisi domuz sucuğuydu. Bunu tazeyken yerler, diğerlerini saklardı.

Bir koyun etini yaklaşık olarak elli-yüz kişi yiyebilirdi. Eti ince parçalara ayırırlar, su ve tuzla birlikte bir kaba koyarlardı. Elde edilen bu et suyu, yemekler için vazgeçilmezdi. Koyun eti bölünmeden önce evin reisi beğendiği parçayı alırdı. O birine özel bir parça verdiği zaman, ikramda bulunulan kişi, bunu hiç kimseye vermeden tek başına bitirmek zorundaydı.⁷⁰

Atın diğer Orta Asya toplumlarında olduğu gibi Moğol toplumunda da oldukça önemli bir yeri vardı. Şahıslara özel kullanılmasının ve ulaşımda yararlanılmasının yanı sıra pek çok alanda önemli bir yere sahipti. Moğolların en sevdiği yiyecek at eti idi.⁷¹ Etin çiğ yenmesi ancak acil durumlarda söz konusuydu ve bu durumlarda et daha önceden atın eyerinin altına konulur ve binicinin altında yumuşayana kadar kalırdı. Fakat bu istisnai bir uygulamaydı. Et genellikle haşlanıyor ya da kızartılıyordu. Moğolların çok zorda kaldıklarında insan eti de yedikleri bilinmektedir.⁷²

Yemekleri herkes ortak bir kaptan yerdı. Et artıkları deri heybelerde saklanırdı. Hijyene önem verilmezdi. Moğolların yemek adabı “pis” diye nitelendirebileceğimiz türdendi. Bunun başlıca nedeni suyun kirletilmesinin yasak olmasıydı.

Moğollar taze sağılmış süt de içerlerdi ve kıımız denilen mayalanmış kısrak sütü en sevdikleri içecekti. Kıımızın hazırlanışı ise şu şekilde olurdu:

“Yere saplanmış iki ok üzerinde bir şerit gerilirdi. Yaklaşık dokuz saat kadar tayları bunlara bağlanırdı. Onların yanına kısrakları koyarak sağarlardı. Bir ana at şayet azarsa, bir kişi tayı altına alarak onun altına koyar ve emzirtir sonra tekrar geri getirirdi. Bu şekilde inek sütü gibi çok miktarda tatlı at sütü elde edilmiş olurdu. Süt şarap gibi ekşiyip mayalanana kadar kuvvetle dövülürdü. Bu şekilde süt tazeyken büyük bir tulumun veya buna benzer bir şeyin

⁶⁹ A. Konstantin D’Ohsson, **a.g.e.** s.201

⁷⁰ Wilhelm von Rubruk, **a.g.e.** s.36.

⁷¹ Leo de Hartlog, **a.g.e.** s.20.

⁷² Leo de Hartlog, **a.g.** s.21.

içine dökülür ve özel olarak yapılmış bir tokmakla yağı çıkarılırdı.

*Bu şekilde kırmızı elde edilmiş olurdu”.*⁷³

Kışın pirinç, buğday ve darıdan hafif bir içki yaparlardı. Bu içki genelde sarhoşluğa neden olurdu. Sarhoşluk Moğollar arasında oldukça yaygın olsa da hiçbir zaman tartışma veya kavgalara yol açmazdı. Moğollarda sarhoşluk utanılacak bir şey değil, aksine şeref göstergesiydi. Moğollar sarhoşluğu erkeklığın bir ifadesi olarak görüyordu.⁷⁴

Hükümdarların içkisi ayrı olurdu. Hükümdara *Kara Kırmızı* adı verilen bir içki yapılırdı. Kısrak sütü koyulaşmadığı için, süt fazla çalkalanarak sütün kalın kısmının dibine çökmesi sağlanırdı. Dibe çöken kısım hizmetçilere verilirdi. Hükümdarlar açık sıvı kısmını içerlerdi. Bu içki çok hafif bir içkiydi.⁷⁵

Moğollar için içki, her ne kadar zararı olamayan bir içecekmiş gibi tüketilmiş olsa da, Moğol tarihinde içki tüketiminin yarattığı etkiyi görmek mümkündür. Cengiz Han'ın en küçük oğlu olan Tuluy, 1232 yılında içkiden ölmüştür.⁷⁶ Aynı şekilde Ögedey'in de, Çağatay tarafından içki içmesine yasak getirilmiş olsa da 1241 yılında içkiden ölmüştür.⁷⁷

İnek sütünden elde edilen yağı iyice pişirirlerdi. Tuzlanmamış ve kuvvetli pişirilmiş yağ bozulmazdı ve bunu kış için saklardı. Yağı alındıktan sonra kalan sütü daha sonra pişirmek üzere ekşitirlerdi. Pişirildikten sonra elde edilen loru, demir gibi sertleşinceye kadar güneşte kuruturlar, kış için torbalarda muhafaza ederlerdi. Kışın sütleri eksik olunca gruit dedikleri peyniri bir tuluma koyarak, çözülmesi için üzerine sıcak su dökerlerdi. Bu şekilde elde edilen sıvı da ekşimsi olurdu ve süt niyetine içilirdi. Moğollar saf su içmekten kendilerini korurlardı.⁷⁸

Moğolların ve çağdaşları olan Avrupalıların yeme içme alışkanlıkları arasındaki büyük farklılıktan etkilenen Avrupalı seyyahlar, Moğolların yemek kültürlerindeki farklılıkları Avrupa kültürü ile karşılaştırarak anlatmışlardır.

⁷³ Wilhelm von Rubruk, *a.g.e.* s.36.

⁷⁴ Leo de Hartlog, *a.g.e.* s.21.

⁷⁵ Wilhelm von Rubruk, *a.g.e.* s.37.

⁷⁶ Cüveyni, *a.g.e.* s.260.

⁷⁷ Jean-Paul Roux, *Moğol İmparatorluğu Tarihi*, s.261.

⁷⁸ Marco Polo, *a.g.e.* s.120.

1.5. MOĞOL İNANCI

Moğolların tek Tanrı inancına sahiptirler.⁷⁹ Cengiz Han ve ailesinin Merkitlerden kaçarken Burhan-Kaldun Dağına sığınarak kurtulması üzerine Cengiz Han Tanrıya dualar etmiştir. Moğolların Gizli Tarihi'nde bu hadise:

“ Ho'ahçin ana, hayatımı kurtarmak niyetiyle, yular başlığı olan bir atla geyik izlerini takip ederek, karaağaç kabuklarından kulelere sığınarak, Burhan tepesine çıktım. Burhan-Haldun'un yardımıyla bir bitin hayatı gibi hayatım kurtuldu. Burhan-Haldun'un yardımıyla bir kırlangıcın hayatı gibi hayatım kurtuldu. Burhan-Haldun için her sabah tapınmalıyım, bunu neslim ve neslimin nesli böyle bilsin. Temuçin bu sözler ile kemerini boynuna ve şapkasına asarak güneşe karşı döndü ve eliyle göğsüne vurarak güneşe karşı dokuz defa diz çöküp tövbe ve istiğfar etti.”⁸⁰ Şeklindeki ifade Burhan-Haldun

Dağının kutsallığının yanı sıra Tanrıya yakın olabileceğini düşünebileceği bir tepeye çıkarak dua etmesi tek bir Tanrı'nın varlığını kabul ettiğini göstermiştir.

Moğollar gök ile yerin yaratılışını Tanrı'nın eseri olarak görmüşlerdir. İyilik ya da kötülüğün Tanrı'dan geldiğine inanmışlardır. Öldükten sonra da öbür dünya da, buldukları dünyaya benzeyen bir hayat yaşayacaklarına inanmışlardır.⁸¹

Moğollar yeryüzü hâkimiyetinin kendilerine Tanrı tarafından verildiği düşüncesine sahip olmuşlardır. Hanlarının Tanrı'nın bu iradesini gerçekleştirmekle görevli olduğunu düşünmüşlerdir. Bu yüzden mühür ve vesikalarda “Mengü Tengri küçündür” “Ebedi Tanrının gücü ile” ve gökte bir Tanrı olduğu gibi yeryüzünün de bir olduğuna, bu sahibinde Moğol hanı olduğuna inanmışlardır.⁸²

1.5.1. Şamanizm Öğretisi

Eski Türk dini ve mitolojisi hakkında Çin, İslam ve Batı kaynaklarında önemli bilgiler mevcuttur. Var olan bilgiler arasında Şamanizm ile ilgili bilgiler önemli bir yer teşkil etmektedir. Çin kaynaklarından elde edilen bilgilere göre Orta Asya Şamanizm'

⁷⁹ Wilhelm von Rubruk, a.g.e. s.34.

⁸⁰ Moğolların Gizli Tarihi, s.41.

⁸¹ Bernard Spuler, **İran Moğolları**, (Çev: Cemal Köprülü), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2011, s.188.

⁸² Bernard Spuler, a.g.e. s.188.

inin esasları Gök-Tanrı, güneş, yer, ay, su, ata, ateş kültlerine dayanır.⁸³M.Ö II. yüzyılda Çinli vakanüvisler tarafından Hunlarda tespit edilen Gök-Tanrı, güneş, ay, yer-su atalar ve ölümler kültürünün diğer Türk kavimlerinde varlığı devam ettirdiği görülmüştür.

Türk ve Moğol inanç sisteminde önemli bir yere sahip olan ‘Şamanizm’ ile ilgili var olan bilgileri anlamak da oldukça önemlidir. Eski Türklerin Şamanist oldukları bilinmektedir. Türklerle etkileşim halinde olan Moğol toplumunda da Şamanizm etkilerini görmek mümkündür. Şamanizm öğretileri, toplumsal hayat ile ilgili fikir edinilmesinde önemli bir yere sahiptir. Şamanizm öğretisi bütün doğanın bir ruha sahip olduğu ve bu ruhların ritüel bir gösteri sergilediği veya doğada yer alan her ögenin ibadet yeri olduğunu kabul etmiştir.⁸⁴

1.5.2. Şamanizm ve Şaman Kavramlarının Kökeni

Şamanizm ata ruhlarına ve doğa varlıklarına tapınmaya dayanan eski bir Asya öğretisidir. Bu öğretinin ne zaman ortaya çıktığı net bir şekilde bilinmemektedir. Kökeni ve temel özellikleri, dünya gelişimi bakımından tarih öncesine aittir. Zaman açısından en az 20.000 ile 25.000 yıl öncesinden başlar.⁸⁵

Çin kaynaklarından öğrenildiğine göre, Şamanlığın önce Orta Asya Türkleri arasında ortaya çıktığı, daha sonra da diğer Türk boyları arasında yayıldığı anlaşılmaktadır.⁸⁶ Türk boyları arasında yayılmış olan bu öğretinin Moğolların etkilenmemesi mümkün değildir.

“Şaman” kelimesi uluslar arası düzeyde kabul edildiği üzere Tunguz kökenlidir. Fakat bazı uzmanlar bu sözcüğün köken olarak, Hint- Avrupa dillerinden biri olan Pali dilinde yer alan "Samana" ve Sogdcada bulunan "Smn" sözcüklerinin varlığı sebebiyle, kelimenin aslında Hint kökenli olduğunu savunmuşlardır.⁸⁷

Terminolojide yaşanan tartışmalar bir yana, Orta Asya bozkırlarında ortaya çıkan dinî inançlar, Şamanlığa bağlanmış ve bunun eski Türk dininin temel niteliğini oluşturduğu konusunda görüş birliğine varılmıştır. Geleneksel Türk dini ve mitolojisi hakkında Çin, İslâm ve Batı kaynaklarında çok fazla bilgi bulunmakla beraber, bunların değerlendirilmesi, var olan bilgilerin çok kısa ve dağınık olmaları sebebiyle titiz

⁸³ Abdülkadir İnan, **Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1986, s.2.

⁸⁴ Fuzuli Bayat, **Türk Kültüründe Kadın Şamanlar**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2010, s.11.

⁸⁵ Ümit Hassan, **Eski Türk Toplumunu Üzerine İncelemeler**, Doğu-Batı Yayınları, Ankara, 2009, s.53.

⁸⁶ Mirce Eliade, **Şamanizm**, (Çev: İsmet Birkan), İmge Yayınları, Ankara, 2006, s.8.

⁸⁷ Sadettin Buluç, **Makaleler**, (Haz: Zeynep Korkamaz), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2007, s.340.

çalışmalar gerektirmektedir.⁸⁸ Bu bilgilerin yapılacak çalışmalar ile derlenmesi bu konunun daha net bir şekilde aydınlanması bakımından oldukça önemlidir.

1.5.3. Genel Hatları ile Şamanlık Kurumu

Türk ve Moğol kabilelerinin dinî hayatındaki esas unsuru oluşturan Şamanizm, bir ölçüde Çinlilerden ve Mazdaizm'den etkilenen Türk-Moğol animizmine dayandırılmıştır. Şamanizm her şeyin ruhu olduğunu kabul eder. Bu ruhların değişik dünyalarda yaşadığına ve orta dünyada bulunduğu inanılır. Şamanizme göre insanların yaşadığı orta dünya, görünen ve görünmeyen dünyaların tesiri altındadır.⁸⁹

Şaman, Türkçede *kam* kelimesi ile yaygın şekilde ifade edilmiştir. Yakutlar *oyun*, Kırgızlar, Özbekler ve Kazaklar *baskı* kelimesini kullanmışlardır. Moğollar ise böö, böğü, böge kelimelerinin yanı sıra özellikle *beki* kelimesini kullanmıştır.⁹⁰

Şamanlığı diğer inançlardan ayıran en önemli husus, yaşayan insanlarla cesetler arasında sıkı bir münasebetin mevcut olduğuna dair inanıştır. Bu bağın kuvvetine olan inanç atalar ile olan ilişkinin kesintisiz saygı ile devam etmesini sağlamıştır. Böylece ataları ile sıkı bir münasebet kurabilen bir kimse *şaman* olabilir. Aynı zamanda şaman olabilmek için ailelere ait genetik bir şamanlığın olması gerekir.⁹¹

Şaman, şamanlık için gerekli kudret ve bilgiyi atalarından alır. Ruhları çağırmayı ve onların yardımıyla kendi vücudunu ruhundan ayırarak aydınlık ışık dünyasına veya karanlığa göndermeyi öğrenir.⁹²

Erkek ve kadın şamanlar, dünyalar arasında kozmik yolculuk yapabiliirdi. Şamanlar, dünyalar arasında ilişki kurarak toplumun huzur ve refahını, sağlık ve mutluluğunu olumsuz etkilerden koruyabilen insanlardır.⁹³

Toplu ibadetin herhangi bir rol oynamadığı Şamanizm'de, görünen ve görünmeyen bir dünyayı yaratan bir Tanrı'nın varlığına, ayrıca bu dünyadaki her şeyin onun adaleti ile yerini bulacağına inanılmıştır.⁹⁴ Tanrıya dua ederek, methiyeler söyleyerek ya da dinî ayinler yaparak taparlardı.

⁸⁸ Aybars Pamir, "Türklerin Geleneksel Dini Şamanizm'in Orta Asya Eski Türk Kamu Hukukuna Etkisi", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Ankara, 2009, s.361.

⁸⁹ Rene Grousset, **a.g.e.** s.276.

⁹⁰ Jean-Paul Roux, **Moğol İmparatorluğu Tarihi**, s.66.

⁹¹ Fuzuli Bayat, **Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2006, s.20.

⁹² W. Radloff, **a.g.e.** s.232.

⁹³ Fuzuli Bayat, **Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı**, s.20

⁹⁴ Saadettin Buluç, **a.g.e.** s.340.

1.5.4. Moğollar ve Şamanizm

Moğollar, Türk Şamanizm'inden etkilenmişler ve Şamanizm'i kendilerine uyarlayarak benimsemişlerdir.⁹⁵ Jean-Paul Roux, Moğolların Uygurların ülkesini fethettiklerinde, orada *kam* diye adlandırılan büyücülerin var olduğunu ifade etmiştir.⁹⁶

Reşidüddin'e göre Cengiz Han'ın büyük amcası Kutula bir bekiydi (şamandı): *'Moğol hanının kış geceleri bütün odunları ateşe atmak ve ateşin yanında yatmak alışkanlığı vardı. Odunlar yanarken külleri üzerine geliyor ve cildini ala dönüştürüyordu. Ancak buna aldırmyordu. Ve uykusundan bir an uyandığında kendisini bir böceğin ısırıldığını sanıyordu.'*⁹⁷

Aynı aileden olan şamanların Cengiz Han'ın hayatındaki etkisi büyüktür. Ailenin atası Şaman Çaraku'dur. Moğolların Gizli Tarihi'nde eçiğe (baba) ismi verilen ve Yesügey'in ölümü esnasında yanında olan Mönqlik⁹⁸ ve torunu Kökötçü Cengiz Han ve ailesinin hayatında her daim söz sahibi olmuştur.⁹⁹

Moğol İmparatorluğunun ilk büyük Şamanı Kökötçü, Gök Tanrı tarafından seçilmiştir. Kökötçü Timuçin'in tahta çıkışında önemli bir rol oynamış ve "Cengiz Han" olarak hükümdarlık unvanını veren isim olmuştur.¹⁰⁰ Tahta çıkışı sırasında Cengiz Han'a "Seni han yapacağız" diyen üç kişiden ikisinin şaman olduğu bilinmektedir. Bu üç kişiden birisi de Kökötçü'dür.¹⁰¹

Wilhelm von Rubruk Moğol Şamanizm'ini çok iyi gözlemlemiştir. Rubruk Moğol Şamanizm'ini anlatırken şu ifadeleri kullanır:

"Kâhinler Moğollarda kâhinlik görevini yaparlar. Kâhinlerin sayıları oldukça çoktur. Bunların başpapaz gibi başları vardır. Omun yurdu Mönge Han'ın çadırına yakın bir taş atımı mesafede kurulur. Put suretleri ile dolu olan araba omun himayesindedir. Moğollar arabalarıyla yola çıkmak zorunda olduklarında bu kâhinler İsrail oğullarının önündeki bulut kümeleri gibi öne çıkarlar. Bu sihirbazlar

⁹⁵ Jean-Paul Roux, **Türklerin ve Moğolların Eski Dini**, s.66.

⁹⁶ Jean-Paul Roux, **Eski Türk Mitolojisi**, (Çev: Musa Yaşar Sağlam), Bilge Su Yayınları, Ankara, 2011, s.118.

⁹⁷ Jean-Paul Roux, **Moğol İmparatorluğu Tarihi**, s.63.

⁹⁸ Moğolların Gizli Tarihi, s.68.

⁹⁹ Jean-Paul Roux, **Moğol İmparatorluğu Tarihi**, s.64.

¹⁰⁰ Jean-Paul Roux, **Türklerin ve Moğolların Eski Dini**, s.76.

¹⁰¹ **Moğolların Gizli Tarihi**, s.123.

ordugâh ararlar. Oraya gelince çadırlarını arabadan alırlar ve bütün kabile onlardan sonra çadırlarını kurar. Onların kehaneti olmadan ordu sefere çıkarılmaz ve savaş yapılmaz.

Bir çocuk doğduğunda onun kaderini söylemek için bir kâhin çağırılır. Aynı şekilde hastalıklarda da çağırılırlar. Sonra ilahilerini söylerler ve bunu tabii bir hastalık mı yoksa cadıların işi mi olduğunu söylerler.

Bu kâhinler ayrıca afsunlarıyla tabiata hâkim olmak isterler. Eğer bir kış süresince çok şiddetli yağmur olurda, afsun yaparak buna çare bulamazlarsa, kampta bu soğuğa sebep olduklarını söyleyerek suçladıkları insanları bulurlar. Sonra da bu kişiler kayıtsız şartsız idam edilir.

Onlardan bazıları cinlerle büyü yaparlar. Bir ruhtan cevap almak isteyen insanlar kâhinler tarafından çadıra çağırılırlar. Çadırın ortasına pişmiş et koyarlar. Büyüyü yapan kam formülleri söylemeye başlar. Elinde küçük bir davul tutar ve bununla yere kuvvetlice vurur. Nihayet kendinden geçer ve zincire vurur. Bunun üzerine karanlık altında bir cin gelerek eti yer ve soruları cevaplar.¹⁰²

Fakirler kâhinlerle muhatap olamazlar. Onlar sadece Cengiz Han'ın ahfadından olan zenginlere mesai yapabilirler.¹⁰³

Toprakların genişlemesi ile Moğollar, yeni kültürler ile birlikte farklı inançlar ile tanışmışlardır. Bu vasıta ile Moğollar komşu kabileleri Keraitler, Naymanlar ve Ongutlar ile Nesturiliği; Uygurlar ile Budizm ve Maniheizm'i; Çinliler ile Taoculuğu ve Güneybatı Asyalı tüccarlardan İslamiyet'i tanımasını ile birlikte Moğolların inançlarında değişiklik olmuştur.

1.5.5. Kutlu Ongun

Moğollar ve Şamanizm öğretisini benimseyen toplumların, Tanrılarına suretler yüklemelerini Eberhard "*Tanrıların suretlerini geçeden yaparlar ve deri torbalar içinde muhafaza ederlerdi. Bu suretleri iç yağıyla yağlarlar ve sııklar üzerine*

¹⁰² Wilhelm von Rubruk, a.g.e. s.123-124.

¹⁰³ Wilhelm von Rubruk, a.g. s.74.

dikerlerdi. Yılın dört mevsiminde bu Tanrılara kurbanlar keserlerdi."¹⁰⁴ Şeklinde ifade etmiştir. Bu tasvirler Altaylılar töz-tös, Yakutlar tangara, Moğollar da ise ongon şeklinde ifade edilmiştir.¹⁰⁵

Keçeden insan suretinde yaptıkları maketleri yurtlarının girişlerinin her iki tarafına yerleştirmişlerdir.¹⁰⁶ Yapılan maketlerin alt kısımlarını keçeden yapıma ve memeye benzeyen bir figür konulmuştur. İnanışlarına göre bu figürler, sürülerini korur; onların üremesine yardımcı olup sütlerinin bol olmasını sağlamıştır. Ayrıca ipekten maketler de yaparak bunlara saygı durmuşlardır. Bazı Moğollar maketleri örtülmüş arabalara koyarak, yurtlarının kapısının önüne yerleştirirler ve her kim bu arabalardan bir şey çalarsa onu ölümle cezalandırmışlardır.¹⁰⁷

Maketler, ilgili kabilenin bütün yaşlı ve saygıdeğer hanımlarının bir araya gelmeleri ve dikkatli bir şekilde yapmaları ile olmuştur. Maketler tamamlandıktan sonra koyun kesilir, kemikleri ateşte yakılmıştır.¹⁰⁸ Şamanlarda kurban hayvanlarının kemikleri kırılmadığından yakılmıştır.¹⁰⁹

Her Moğol insanı için bu putlar eşit derecede önem taşımaktadır. Bir çocuk hasta olduğu zaman, bir put resmi yapılmış ve resim yatağının üstüne asılmıştır.¹¹⁰ Bu şekilde hasta olan çocuğun, en kısa zamanda hastalıklarından kurtulacağına ve tekrar iyi olacağına inanılmıştır.

1.5.6. Moğolların Günah Saydıkları Unsurlar

Moğolların nasıl davranacaklarını ve günahtan nasıl sakınacaklarını gösteren dinî bir kitapları yoktur. Fakat her toplumda olduğu gibi belirli geleneklere ve kurallara sahiplerdir.

Bazı davranışlar Moğollar için büyük günah sayılmıştır. Örneğin, hançeri ateşe sokmak veya hançerle eti kazandan dışarı almak ya da ateşin başında eti doğramak çok günahtı. Çünkü ateşin bıçağın kuvvetini aldığına inanılmıştır. Atlar için kullandıkları kamçıya dayanmak, kamçı ile oklara dokunmak, kuş yavrularını kamçıyla yakalamak ve öldürmek, ata yularları ile vurmak, süt veya başka bir yiyeceği dökmek, çadır içinde

¹⁰⁴W. Eberhard, **Çin'in Şimal Komşuları**, (Çev: Nimet Uluğtuğ), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1996, s.87.

¹⁰⁵ Abdülkadir İnan, **Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmaları**, s.5.

¹⁰⁶ Wilhelm von Rubruk, **a.g.e.** s.44.

¹⁰⁷ Plano Carpini, **a.g.e.** s.44.

¹⁰⁸ Plano Carpini, **a.g.e.** s.44.

¹⁰⁹ W. Radloff, **a.g.e.** s.246.

¹¹⁰ Plano Carpini, **a.g.e.** s.44.

işemek günah sayılmıştır. Eğer bu hareketi kasten yapan olursa ölümle cezalandırılmıştır. Bir kişi kanıt olamadan bu suçlar ile suçlanırsa, Şamana büyük bir meblağ ödeyip, bütün çadırda oturanları, çadırdaki bütün eşyaları ve çadırı da iki ateş arasında geçirilerek temizlenmesi sağlanmıştır.

Ayrıca, ağzına bir parça et alıp, bunu çiğneyip yutmayan ve sonra ağzından dışarı çıkarmak zorunda kalan kişiyi, çadırın altından bir tünel açarak, oradan dışarı çıkartarak öldürülmüştür. Bundan başka bir kumandanın yurdunun eşiğine basan bir kimse de ölümle cezalandırılmıştır.¹¹¹

1.5.7. Ölü Gömme Adetleri

Bir kişinin ölümü anından önce bütün aile üyeleri, ölen kişinin yanından ayrılırdı. Eğer ölümcül bir hastalığa tutulmuşsa çadırına kara keçeye sarı bir mızrak bırakılırdı. Böylece çadıra kimsenin girmemesi gerektiği anlatılmış olurdu.¹¹²

Ölen kimse, istediği yere gömülürdü.¹¹³ Ölü gömülürken mezarına altın ve gümüş, at, değer verdiği eşyalar da onunlar birlikte gömülürdü. Ölünün önüne et ve süt konurdu. Mezarının üstüne en sevdiği atı eyerlenmiş şekilde kesilirdi. Mezarın içine kap kaçak ve bir ok ve bir yay konulurdu. Ölünün ruhu için hayır aşısı pişirilir ve dağıtılırdı.¹¹⁴

Ölünün arabası ve parçalanmış çadırı yerle bir edilir ve üç nesil boyunca kimse adını ağzına alamazdı.¹¹⁵ Bu konu ile ilgili Câmî'ü't-Tevârih'de iki örnekten bahsedilmiştir. Cengiz Han Kâşin vilayetini zapt ettiği sırada oğlu Ögeday'ın bir oğlu olmuştur ve bu çocuğa Kâşin adı verilmiştir. Fakat bu çocuk küçük yaşta öldüğü için, Kâşin ismi yasaklanmış ve Kâşin olan vilayetin adı Tangkut'a çevrilmiştir. Cengiz Han'ın oğullarından Çağatay ölünce, adı Çağatay Küçük olan Moğol kumandanı bu ismi taşıyamaz hale gelmişti. Bu nedenle adı değiştirilmiş ve Sunitay olmuştur.¹¹⁶

Mezarların soyulmasını ya da cesetlere saygısızlık edilmesini engellemek için beylerin ve hakanların gömüldüğü yerler gizli tutulurdu.¹¹⁷ Mekânın gizli kalmasını sağlamak için defin törenine yardım eden kölelerin hemen orada idam edilmesi gerekirdi. Bir mezarın keşfedilmesini engellemenin başka bir yolu da cenaze töreninin

¹¹¹ Plano Carpini, **a.g.** s.48.

¹¹² Bernard Spuler, **a.g.e.** s.194.

¹¹³ Leo de Hartlog, **a.g.e.** s.19.

¹¹⁴ A. Konstantin D'Ohsson, **a.g.e.** s.34.

¹¹⁵ Plano Carpini, **a.g.e.** s.53.

¹¹⁶ Plano Carpini, **a.g.** s.53.

¹¹⁷ Bernard Spuler, **a.g.e.** s.176.

gece yapılmasıydı. Mezarın bulunduğu yer çok sayıda ata çığnetilirdi. Böylelikle otlar büyüdüğünde mezarı bulmak imkânsız oluyordu. Moğolların mezar höyüğü (kurgan) yapmama nedeni budur.¹¹⁸

Seçkin Moğollar hayattayken gömülecekleri yerleri kendileri seçerdi. Cengiz Han kendisi için kutsal saydığı Burkan-Haldun'a gömülmek istemiştir. Cengiz Han ve ailesi Merkitlerden kaçarken Burkan-Haldun dağına sığındığında dağın kendisi ve ailesini kurtarmış olması, Cengiz Han için dağın kutsal sayılmasına neden olmuştur.¹¹⁹

Cengiz Han öldükten sonra Burkan-Haldun'a gömülmüştür. Mezarını kapattıktan sonra üzerinden çok sayıda at sürülmüş ve çok geçmeden otlarla kapanmıştır. Cengiz Han'dan sonra da Cengiz Han'ın soyundan gelenlerde, Tuluy, karısı Sorgaktani Beki ve Möngle ile Arı Buka adlı iki oğlu Burkan-Kaldun'a gömülmüştür.¹²⁰

Sıradan Moğolların mezarları ise gizlenmez, mezarın üzerine bir kazık çakılarak ve onun üzerine de ölen kimsenin atının derisi asılırdı.¹²¹

1.6. YASA: CENGİZ HAN KANUNLARI

Moğol Devleti'ni yaratan “*Keçe çadırında yaşayan boyların başı*”¹²² olan Cengiz Han'ın ruhu Yasa'ya adeta damgasını vurmuştur. Birbirlerine bağlı olmayarak göç eden ve daima birbirleri ile mücadele içinde bulunan bozkır aristokrasisi Cengiz Han'ın iradesine boyun eğmek zorunda kalmış ve böylece Moğollar geniş bir devlet haline gelmiştir.¹²³

Cengiz Han kurmuş olduğu devlet düzenini devam ettirmek istemiştir ve bu yolda devlet başkanı hâkimiyeti iradesinin ifadesi olan Yasa kudretli bir yaptırım aracı haline gelmiştir. Muhakkak ki Yasa'nın ana fikri kendini savunabilen birleşmiş bir millet ve disiplin olmuştur.¹²⁴

Cengiz Han döneminden önce Moğol boylarının yazılı olmayan ortak bir hukuku vardı ve bu hukuk muhtelif boylar arasında birtakım değişiklikler göstermekteydi. Cengiz Han'ın hâkimiyet alanı genişledikçe tüm imparatorlukta uygulanacak kanunlara

¹¹⁸ Leo de Hartlog, **a.g.e.** s.20.

¹¹⁹ Rene Grousset, **a.g.e.** s.55.

¹²⁰ Leo de Hartlog, **a.g.e.** s.135.

¹²¹ Leo de Hartlog, **a.g.** s.20.

¹²² Robert Marshall, **a.g.e.** s.17.

¹²³ Curt Alinge, **Moğol Kanunları**, (Çev: Coşkun Üçok), Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1967, s.60.

¹²⁴ Curt Alinge, **a.g.** s.61.

ve bunlarla birlikte bağlayıcı bir kanunnameye ihtiyaç duyulmuştur. Yasa Moğol atalarından gelen gelenek, örf, töre ve fikirlerin, Cengiz Han'ın kendi geliştirdiği başka kanunların ilavesiyle kanunlaştırılmasından oluşmuştur.¹²⁵

Yasa bir anda oluşturulmamış, tamamlanması kuşkusuz uzun zaman almıştır. Muhtemelen ilk şekli 1206 kurultayından hemen önce veya bu kurultay sırasında ortaya çıkmıştır. 1218 yılında ise gözden geçirilmiş bir versiyonu hazırlanmıştır. Yasa ile ilgili çalışmalar, Cengiz Han'ın ömrü boyunca devam etmiştir.¹²⁶

Yasa Moğol İmparatorluğu'ndaki tüm göçebe kabileler için geçerli bir kanunname olarak geçerliliğini korumuştur. XIII. yüzyıl sonlarında etkisi azalmaya başlamış ve imparatorluğun parçalanması bu süreci daha da hızlandırmıştır. Giderek bağımsızlık kazanan hanlıklara Budizm ya da İslam hâkim olmuştur. Ancak yasanın doğrudan Cengiz Han'ın otoritesinden kaynaklanan birkaç hükmü uzun süre varlığını korumaya devam etmiştir. Ayrıca parçalanmış imparatorluğun çeşitli bölgelerinde, yalnızca soylarını Cengiz Han'a dayandırabilenler meşru sayılmışlardır.¹²⁷

Cengiz Han özellikle, hırsızlık ve zinadan hoşlanmadığını, bunları yapanların ölümle cezalandırılacağını bildirmiştir. Bir at çalındığında cezası ölüm olmuştur. Bir çocuğun ana-babasına, bir küçük kardeşin büyüğüne itaatsizliğini, bir kadınında kocasına yeterli teslimiyette bulunmadığını, zenginlerin yoksullara yardımda alt tabakadakilerin ileri gelenlere saygıda gerekeni yapmadıkları görüldüğünde sert cezalar uygulayacağını ifade etmiştir.¹²⁸

Cengiz Han kavminin en derinleşmiş huyunu “*şiddeti*” yasaklamıştır. Yasa ile Moğollar arasındaki kavgalar yasaklamıştır. Yasa gereği Bir insan suçun kendisi itiraf etmediğinde ya da suçu yaparken yakalanmadığı takdirde suçlu sayılmamıştır. Sürülerinden herhangi bir hayvan ayrıldığında hayvanı bulan ya bırakır ya da yitiklerle ilgilenen subaya teslim etmesi gerekmektedir.¹²⁹

Yasada, Moğolları din konusundaki hoşgörülerini yüceltilerek ifade edilmiştir. Ordudan firar, hırsızlık, zina ve özellikle tüccarlar için, üçüncü kez iflas etmek gibi suçlara ölüm cezası getirilmiştir. Dereler ve ırmaklar canlı varlıklar olarak kabul edildiğinden, akarsularda yıkanmak ve akarsulara işemek yasaklanmıştır. Cengiz Han'ın

¹²⁵ Leo de Hartlog, **a.g.e.** s.44.

¹²⁶ B.Y.Vladimirtsov, **a.g.e.** s.56.

¹²⁷ Leo de Hartlog, **a.g.e.** s.47.

¹²⁸ Hüseyin Tekinoğlu, **Cengiz Han'ın Liderlik Sırları**, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2012, s.130.

¹²⁹ Curt Alinge, **a.g.e.** s.110.

muazzam imparatorluğunun nasıl yönetildiği konusundaki vizyonunun kanıtı olan yasa, imparatorluğun kurumsal temeli haline gelmiştir.¹³⁰

Cengiz Han'ın buyruklarına ve dava hükümlerine ek olarak, Moğol töre ve geleneklerinin birikimi de vardır. Başka bir ifade ile yasa imparatorluğun temel taşı olmaktan ziyade, Moğol geleneklerinin yasa şeklinde anlatıldığı, Moğol toplumunu düzene sokan kurallar bütünü olmuştur. Hurafe karışımı olarak görülmektedir.¹³¹

Timurlenk de Cengiz Han'ın yarasını muhafaza etmiştir. Moğolların Hint Moğolları Serdari Babür Şah'ın:

*'Cetlerim ve ailem, biz her zaman Cengiz Han'ın yarasına saygı ile riayet ettik. Bizler toplanışlarımızda, bayram ve şenliklerimizde, oturuş ve kalkışımızda Cengiz'in koyduğu usullerden hiç dışarı çıkmadık.'*¹³² ifadeleri Yasa'nın uygulanmaya devam ettiğini kanıtlar niteliktedir.

Cengiz Yasası'ndaki pek çok hüküm, Cengiz Han'dan sonra da Moğol toplumunda uzun yıllar varlığını sürdürmüş ve toplumsal düzenin korunmasında önemli bir yere sahip olmuştur.

¹³⁰ Robert Marshall, **a.g.e.** s.17.

¹³¹ Robert Marshall, **a.g.** s.17.

¹³² Harld Lamb, **Moğolların Efendisi Cengiz Han**, (Çev: A. Gökçe Bozkurt), İlgı Kültür Sanat Evi Yayınları, İstanbul, 2010, s.222-223.

BÖLÜM 2: MOĞOL TOPLUMUNDA KADIN

2.KADIN

Kültür ve medeniyet, kadın ve erkekten oluşan insan topluluğunun birlikte inşa ettiği akla gelebilecek her şeydir. Medeniyet bir toplumun maddî ve manevî varlıklarını tamamını kapsar. Bireylerin kişisel çıkarları ve toplumun ihtiyaçları arasındaki dengeyi kuran önemli bir faktörde kültürdür.¹³³ Bir milletin ahlakı, yaşam biçimi, tavırları, giyim kuşamları ve sıralanabilecek daha pek çok unsur, medeniyetlerin doğmasında ve kültür ile geleceğe aktarılmasında oldukça önemli bir yere sahiptir.¹³⁴

Kültür ve medeniyetin inşasında kadın oldukça önemli bir yer teşkil etmektedir. Kadın, toplumun temel öğelerinden biridir.¹³⁵ Hangi toplumda ve hangi çağda olursa olsun, kadın her zaman vazgeçilmez bir varlık olarak karşımıza çıkmaktadır. Kadın, erkeği ve çocuklarıyla beraber toplumda, binlerce yıl geriden gelen bir yaşamın ‘*Tarih*’ini geleceğe taşıyan ve aktaran bir aracıdır.¹³⁶

Kadın olarak doğmak, kadın doğuştan savaşçı bir vasıf yükler.¹³⁷ Kadın, kendine has özellikleriyle toplumların kültür ve fikir mirasının inşa edilmesinde, gelişmesinde ve ayakta kalmasında önemli bir rol oynar.¹³⁸

2.1. KADININ TOPLUMDAKİ KONUMU

Kadın, tarihinin başlangıcından bu yana toplumların kendi anlayışı ve inancı çerçevesinde daima, bir yerde konumlandırılarak anlatılmıştır. Bu bağlamda kadın, bazen mitolojide heykelleştirilip güzellik abidesi olarak tapılan bir Tanrıça¹³⁹, bazen her türlü kötülüğün nedeni ve uygulayıcısı olan bir cadı ve bazen de köle olarak satılan bir hizmetkâr konumundadır. Yaşam ve ölümün gizemlerini bildiği düşünüldüğünden “şifacı”¹⁴⁰ olan kadın, siyasî hadiselerinde fikrini ortaya koyarak sonucu etkileyen bir kişi ve daima fedakâr bir anne vasfındadır.

¹³³ Aslı BüyükokutanTöret, Geleceğin Süzgecinde Teke Yöresi Delbekçi Kadınları, **TÜBAR-XXXVI**, 2014, s.370.

¹³⁴ Mualla Kavuncu, “Eski Türklerden Osmanlılara Kadınlar ve Aile”, ‘**Geçmişten Günümüze Kadınların İslam Kültür ve Medeniyetine Katkıları Konferansı İlke İlim Kültür ve Dayanışma Derneği**’, Ankara, 2009, s. 23.

¹³⁵ Burhan Göksel, **Çağlar Boyunca Türk Kadını ve Atatürk**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988, s.12

¹³⁶ Burhan Göksel, **a.g.e.** s.12.

¹³⁷ Derya Sürekli, **Kadın ve Toplum**, Evrim Yayınevi, İstanbul, 2002, s.5.

¹³⁸ Mualla Kavuncu, **a.g.m.** s.25.

¹³⁹ Nurettin Gülaçtı, “Sanatsal Bir Obje Olarak Kadın ve Bazı Toplumlarda Kadına Bakış”, **İdil ve Sanat Dergisi**, c.I, S.2, 2012, s.80.

¹⁴⁰ Jeanne Achterberg, **Kadın Şifaclar**, (Çev: Berrak Göçer), Everest Yayınları, İstanbul, 2009, s.5.

Mitolojilerde Kadın: Kadın doğurgan özelliğinden dolayı eski tarihlerden bu yana, toplumlarda her zaman özel bir yerde olmuştur. Var olan kültürlerde kadına, analığı, üremeyi, dişiliği, hayatı sürdüren ve bereketi simgeleyen ruhanî özellikler yüklenmiştir.¹⁴¹

Mitoloji de kadın tanrıların en büyüğü olmuş, ‘*Ana Tanrıça*’ olarak taçlandırılmış ve tapılmıştır. Anadolu topraklarında *Kibele* adı verilen Ana Tanrıça, birçok kültürde farklı isimlerle adlandırılmıştır. İlk çağlarda bazen kil ile şekillendirilerek, bazen de yontulan bir mermerde heykele dönüştürülerek bir figür haline getirilmiştir.¹⁴² Kadın, Tanrıça Venüs (Afrodit) ve Helen gibi güzellik abidesi olarak resmedilmiştir.¹⁴³

Sümer mitolojisinde kadın, insanlar arasındaki düzeni sağlayan ve uygarlığı hızlandıran güç olarak kabul edilmiştir. Sümerlerde, Göklerin ve Yeryüzünün Kraliçesi, Akşamın Hanımefendisi, Sabah Yıldızı olarak anlatılan İnanna, savaş ve kaderin tanrıçası olmuştur.¹⁴⁴

Türk mitolojisinde de kadın oldukça yüksek bir mevkidedir. Yaradılış Destanı’nın da kadın kâinatın yaradılışına sebep olan ilham kaynağı olarak görülmüştür.¹⁴⁵

Abdülkadir İnan, mitolojide kadının konumunu şu şekilde belirtmektedir: “*Umumiyetle Altay destanlarında kadınların mevki büyüktü. Altay silsilesinde kadın adını taşıyan bir dağ vardır. Bu dağın garip bir halı vardır ki, dağdan hava değişmelerinde ağlar gibi bir ses gelir. Bu dağ Altay Türklerinde kadın hakkında söylenen birçok şairane destanlara mevzu olmuştur. Bu destanlarda kadının sadakati, harpte öldürülmüş zevcenin ağlaması, tanrıdan kıyamete kadar ağlamak için dağ yapması ricaları terennüm (güzel ve alçak sesle şarkı söyleme) olur. Bu Kadın dağı Altay Türklerinin kadınlık şerefine diktikleri abidedir. Tepeleri daima karlarla kaplı*

¹⁴¹ Cengiz Çetin, ‘Türk Düğün Gelenekleri ve Kutsal Evlilik Ritüelleri’, **Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi**, S.2, 2008, s.114.

¹⁴² Murat Çelik, ‘Antik Dünya Mitolojisinde Bereket Tanrıcaları’, **Selçuk Üniversitesi III. Uluslar Arası Bir Bilim Kategorisi Olarak ‘Kadın’, Edebiyat, Dil ve Kültür Sanat Çalışmalarında Kadın Sempozyumu**, Konya, 2010, s.375.

¹⁴³ Nurettin Gülaçtı, **a.g.m.** s.82.

¹⁴⁴ Jeanne Achterberg, **a.g.e.** s.14.

¹⁴⁵ Ahmet Gündüz, ‘Tarihi Süreç İçerisinde Türk Toplumunda ve Devletlerinde Kadının Yeri ve Önemi’, **International Journal of Social Science**, 2012, s.132.

*dağın siyah bulutlar, dumanlar altında kaldığını gören, ağlamasını
işiten her Altaylı Türk kadınlığının sadakati ve nihayetsiz muhabbeti
ömünde secde eder.”¹⁴⁶*

Barthold destanlardaki kadın figürünü şu şekilde ifade eder; *‘Destanlarda kadının içtimaî mevkii yüksektir. Birde fazla evliliğe bir işaret olsun yoktur. Her bir kahramanın bir kadını vardır. Dirse Han evladı olmadığından dolayı karısına çok darılıyor. ‘Bu ayıp senden midir? Benden midir?’ diyor. İkinci kadınla evlenmek fikri hatırına gelmiyor.’¹⁴⁷* şeklinde ifade edilmiştir.

M.Ö. 2000’de yazılmış olan Gılgamış Destanı’nda kadın, tapılan bir dişi aynı zamanda şiddetin simgesi olarak anlatılmıştır. Destanda Kral Gılgamış, İnanna’nın yırtıcı ve uçarı bir kadın olduğunu söyleyerek kendisine yanaşmasına izin vermez. Karşılık olarak İnanna, gökyüzünün boğasıyla kenti yıkacağını söyleyip Gılgamış’ı tehdit eder. Böylece İnanna dehşetin dizginlenemeyen tanrıçası olmuştur.¹⁴⁸

Aynı zamanda Oğuz Kağan destanında, Oğuz Kağan gökten inen ışık içinde ve bir ağaç kavuğunda yer alan tanrısal kadınlarla evlenmiştir.¹⁴⁹ Bu durum Tanrı tarafından gönderilen hükümdarın evlenecekleri kadınlarında bizzat Tanrı tarafından gönderildiğine dair bir inanç ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Cadılık ve Kadın: Tarihsel süreçte tapılan bir unsur olarak görülen kadın, şüphesiz ki haksız ithamlara ve yakıştırmalara da maruz kalmıştır. Ortaçağ karanlığında şeytana tapmak *cadılık* ile eşdeğer kabul edilmiştir.¹⁵⁰ Büyük olasılıkla kadının doğurganlığı cadılığın kadının doğasında var olan bir olgu olduğunu düşündürmüştür. Kadının büyücülük ile suçlanması da bu durumun bir sonucu olmuştur.

Ortaçağda Avrupa’da kadınların sanatsal ve entelektüel eğitim alma hakkının sadece soylu aileden gelme şartına bağlı olduğu görülür. Kadınların öğretmenlik yapması yasaklanmış ve onlara ancak dinleyici olma hakkı verilmiştir.¹⁵¹

Her ne kadar Ortaçağ Avrupa’sında toplumunda kadın dışlanmış olsa da bu durum kadının aile içinde önemli bir sorumluluğa sahip olduğu gerçeğini

¹⁴⁶ Abdülkadir İnan, “Türk Mitolojisinde ve Halk Edebiyatında Kadın,” **Makaleler ve İncelemeler**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1968, s.275.

¹⁴⁷ Abdülkadir İnan, **Makaleler ve İncelemeler**, s.276.

¹⁴⁸ Muazzez İlmiye Çığ, **Gılgames Tarihinde İlk Kral Kahraman**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2015, s.18.

¹⁴⁹ Salahaddin Bekki, **Uzak Türk İllerinde Destanlaşan Evlilikler**, Öncü Basımevi, Ankara, 2009, s.53.

¹⁵⁰ Yüksel Aksan, “1450-1750 Yılları Arasında Avrupa’da Cadılık”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, XXVIII, 2013, s.360.

¹⁵¹ Nurettin Gülaçtı, **a.g.m.** s.83.

değiştirmemiştir. Çanak çömlek yapmak, süt sağmak, ot biçme ve kurutma, iplik ve sepet yapımı gibi günlük işleri yapan kişiler olarak, yaşamın her alanında varlıklarını göstermiştir.¹⁵²

Kölelik ve Kadın: Savaş sonucu ele geçirilen ya da para karşılığında satılan toplumsal tabakanın en alt kısmında yaşayan insanlar köle olarak tanımlanır. Bir başka deyişle kölelik insanların hürriyetlerinden yoksun bırakılarak başkalarının malı olmasıdır.¹⁵³

Bir insanın köle olması sadece savaş sonucunda ele geçirilmesi ile olmamıştır. Hür doğan bir kişinin toplumsal statüsü farklı şekillerde değişerek köle statüsüne geçebilmektedir. Bu konu ile ilgili olarak farklı toplumlarda kadına yüklenen özellikler dikkat çekicidir.

Hititlerde köle ile evlenen hür bir kadının statüsünde değişiklik olmamıştır. Roma hukukunda, bir köle kadından doğan çocuk babası hürde olsa, köle olan annenin statüsünü almıştır. Özgür bir kadının bir köleden olan çocukları, anne özgür olduğu için özgür kabul edilmiştir.¹⁵⁴ Hint uygarlıklarında ise özgür bir adamın köle bir kadınla ilişkiye girmesi, o adamın köle olması için yeterli bir neden olarak görülmüştür. Kadının toplumsal statüsü, doğurduğu çocuğun toplumsal statüsünü belirleyen en önemli etken olmuştur.

Şifacı Olarak Kadın: Yavrularını kendi bedeninden besleyen kadın, gizemli ve güçlü bir varlık olarak kabul etmiştir. Bu yüzden kadının doğurganlığı, ona “şifacı” vasfı yüklenmesinde etkili olmuştur. Şifacı kadın can verebilir, can kurtarabilir, aynı zamanda sakatlayabilir ve can da almıştır. Dolayısıyla kadın hasta bedenlerin ve amaçsızca dolaşan ruhların şifacısı olmuştur.¹⁵⁵

Annelik: İslamiyet öncesi Türklere ait bilgilerin M.Ö. 4000-4500 yıllarına kadar uzandığı bilinmektedir. Bu köklü bilgiler arasında kadına yüklenen temel nitelik ‘annelik’ olmuştur.¹⁵⁶ Kadın anne olmasını yanı sıra, ata binme, silah kullanma ve savaşılabileme gücü ile de değerlendirilmektedir.

¹⁵² Özlem Genç, “Ortaçağ Avrupasında Kadın”, **Ortaçağda Kadın**, (Editör: Altan Çetin), Lotus Yayınevi, Ankara, 2011, s.244.

¹⁵³ Gülnihal Bozkurt, “Eski Hukuk Sisteminde Kölelik”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, c.38, S.1, Ankara, 1981, s.99.

¹⁵⁴ Gülnihal Bozkurt, **a.g.m.** s.99.

¹⁵⁵ Jeanne Achterberg, **a.g.e.** s.4.

¹⁵⁶ Meral Altındal, **Osmanlı’da Kadın**, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1994, s.9.

Aleksandra Kollanti: *'Toprağı ilk işleyen analardır. Bilgiyi ortak bilince taşıyan analardır. Yünü eğirip kumaş dokumayı bulan analardır. Sanatın ilk uyarıcıları analardır. Yerleşik yaşama geçişi bulan analardır.'*¹⁵⁷ ifadesi ile kadının analık vasfını anlatmıştır.

Kadının ilk akla gelen vasfı “annelik” her toplumda aynı hassasiyet ile yerini bulmuştur. Cengiz Han'ın annesi Hö'elün sadece kabileleri bir arada tutmaya çalışmamış, fedakâr bir anne olarak, tek başına mücadele etmiş ve çocuklarını büyütülmüştür. Moğolların Gizli Tarihi'nde Hö'elün'ün çocuklarını büyütmesi:

'Küçük çocuklarını büyüttü

*Yabani armut vemoylho (meyvesi) toplayarak gece gündüz çocuklarını besledi
Cesur Uçınana Aziz çocuklarını terbiye etti.'*¹⁵⁸ şeklinde ifade edilmiştir.

Kadının Siyasi Rolü: Kadın muhakkak ki yaşadığı toplumda konumu çerçevesinde siyasi hayatın içinde de varlığını gösterir. Bunun bir örneği olarak, Cengiz Han'ın annesi Hö'elün'ün, kocası Yesügey öldükten sonra kabilenin parçalanmasına engel olmak için elinden geleni yapması gösterilebilir. Hö'elün, kabileden ayrılmak isteyenlerle konuşmuş ve bazı aileleri, sürüleri ve akrabalarıyla dönmeye ikna etmiştir.¹⁵⁹

Çin Kaynaklarında Kadın: Göçebe yaşamın hâkim olduğu Türk kavimlerinde kadının rolünü belirlemek güçtür. Bunu nedeni olarak, var olan kaynakların dağınık olması ve Türk Tarihi'nde önemli bir yeri olan Çin kaynaklarının, genellikle Türkleri idare eden sınıfları anlatan belgeler bırakmış olmasından kaynaklanır. Buna rağmen bugün kullandığımız hali ile 'kadın' ve kadınla ilgili kelimelerin en eski şekline, Çin kaynaklarında rastlanmaktadır.

Çin imparatorları tarafından Türk kağan eşlerine Çince “*k'o-tun*” veya “*Ko-ho-tun*”, Türkçe “*Hatun*” unvanı verildiği bilinmektedir. Bumin Kağan'ın karısına “*Hatun*” unvanı da Çinliler tarafından verilmiştir. Çinlilerce verilen bu unvan “*kraliçe, prenses*” anlamlarında kullanılmıştır.¹⁶⁰

¹⁵⁷ Hüseyin Kızılkaya, *Ana Soyluluktan Günümüze Kadın*, İlya Yayınevi, İzmir, 2004, s.7.

¹⁵⁸ *Moğolların Gizli Tarihi*, s.25.

¹⁵⁹ Harold Lamb, *a.g.e.* s.23.

¹⁶⁰ Özkan İzgi, *Orta Asya Türk Tarihi Araştırmaları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014, s.2

2.2. İSLAMİYET ÖNCESİ TÜRK DEVLETLERİNDE KADININ KONUMU

Kadın, bozkır topluluklarında maddi ve manevi her unsurun vazgeçilmez bir parçası olmuştur. Bozkır yaşamı kadına bazen erkeğe yüklediği sorumluluklardan daha fazlasını yüklemiştir. Bundan dolayıdır ki kadın, her dönem güçlü olmayı başararak her şarta ve koşula ayak uydurmayı başarmıştır.

2.2.1. Büyük Hun Devleti - Avrupa Hun Devleti ve Kadın

Türk devletlerinde kadının ne kadar önemli bir yerde olduğu tartışmasız bir gerçektir. Türk devletlerinde kadına değer verilir ve saygı gösterilirdi. Kadınların siyasi ve idari yönetimlerde yer almaları, eşlerinin ölümünden sonra devleti yönetimini ellerine almaları, elçileri, yabancı heyetleri kabul ederek çeşitli konularda görüştükları bilinmektedir.¹⁶¹ Örneğin, Avrupa Hun Devleti hükümdarlarından Atilla'nın ağabeyi Bleda'nın eşi kocasının ölümünden sonra yaşadığı köyün sahibi ve idarecisi olmuştur.¹⁶²

İdarî erkâna mensup olan kadınların, yani Hatunların, çoğunlukla siyasi menfaatlere göre, komşu devletlerden, güçlü oymakların ailelerinden veya yabancı sülalelerden alındıkları bilinmektedir. Bu menfaatler doğrultusunda pek çok Çinli prenses, Türk kağanlarına eş olmuştur. Aynı zamanda kadın cariye olarak başka milletlere verilmiş, millet menfaatleri doğrultusunda ölüme de mahkûm edilmiştir.

Kadının ölüme mahkûm edilmesi ile ilgili olarak tarih önemli bir olayı Mao-tun (Mete Han) döneminde kaydetmiştir: Türk devletlerinde askerî yapılanma ve düzenin önemli olduğu görülür. Mao-tun askerlerini disipline sokabilmek için, kendi atına bir ok atarak askerlerinin de ata ok atmasını istemiştir. Bu emre uymayan askerlerin başını kestirmiştir. Daha sonra Mao-tun karısına bir ok atmıştır. Bunun üzerine askerlerinden tereddüt edenleri yine öldürtmüştür.¹⁶³ Türk devletlerinde askerî yapılanma, düzenin ve disiplinin her şeyden üstün olduğunu göstermiştir.

Aynı zamanda Mao-tun döneminde devlet bekası ile ilgili başka bir hadise ise, Tung-hu'lar Mao-tun'a bir elçi göndererek atını istemişler, Mao-tun kabul etmiş ve atını göndermiştir. Tung-hun'lar daha sonra bir elçi daha yollayarak karısını istemişler,

¹⁶¹ Cihangir Doğan, 'Eski Türk Ailesinin Yapısı ve Fonksiyonları', **M.Ü Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi**, S.8, 1996, s.73.

¹⁶² Arzu Terzi, "Türk Siyaset Kültüründe Kadınların Rolü", **21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Bilimleri Sosyal ve Araştırmalar Dergisi**, c.I. S.1. İstanbul, 2012, s.13.

¹⁶³ Bahaeddin Ögel, **Türk Mitolojisi**, c. II. s.8.

devletin ileri gelenleri bir araya gelerek bu duruma karşı çıksa da Mao-tun karısını da vermeyi kabul etmiş ve karısını göndermiştir. Tung-hun'lar daha sonra Mao-tun'dan toprak istemişler, işte o zaman Mao-tun bu isteği kabul etmeyerek savaşmıştır.¹⁶⁴ Bu olay, kadın ne kadar çok değerli olsa da, toprak ve vatan mevzubahis olduğunda kadının ikinci planda olduğunu gösteren önemli bir hadisedir.

Devlet idaresinde söz sahibi olması ile birlikte kadın, aile içinde de çocuğun terbiyesi, ailenin malî işleriyle yakından ilgilenmesinin yanı sıra, çadırın kurulması, keçe çorap örme, süt sağma, peynir ve tereyağı yapma ve elbise dikme gibi işlerden de sorumludur.

Eski Türk cemiyetinde idare eden sınıf ve zenginler dışında çok eşli evliliğe rastlanmamaktadır.¹⁶⁵ Fakat zamanla bu durum değişmiştir. Aristokrat sınıf arasında yayılan çok evlilik zamanla “*künteki*”, “*başa*” ve “*kün*” adı verilen harem dairelerini meydana getirmiştir. Bu harem dairelerinde hizmet eden cariyelere “*avcı karabaş*”, “*kırkın*”, “*küng*” ismi verilmiştir.

Harem daireleri, kağanın ya da aristokrat sınıfın, anneleri dışında, birlikte olmak istedikleri kadınlardan oluşmuştur. Hunlarla ilgili olarak Lajos Ligeti şunları yazmaktadır: “*Hâkim tabakaya mensup bulunmayan Huing-mu'lar hakkında çok fazla malumat yoktur. Birisi öldüğünde haremi oğullarının olurdu. Ancak, kendilerinin doğumundan sonra hareme girmiş olan kadınla evlenebilirlerdi. Yetişmiş oğulları bulunmayanların haremini kardeşleri ellerine geçirirdi.*”¹⁶⁶ Bu ifadeler kağanların ya da çok eşe sahip olan aristokrat sınıftaki kişilerin, anneleri dışında her kadına sahip olma hakkının olduğunu göstermektedir.

Peter Vaczy, Türk cemiyetlerinde çok kadın alma konusunda şunları söylemektedir:

“Atlı göçebelerde bugün hala, çok kadın alma âdeti vardır. Tabiatı ile bir kadın için büyük bir meblağ ödemek gerekir, hele mümtaz bir kadın için büyük bir servet ödemek gerekir. O halde, aslında ancak zengin bir adam kendine bir harem temin edebilir. Hiyerarşik bir nizam ruhuna uygun olarak, kadınlar arasında çok fark gözetilir.”

¹⁶⁴ Bahaeddin Ögeli, *Türk Mitolojisi*, c. II. s.7.

¹⁶⁵ Tezer Taşkiran, *Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Kadın Hakları*, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1973, s.25.

¹⁶⁶ Lajos Ligeti, *Tarihte Türk Yurtları*, (Hazırlayan: Nurer Uğurlu), Örgün Yayınları, İstanbul, 2008, s.75.

Umumiyetle en yaşlısı en üst kademedede bulunur ve evin hanımı budur, diğer zevceler bunun emri altında bulunurlar. Hunlarda da bu durum böyle idi. Attila'nın da haremi vardı. İlk kademedeki zevcesi Arı-kan idi. İlk zevcesi Arı-kan'ın dışında birçok eşi ve bu eşlerinden birçok çocuğu olsa da varis olarak Arı-kan'ın üç oğlu gösteriliyordu'.¹⁶⁷

Arı-kan'ın ayrı bir sarayının bulunması, belirli bir gelirinin olması muhakkak ki kadına verilen önemin kanıtıdır.

Yunanlı Tarihçi Priskos 448 yılında Attila'nın karısını evinde ziyaret ettiği zaman etrafında birçok cariye olduğunu görmüştür. Priskos: '*Cariyeler onun karşısında döşemede oturmuş renkli ipeklerle işlemeler hazırlıyorlardı. Evine dönen Attila'yı, karısı birçok cariye ile karşılıyordu.*¹⁶⁸ şeklinde ifade etmiştir.

2.2.2. Göktürk Devleti ve Kadın

Türklerin, komşuları Çinliler ile zaman zaman iyi münasebetlerde bulunmak için karşılıklı kız alışverişi yaptıkları görülmektedir. 620 senesinde Göktürk hükümdarı Ch'u-lo, Çin derebeyi Wang Shih-ts'ung'a bir elçi yollayarak bin kadar at hediye etmiş ve kendi kızını vermeye hazır olduğunu bildirmiştir. Wang Shih-ts'ung'da buna karşılık kendi akrabalarından bir kızı Ch'u-lo Kağan'a vermiştir.

Orhon Kitabelerinde Kültigin yazıtının doğu duvarında:

Tabgaç bodunqa belgi kuri ogılinlul bolti, / Çin milletine beylik erkek evladı kul oldu,

Eşilik qız ogilin küng bolti, / temiz kız evladı cariye oldu,¹⁶⁹

Budumuna oğlıma yotuzıma adırılıtm / kavmimden, oğlumdan, karımdan ayrıldım, cümlesindeki "yotuz" zevce, eş anlamında kullanılmıştır. En eski vesikalar olan Orhon kitabelerinin pek çok yerinde farklı ifadelerle kadına yer verildiği görülür.

Göktürklerde Kağan'ın karısı Hatun kocasıyla birlikte devletin varlığı için vazgeçilmez görülmüş ve devlet işlerinde söz sahibi olmuştur. Türk tarihinde kadınların, hükümdarların naibi olabilmeleri ve devlet içinde büyük söz sahibi olmaları, devlet yönetiminde kocalarıyla eşit haklara sahip olduğunu göstermektedir. Çin

¹⁶⁷ Özkan İzgi, a.g.e. ss. 36-37.

¹⁶⁸ Gyla Németh, **Attila ve Hunlar**, (Çev: Tarık Demirkan), Kömen Yayınları, İstanbul, 1962, s.95.

¹⁶⁹ Talât Tekin, **Orhon Yazıtları**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2014, s.87.

kaynakları, Hunlarda ve Göktürklerde, Hatunun aynı kağan gibi kutsal olduğundan bahsederek devlet yönetiminde sorumlu bir kişi olarak bilindiğini ifade etmişlerdir.¹⁷⁰

Hatun, Kağan gibi bütün toplumsal yaşamın huzuru sağlamakla görevlidir. Hatunda hükümdar gibi Tanrı tarafından atanmıştır. Yani Hatun, Tanrı tarafından topluluktan ayrılmış ve yükseltilmiştir.¹⁷¹ Orhon Yazıtlarında, Hatunun da seçilmiş olduğu şu şekilde anlatılmıştır:

Türük bodun gati küsi yok bolmazun teyin kangım kaganı gögim katunıg kötürmiş tengri el berigme tengri türük bodun altı küsi yok bolmazun özümün ol tengri kagan oturt(t)ı erinç. / Türk halkının adının ve ününün yok olmamasını söyleyerek, babam kağanı ve annem Hatun'u yükselten Tengri, imparatorluğu veren Tengri, Türk halkının adının ve ününün yok olmamasını söyleyerek, bu Tengri bizzat beni kağan olarak başa getirdi.¹⁷²

Orhun Kitabelerinde Bilge Kağan:

'Tanrı Türk milleti yok olmasın diye babam İl-Teriş Kağan ile anam İl-Bilge Hatun'u yükseltti'

Umaytag ögüm katun kutına inim kül tigin er at boldı / Annem olan hatunun mutluluğu için, küçük kardeşim KölTigin erkek adını kazandı. (Yetişkin çağa geldi.)

Umaytag deyimi doğurganlık Tanrısı olan Umay'ı kast ederek, kağan için kullanılan Tenriteg, Tengri gibi deyimini karşılamaktadır. Hatun'un Umay ile ilişkisinin, Kağan ile Tanrı arasındaki ilişki ile aynı nitelikte olması ile ilgilidir. Bu ilişki, Hatun'a ulvi bir nitelik kazandırması açısından önemlidir.¹⁷³

Hatun, devlet işlerinde eşine yardımcı olduğu gibi, yapılacak antlaşmalarda da büyük rol oynamıştır. Emirnameler yalnızca kağan namına değil, kağan ve hatun namına bildirilmiştir. Resmî yazışmalarda da kağan ile birlikte hatunun adının da geçmesi, kadının aile hayatı ile birlikte aynı zamanda siyasî hayatta da söz sahibi olduğunun ispatı olmuştur.

Kadının siyasî konularda söz sahibi olması, devletlerarası ilişkileri şekillendiren önemli bir unsur olmuştur. 623 senesinde Göktürk Kağanı İl-Kağan, Çin'e elçi

¹⁷⁰ Mehmet Mandaloğlu, 'İslamiyet'ten Önce Türklerde Aile Hukuku', **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S.33. s.148.

¹⁷¹ Jean-Paul Roux, "Ortaçağ Türk Kadını", (Çev: Gönül Yılmaz), **ERDEM Atatürk Kültür Merkezi Dergisi**, c.V. S.13, 1990, Ankara, s.203.

¹⁷² Talât Tekin, **a.g.e.** s. 40.

¹⁷³ Jean-Paul Roux, **Türklerin ve Moğolların Eski Dini**, s.203.

göndererek imparatorudan kendisinin Çinli bir prensesle evlendirilmesini rica etmiştir. Çin imparatoru ise bu isteğin ancak Ma-i şehrinin kuşatılmaktan vazgeçtiği takdirde gerçekleşeceğini söylemiştir. Kağan Ma-i şehrinin muhasarasından vazgeçmek istemiş; fakat karısı İ-ch'eng Konçuy, şehre yapılan baskınlara devam edilmesini istemiştir.¹⁷⁴ Kuşatma bu yüzden devam etmiştir. Büyük olasılıkla kuşatılan şehir devlet için önemlidir. Fakat İ-ch'eng Konçuy'un, eşinin yeni bir eşe sahip olmasını istememesi de bu durumu etkilemiş olabilir.

Orhon kitabelerinde Bilge Kağan:

*'Türk Kağan'a hediyeler ve merasimle (prens) kızımı gelin verdim. Türk Kağanın kızını hediyeler ve pek büyük merasimle oğluma alıverdim. (Prens) küçük hemşiremi hediyeler ve pek çok merasimle gelin ettim.'*¹⁷⁵

'Tanrı Türk milleti yok olmasın diye babam İl-Teriş Kağan ile anam İl-Bilge Hatun'u yükseltti'.

*'Sizler Anam, hatun, hala ve teyzelerim, ablalarım, kadınlarım ve kızlarım.'*¹⁷⁶

Bu ifadeler Orhon Kitabelerinin pek çok yerinde yer almaktadır. Bu durum, kadının siyasi ve içtimai mevkiinin önemli bir yerde olduğunun kanıtıdır.

2.2.3. Uygur Devleti ve Kadın

Göktürklerde olduğu gibi Uygurlarda da kağanın eşi ya da annesi, kağanın yanında yer almaktadır. Kağan'ın karısı hatun, kocasıyla birlikte devlet işlerinde söz sahibidir. Aynı zaman Kağan'ın olmadığı dönemlerde toplumsal düzeni sağlamak da hatunun görevi olmuştur.

Devletlerin millî çıkarları için Çinlilerle iyi geçinme prensibi, Uygurlar zamanında da devam etmiştir. 821 yılında Uygur Kağanı Tudun'un ve Mani rahiplerinden oluşan 573 kişilik heyet ile Çin sarayına geldiklerinde, Çin İmparatoru, prenses T'ai-ho Konçuy'un Uygur Kağanı ile evlenmesini emretmiştir. Çin kaynaklarında bu evlenme merasimi şu ifadeler ile anlatılır:

"İyi seçilmiş bir günde Konçuy'a Uygurların Hatun'u unvanı verildi. Merasimde Kağan evvela kulenin yukarısına çıktı ve yüzünü doğuya çevirerek oturdu. Bu kulenin aşağısında Konçuy'u oturmak için keçe

¹⁷⁴ Özkan İzgi, a.g.e. s.31.

¹⁷⁵ Wilhelm Thomsen, **Moğolstandaki Türkçe Kitabeleri**, (Çev: Ahmet Cemal Köprülüzade), İstanbul Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü Türkiyat Mecmuası, c.III. İstanbul, 1935, s.85.

¹⁷⁶ Osman Turan, **Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi**, c.I. Ötüken Yayınları, İstanbul, 1969, s.126.

ile süslenmiş hususi bir oda çadır kurulmuştu. Barbarların şefleri Konçuy'a barbarların âdetlerini öğrettiler. Bundan sonra T'ang, Çin elbiselerini çıkardı ve barbarların elbiselerini giydi.

Bir kadın hizmetçi ile kulenin önüne çıktı ve yüzünü batıya çevirerek ibadet etti. Biraz sonra kendisi tekrar keçe çadırına döndü. Evvelce giydiği elbiseleri çıkardı ve Hatun'un giydiği resmi elbiseleri giydi. Bu elbisenin üstünde yukardan aşağıya doğru uzanan kıpkırmızı bir kaftan ve bunun üzerinde de kızıl renkli bir ceketi vardı. Altından yapılmış bir taç, saçın önüne kadar yüzünü kapadı. Konçuy bunları giyinerek binanın dışına çıktı ve evvelki merasimde olduğu gibi Kağan'ın önüne kapanarak selam verdi.

Barbarlar evvelce, önde küçük bir oturma yeri bulunan büyük bir tahtirevan hazırladılar ve onu ipekle süslediler. Bu sırada bir baş vezir, Konçuy'u tahtirevana davet etti. Ondan sonra Dokuz Kabile Uygurları'nın baş vezirleri kısımlara ayrılıp beraberce bu tahtirevanı taşıdılar. Güneşin dönüş yönüne uyararak avlunun sağ tarafından başlayıp dokuz defa döndüler. Ondan sonra Konçuy tahtirevandan indi ve kuleye çıktı. Kağan ile beraber yüzünü doğuya çevirip oturdu. Az sonra bütün memurlar ve saray mensupları gelip onları ziyaret ettiler ve Hatun'a selam verdiler.”

“Hatun'un kendine mahsus hususî bir otağı vardı. Kağan, iki vezirin onun hizmetinde olarak otağa girip çıkmalarını emretti.”¹⁷⁷

981-984 yılları arasında Çin'den Uygur'a giden elçi Wang Yen-te seyahatnamesinde “Burası Ho-lo-ckh'uan (Etsina nehri) dir. Tang sülalesi zamanındaki Uygur prensleri burada otururdular. Şehrin duvarları hala duruyor. Burada sıcak su gölleri vardır.”demektedir. Çin kaynaklarından da anlaşıldığı üzere hatunların kendilerine ait şehirleri (otağları) vardır. Bu şehirler K'o-tun Ch'eng (Hatun şehri) olarak bilinmektedir. Wang Yen-te seyahatnamesinde bahsi geçen bu şehir gibi Uygur prenslerinin yaşadığı başka şehirlerde mevcuttur. Paul Pelliot, üç tane bu isimde şehir olduğunu kaydetmektedir.¹⁷⁸

¹⁷⁷ Özkan İzgi, a.g.e. s.32.

¹⁷⁸ Özkan İzgi, a.g. s.32.

Kadının aile geçimine katkıda bulunması da, toplumsal hayattaki varlığının önemli bir örneğidir. 840 tarihinde Kırgız yenilgisinden sonra eski yurtları olan Ötüken'i bırakıp güneye inen ve Turfan bölgesinde yerleşen Uygurlar, bu dönemde tamamen yerleşik hayata geçmişlerdir. Burada ki Uygurların ziraatçı ve aynı zamanda ticaretle uğraşan insanlar olduğu bilinmektedir. IX. yüzyıldan başlayarak XII-XIII. yüzyıla kadar devam eden, Uygurların buradaki hayatlarını anlatan belgelerin çoğu ticarî hayata ait vesikalardır. Bu vesikalarda kadınların çalışma hayatındaki varlıklarını anlatan bilgilerde yer almaktadır.

Turfan'da bulunmuş vesikaların birinde dokumacı bir kadının, bir şahıs tarafından yanında çalıştırıldığını görmekteyiz. Bu kadının yine kendisi gibi bir başkasının yanında çalışan demirci bir köle ile evlendiğini şu ifadeler ile öğrenmekteyiz:

'Kaplan yılı dokuzuncu ayın yirmi altısında biz, Utuz'un Baltur adlı demirci kölesi ile Toyınçuk'un Ay-sılıg adlı dokumacı kadın kölesi, bu ikisi beylerinden izin almadan, koca ve karı olmuşlar. Sonra biz Toyınçuk ile Utuz, bundan haberdar olunca, onları birbirinden ayırmadan Toyınçuk'un kadın kölesinin vergisini ben Toyınçuk ve Utuz'un demirci kölesinin vergisinin de ben Utuz almağa karar verdik'.¹⁷⁹

Metinden anlaşıldığı üzere kadın istediği kişi ile evlenmekte serbesttir. Hunlarda görülen evladın üvey annesi ile evlenmesi Uygur zamanında da görülmüştür. Sadri Maksudi Arsal: "*Çin rivayetlerine göre, babaların ölümünden sonra oğulların üvey anneleri ile büyük biraderlerin vefatından sonra küçük biraderlerin yengeleri ile evlenmeleri hukukî bir hadise olarak yansır. Çin rivayetlerinde anlatılan, Türklerde oğulların üvey anneleri ile evlenmelerinin doğruluğu şüpheli ise de yengelerle evlenmeye ait kısımları doğrudur.*"¹⁸⁰ şeklinde ifade etmiştir.

Hunlar zamanında kağanın ve eşinin yanlarında görülen cariyelerin, Uygurlar zamanında da varlığını devam ettirdiği görülmüştür. Uygurlar zamanında cariyeler, hem

¹⁷⁹ Reşit Rahmeti Arat, "Eski Türk Hukuk Vesikaları", **Türk Kültürü Araştırma Dergisi**, S.1, 1964, s.41.

¹⁸⁰ Sadri Maksudi Arsal, **Türk Tarihi ve Hukuk**, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1947, s.336

sarayda kağanın ve hatunun maiyetinde bulunmuşlar, hem de saray dışına çıkararak halk arasında yaşamışlardır.¹⁸¹

Uygur şiirlerinde, Budist metinlerde ve hukuk vesikalarında kadınla ilgili şu kelimeler kullanılmıştır: Bugün kullandığımız manada “kadın” için, “*mama*”, “*karı*”, “*tışı*”, “*işi*”, ve “*abci*”; “kız” kelimesi karşılığı olarak “*gız*”, “*kız*”; “anne”, karşılığında “*ana*”, “*öğüç*”, “*uma*”, “*ög*” kelimelerini; “eş” karşılığında da “*kişi*”, “*işi*”, “*abci*” kelimeleri kullanılmıştır. Bunun dışında “baldız” “*baltır*”, “abla” “*âkâ*”, “gelin” “*kâln*”, “yenge” “*yângâ*”, “cariye” “*abci, karabaş, kırkın, küng*” kelimeleriyle ifade edilmiştir.¹⁸² *Kan*, “*han*” “*katun*”, *hatun* kelimesi soylu kadınlar için kullanılmıştır. *Katun* kelimesi aynı zamanda han karısı anlamına da gelmektedir. VIII. yüzyıldan itibaren *hatun*, *katun* aynı anlamda kullanılmaya başlanmıştır. Zamanla “*hatuncuk*”, “*görümce*”, “*hatnane*”, “*büyükanne*” anlamında kullanılmıştır.¹⁸³ *Divan-ı Lügatit Türk*’te de kadınla ilgili pek çok ifade yer almıştır.

2.2.4.Yenisey ve Talas Yazıtları’nda Kadın

Yenisey Yazıtlarında; Yenisey ırmağı boyunca Kırgızlar tarafından dikildiği sanılan ve bugün toplam sayısı 250’ye ulaşan Yenisey Yazıtlarında kadını anlatan pek çok kelime kullanılmıştır. “*Kunçuy*” “*eş, kadın*”, “*ebçi*” “*evde oturan anlamına gelen kadın*”, “*yotuz*” “*eş, zevce*”, “*eçe*” “*abla*” bu kelimelerdendir.¹⁸⁴

Yenisey Yazıtlarındaki:

Esiz elime, kunçuyıma, oğlanıma, bodunıma, esizme, altmış yaşında adırılıtm/ değerli devletimden, eşimden, oğullarımdan, alkımdan, kıymetlilerimden altmış yaşında ayrıldım.

bodunıma, oğlıma, yotuzımaadırılıtm, seçlintim, ayıta, buña /Halkımdan, oğullarımdan, eşimden ayrıldım, boşandım, ne yazık, ne acı¹⁸⁵ ifadeleri kadının toplumsal hayattaki rolü hakkında bilgi vermesi açısından önemlidir.

Talas Yazıtlarında; Bugün Kırgızistan toprakları içinde kalan, eski Türk yazılarının yoğun bir şekilde bulunduğu bölgelerden biriside Talas’tır.¹⁸⁶ Talas

¹⁸¹ Özkan İzgi, a.g.e. s.32.

¹⁸² Ahmet Caferoğlu, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2011, s.17.

¹⁸³ Akartürk Karahan, “Tarihi Türk Dilinin Söz Varlığına Katkılar: Kadınla İlgili Kelimeler Üzerine”, *Bilkent Üniversitesi I. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı Bildirileri*, Ankara, 2006, s.4.

¹⁸⁴ Erhan Aydın, “Yenisey Yazıtları Nasıl Tarihlendirilebilir?”, *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkishor*, Ankara, 2012, s.161.

¹⁸⁵ Nurdin Useev, “Köktürk Harfli Yenisey Yazıtlarındaki Kadını Bildiren Kelimelerin Anlamlarına Göre Eski Türklerde Kadın İmajı”, *Dil Araştırmaları Dergisi*, S.11, 2012, s. 58.

yazıtlarında ilk dört yazıtta “*Hatunu dul kalmış*” ifadesi kullanılmaktadır. Bu yazıtlarda “*hatun*” kelimesinin “*eş*” anlamında kullanıldığı görülür.¹⁸⁷

Kadının figürler ile tanrılaştırılması, resmedilmesi ve uğruna şiirler yazılması kadına verilen değerin sanatsal bir ifadesi olarak düşünülebilir. Bu bağlamda kadın her döneme damgasını vuran üstün nitelikli bir obje olarak tasarruf edilmiştir.

2.3. MOĞOL TOPLUMUNDA KADININ KONUMU

2.3.1. Moğol Kadının Geleneksel Rolü

Türk-Moğol toplumlarında kadınların belirli bir geleneksel rolleri vardır. Özellikle “evlilik” ile kadın, aile ve cemiyet hayatında önemli bir güce sahip olmuştur. Bir kadın, muhakkak ki ailede, erkeğe oranla en fazla çabayı gösteren kişidir.

Moğollarda çok eşlilik hâkimdir. Moğollarda Boy beyleri genelde eşlerinin fikirlerini ve tavsiyelerine önem vermişlerdir. Bu âdet Moğol İmparatorluğu’nun hükümdarları tarafından sürdürülmüştür.¹⁸⁸ Moğol hükümdarlarının eşleri sefer sırasında hükümdarların yanlarında olmuşlardır. Hükümdarlar Hatunları ile istişarede bulunmuştur.¹⁸⁹ Hatunların görevlerinden biri savaş esnasında kocalarının yaptığı işleri devr almak olmuştur. Cengiz Han Yasa’sında bu konu ile ilgili olarak şu maddeye yer vermiştir: ‘*Ordu ile beraber seferde bulunan kadınların, erkekler harbe giderken bütün işleri ve vazifeleri başarmaları lazımdır.*’¹⁹⁰

Zengin ve güçlü bir adamın birden fazla eşinin olduğu bilinmektedir. Bu yüzden ki eşler arasında statüyü belirleyen unvanlar kullanılmıştır. Hükümdarın ilk eşine “*Başkan Eş, Büyük Kadın, Birinci Kadın, Ulu Hatun*” denilmiştir. Birinci kadının, erkek evlatları varisi olmuş ve nesli devam ettirmiştir. Bu durum başkan eşin geniş ölçüde statü ve itibar sağlanmasında en önemli etken olmuştur. Birinci kadından sonra alınan kadınlardan doğan çocuklar, Moğol cemiyetinde meşru olup büyük kadından doğan çocuklarla kardeş sayılmıştır.¹⁹¹

Bu konu ile ilgili ilk örnek Börte gösterilebilir. Cengiz Han’ın eşi olan Börte ilk eş olduğundan dolayı oğulları imparatorluğun varisi olmuştur. Bu durum Moğolların diğer hükümdarları içinde geçerli olmuştur. Ögeday’ın ilk eşi Töregene’nin, Tuluy’un

¹⁸⁶ Nurdin Useev, “Talas’ta Bulunan Eski Türk Yazıtı”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S.41, Erzurum, 2009, s.17.

¹⁸⁷ Özkan İzgi, *a.g.e.*, s.26.

¹⁸⁸ Leo de Hartlog, *a.g.e.* s.21.

¹⁸⁹ B.Y. Vladimirtsov, *a.g.e.* s.88.

¹⁹⁰ Curt Alinge, *a.g.e.* s.143.

¹⁹¹ B.Y. Vladimirtsov, *a.g.e.* s.84.

ilk eşi Sorgaktani Beki'nin, Cengiz Han'ın torunları Hülagü'nün ilk eşi Dokuz Hatun'un, Kara Hülagü'nün ilk eşi Organa Hatun'un ve Güyük Han'ın ilk eşi Oğul Gaymış Hatun'un oğulları hükümdarın varisleri arasında gösterilmiştir.

Hükümdarların ve aristokrat sınıfına mensup olan kişilerin diğer eşleri ilk eşe itaat etmek zorundaydı. Genellikle seçkinler arasında olan ilk eşlerin, kendilerine ait toprakları ve orduları olmuştur. Aynı zamanda kadınların kendilerine ait büyükbaş ve otlakları da vardır.¹⁹²

Moğol imparatorlarının ve boy beylerinin ölümünden sonra dul kalan hatunlar hükümdarın naibi olarak devleti yönetmişlerdir. Dul kalan kadınlar, çocukları büyüyüp evleninceye kadar, tam hâkimiyet ile ailenin mal ve mülkünü idare etmişlerdir. Bu durum, kadınların kocalarının yerini tutarak, kocalarının sahip olduğu tüm haklara sahip olduklarının göstergesidir.

2.3.2. Moğol Kadının Çalışması

Bozkırlarda yaşamak güçtür. Kadının da erkeğinde bu güç yaşamın üstesinden gelmesi için mücadele etmesi ve kendisine düşen vazifeleri yerine getirmesi gerekir. Kadınlarda erkekler gibi bu zor bozkır yaşamına dayanıklılık göstermiş ve üzerlerine düşen görevi yerine getirmişlerdir.¹⁹³

Moğol kadınının, toplumsal yaşamın her alanına katkıda bulunuyor olması tartışmasız bir gerçektir. Belirli görevler, özellikle kadınlara tahsis edilmiştir. Papaz Rubruk 1253-1255 yılları arasında Moğolistan topraklarına seyahat etmiş ve bu seyahat esnasında kadınlara düşen görevleri iyi gözlemlemiştir. Geniş yük arabalarını süren kişilerin genellikle kadınların olduğunu görmüştür. Bir kadından 30 tane yük arabasının bağlanması istendiğine tanık olmuştur.¹⁹⁴ Kadın arabacı, süreceği yük arabalarının önünde oturarak arazinin düz ya da engebeli olmasını önemsemeye arabaları yönetmişlerdir.¹⁹⁵

Konargöçer kabilelerde çadırların (meskenlerin) kurulması ve kaldırılması görevi de kadınların olmuştur. Kadın, meskenlerin yapımını aile üyelerine itina ile öğreten kişidir. Kadınlar büyük yünlerden keçe elde ederek bu keçeleri örtü, eyer altlığı ve yağmurluk olarak kullanmışlardır.¹⁹⁶

¹⁹² B.Y. Vladimirtsov, **a.g.e.** s.86.

¹⁹³ George Lane, **a.g.e.** s.227.

¹⁹⁴ Wilhelm von Rubruk, **a.g.e.** s.40.

¹⁹⁵ George Lane, **a.g.e.** s.227.

¹⁹⁶ Wilhelm von Rubruk, **a.g.e.** s.39.

İnek sağmak, yağ ve peynir yapmak, derileri ve postları dabaklayarak (işleyerek) bunları hayvan sinirlerinden yapılan iplerle birbirlerine dikmişlerdir.¹⁹⁷ Hayvan sinirleri çok ince ayırarak bölerek uzun bir ipliğe dönüştürmüşlerdir. Aynı zamanda başmak gibi ayakkabı, çorap ve diğer giysileri de dikmek kadınların görevi olmuştur.¹⁹⁸

Kadınlar ve genç kızlar ipekten ve altın sırmadan çeşitli renkleri ve örgeleri (motifleri) olan işlemeler örmüşlerdir. Çok zevkli bir biçimde işlenmiş bu işlemeler zengin kişilerin yorgan ve yastıklarında kullanılmıştır.¹⁹⁹

2.3.3. Moğol Kadının Giyimi ve Görünüşü

Kadınlar ve erkekler *Bukeran* adı verilen kıyafetler giyerlerdi. Bu kıyafetler, yukarıdan aşağıya kadar yırtmaçları olup göğüs üzerinde ikiye katlanırdı.

Wilhelm von Rubruk kadınların kıyafetleri ile ilgili olarak:

“Kızların giysileri erkeklerinkinden sadece biraz daha uzun olmalarıyla ayrılır. Moğollar, boltac (baş tacı) adı verilen bir baş süsü takarlar. Bu takı ağaç kabuğundan ve buna benzer bir maddeden yapılır. Bir dirsek boyunda yuvarlak olup, yukarıda bir kolon gibi dört köşedir. Bunu değerli ipeklerle kaplarlar fakat içi boştur. Yukarıda dört köşe kısma, bir dirsek boyunda bir tüy ya da kamıştan çubuk sokarlar. Üst kısmın sonunda bu çubuğu tavus kuşu tüyü ile süslerler ve etrafını vahşi hayvan kıyruğu tüyleri ile değerli taşlarla çevirirler. Zengin kadınlar bu süsü tepelerinde taşırlar. Üstü açık bir deriden kukuletayı da üstüne çekerler. Saçlarını başlarının arkasından bir toka ile birbirlerine ilıstirirler ve boctacın içine koyarlar.

Eğer birkaç kadın birlikte at sürmekteyse, uzaktan adeta miğferli ve mızraklı kalkık süvarileri andırırlar. Çünkü bu boltac bir miğfere benzemekte ve üzerindeki çubuk bir mızrak gibi durmaktadır.

Kadınlar, kalçalarının üzerinde giysilerine gök mavisi bir mendil bağlarlar. Başka bir bandı da göğüslerinin üzerine koyarlar ve

¹⁹⁷ Leo de Hartlog, a.g.e. s.22.

¹⁹⁸ Wilhelm von Rubruk, a.g.e. s.40.

¹⁹⁹ Marco Polo, a.g.e. s.31.

*gözlerinin altında da göğüslerine kadar uzanan beyaz bir mendil bağlarlar.*²⁰⁰ bu bilgileri vermiştir.

Plano Carpini evli kadınların kıyafetlerini şu şekilde anlatır:

*'Evli kadınlar yerlere kadar uzanan ve önden yırtmaçlı olan çok uzun bir gömlek giyerlerdi. Bu evli kadınların başlarının üzerinde değnekten ya da kamıştan yapılan bir dirsek boyunda olarak yukarıda dört köşe bir düzlemlerle son bulunan yuvarlak bir şey taşırlar. Bu silindir şeklindeki başlık, aşağıdan yukarıya doğru genişler ve yukarıda uzun ve ince olan bir altın, gümüş sopa veya kamıştan yapılan bir çubuk vardır; bu omuzlara kadar uzanan bir külahla dikilidir. Zikredilen başlık ve onun üzerine oturtulan çerçeve hafif yünden purpur veya Bağdat kumaşı ile örtülmüştür. Kadınlar asla bu çerçevesiz insanların arasına girmezler ve bakire kızlardan bu şekilde ayırt edilirler. Kızlar ve genç kadınlar erkeklerden çok zor ayırt edilebilirler. Çünkü her halükârda hemen hemen aynı şekilde giyinirler.*²⁰¹

Evli kadınların kendilerini belli edecek kıyafetler giymesi bir Moğol geleneği olarak düşünülebilir.

Marco Polo zengin kadınların kıyafetleri ile ilgili olarak şu bilgileri verir: *'Özellikle toplumun varlıklı kesimlerinde olan kadınların değişik bir biçimde giyindikleri görülür. Kemerlerinin altına altmış ya da seksen arşın uzunluğundaki bir pamuklu bezi sayısız kez katlayarak oluşturdukları bir tür pantolon giyerler. Böylece kalçalarının çevresini büyütülebilirler. En dolgun kalçalı kadınları en güzel kadınlar olarak görürler.*²⁰²

Moğol kadının başlarına baş taçları takarak bu taçları tavus kuşu tüyü ve değerli taşlarla süslemeleri, muhakkak ki nasıl bir estetik zevke sahip olduklarının göstergesidir.

²⁰⁰ Wilhelm von Rubruk, a.g.e. s.40.

²⁰¹ Plano Carpini, a.g.e. s.41.

²⁰² Marco Polo, a.g.e. s.45.

Moğol kadınları Arap kadınlarına göre çok daha serbesttir. XIII. asrın sonuna kadar peçesiz gezmişlerdir.²⁰³

Plano Carpini'nin Moğol kadını tasvirine göre; *Moğol kadının yanakları ile gözleri arasındaki mesafe geniştir. Elmacık kemikleri de çenelerine oldukça uzaktır. Burunları düz ve küçüktür. İstisnalar dışında belleri incedir. Hemen hemen hepsi orta boyludur ve ayakları narindir*²⁰⁴ şeklindedir.

Wilhelm von Rubruk'un Moğol kadını tasviri ise; *Moğol kadının oldukça hantaldır ve küçük bir burun bilhassa onlara güzellik sağlar. Bunun yanında yüzlerini boyadıklarında güzellik formları bozularak çirkinleşirler*²⁰⁵ şeklinde ifade etmiştir. Wilhem von Rubruk'un Moğol kadının doğal halinin güzelliğini vurgulaması da dikkat çekicidir.

2.3.4. Moğol Kadınının Mal Varlığı

Yüksek mevki de bulunan kadınları her zaman hususi çadırları olmuştur. Bu çadırlarda emirlerine bırakılan para ve eşyaları istedikleri gibi kullanma hakkına sahiptiler. Bir hükümdarın karılarının beyaz abadan yapılmış çadırları hükümdarın ikamet ettiği yerin yakınında bulunurdu; bu çadırlar kadın ölünce kaldırılmaz, şayet büyümüşseler oğul ve kızlarına, yoksa diğer karılarına bırakılırdı.²⁰⁶ Aynı zamanda kendilerine ait bir orduları vardı.

Hususi otağlarla beraber, sonradan toprak ile ganimetlerin bir kısmını kadınların çadırlarına sevk etmek âdeti de vardı. Sulh zamanlarında ganimet yerine para verilirdi.

Kadınların gerektiğinde kullanmak üzere küçük ve hususi kasaları bulunmaktaydı. Hükümdar karılarından birisinin ölmesi dâhilin de bu kasalarda oğullarının mülkiyetine veyahut çocukları olmadığı takdirde diğer kadınların çocuklarına intikal ederdi.²⁰⁷

2.3.5. Moğol Şamanizm'i ve Kadın Şamanlar

Ruhlarla etkileşimde bulunduğu inanan şamanların, üstün kabiliyetleriyle farklı yaratılışa sahip bir varlık olduğu düşünülmüştür. Şamanlar genellikle zeki, hayalperest ve şair yaratılışlı insanlardır. İnsanların sıkıntılarının çözümü olarak ilk

²⁰³ Susan Mann, **Women's History Global Perspective**, (Edt. Bonnie G. Smith), American Historical Association, 2005, s.71.

²⁰⁴ Plano Carpini, **a.g.e.** s.39.

²⁰⁵ Wilhelm von Rubruk, **a.g.e.** s.40.

²⁰⁶ B.Y. Vladamitrasov, **a.g.e.** s.424.

²⁰⁷ Berhold, Spuler, **a.g.e.** s.432.

başvurdukları kişiler şamandır. Doğaüstü güçlere sahip insanlar olarak algılanan şamanlar, diğer insanlardan farklı şekilde, sıra dışı bir pozisyon sergileyerek, saygı ve korku karışımı bir ikileme algılanmışlardır. Özellikle kadınlar şamanlık kurumunun önemli bir parçasıdır.

Kadın şamanlık kurumu, Paleolitik dönemde avcılık ile ekonomik sisteminin gelişmesiyle ortaya çıkmış ve bu dönemde toplumda etkili bir konumda olmuştur.²⁰⁸ Bu dönemde şamanlık kurumunun kadınlarla temsil edildiği düşünülebilir.

Bulunduğu toplumda kadın şamanın farklı bir yerde olduğu muhakkaktır. Kadın şaman, her ne kadar toplumun bir ferdi olsa da, statü bakımından cinsiyet üstü bir tavır sergilediği görülmektedir.²⁰⁹

Fuzuli Bayat kadın şamanların toplumsal rollerini şu şekilde ifade eder: *'Kam analar da, içinde yer aldıkları toplumun kültürel değerlerinin taşıyıcısı ve sürükleyicisidir.'*²¹⁰

Michel Perrin kadın şamanları:

*'Kam analar, zekâsı ve hayal gücünü iyi kullanabilen, söz dağarcığı geniş, ifade yetkinliğine sahip ve bağlamı iyi bilen insanlardır. Törenler sırasında, kendilerine özgü davranışlarla simgesel anlamları yineleyip güçlendirerek adeta sözlü ve teatral bir sanatı icra ederler. Bu durum onların kendilerine özgü üsluplarıyla tanınmalarına sebep olur.'*²¹¹ şeklinde anlatır.

Kadın şamanların etkin konumu arkeolojik kazılarla da desteklenmiştir. Nitekim ister çeşitli tılsım eşyalarıyla, aynalarla gömülü kadın cesetleri, isterse de çeşitli yıldızlarla süslenmiş veya ayı binek olarak kullanmış, hayvan şekline girmiş, fantastik atların sırtına binmiş kadın figürleri, büyük olasılıkla şaman kadınlara aittir veya onları canlandırmıştır. Bu tür ceset ve figürler merkezi Asya'dan Güney Kazakistan'a, Ukrayna'dan Tarım Basin'e kadar geniş bir sahada bulunmuştur. Bugün eski kadın şaman figürleri Sibiry'a da oymacılıkta, halıcılıkta kullanılmaktadır.²¹²

²⁰⁸ Fuzuli Bayat, "Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Kadın Şamanlar", **Uluslar Arası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, S.3, 2010, s.40.

²⁰⁹ Fuzuli Bayat, **Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı**, s.22.

²¹⁰ Fuzuli Bayat, **Türk Kültüründe Kadın Şamanlar**, s.102.

²¹¹ Michel Perrin, **Şamanizm**, (Çev: Bülent Arıbaş), İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s.69.

²¹² Fuzuli Bayat, **Türk Kültüründe Kadın Şamanlar**, s.45.

Zamanla sosyal tabakalaşmanın ve mülkiyet kavramının toplumsal yaşam içinde varlığını göstermeye başlaması, kadının toplumsal hayattaki yerini de etkilemiştir. Toplumsal hayatta kadının yeri etkilenmiş olsa da, kadın şamanların konumu hiçbir zaman değişmeyerek özel olan yerini korumuştur.

Kadın şamanlar, toplumsal refahın sağlanmasında düzen sağlayıcı, diğer dünyalar ile iletişime geçilmesinde bir köprü görevi görmüşlerdir. Özellikle hastalıkların iyileştirilmesinde bilhassa kadın şamanların her daim yeri farklı olmuştur. Kuvvetle muhtemel bu fark, kadının iyileştirme ve tanrılar ile iletişim kurabilme özelliğinin, erkek şamanlara göre, çok daha güçlü olduğu inancından kaynaklanmıştır.

2.3.6. Moğol Şamanı: İdugan

Gaipten haber veren, ayinler düzenleyip topluma yol gösteren ilk şamanın bir kadın olduğundan bahseden efsaneler bulunmaktadır.

Moğolların kuzey kolu olan Buryatlar'ın efsanesine göre;

“Dünyada, ilk önce, ne hastalık, ne de ölüm vardı. Kötü ruhlar sonradan, bu belalar ile insanların rahatını bozdular. Tanrılar da, insanları korumak için gökten bir kartal yolladılar. Fakat insanlar bu kartalın dilinden anlamadıkları gibi, ona itimat ve emniyette etmediler. Kartal bunun üzerine, ya kendisinin de insan dili konuşabilmesine ya da şaman vazifesini bir Buryat'lı bir kişiye devretmesine müsaade dilemek üzere, ilahlara döndü. İlahlar ona, yine yere uçarak şamanlık kudretini, ilk rastladığı kimseye vermesini emrettiler. Kartal tekrar yeryüzüne gelince, bir ağacın altında uyuyan bir kadın gördü. Kadın uyandıktan sonra ona yaklaştı. Bu kartal ile bir münasebette bulunan kadın gebe kaldı. Kadın, muayyen bir zaman sonra, bir erkek evlat doğurdu. Bu varyanta göre, bu münasebetten sonra, ruhları görmeye başlayan bu kadın, 'ilk Şaman' oldu.”²¹³

Bu efsane kadına dini bir güç vererek ve onu ruhani bir vasıf yüklemiştir.

Moğollar şamanlara “bilgin, büyücü, beki, böğü” gibi isimler vermişlerdir. Fakat erkek şamandan daha önce ortaya çıktığı sanılan kadın Şaman için Türkçede cinsleri ayırt etmeyen özel bir isim yokken Moğolca da cinsiyet ayrımı yapılmıştır. Bu

²¹³ Sadettin Buluç, a.g.e. s.338.

bağlamda Kadın Şaman'a *İdugan (utugan)* ismi verilmiştir.²¹⁴ Bu durum Moğollar da kadın şaman özel bir yerde olduğunu gösteriri niteliktedir.

Ermeni Müverrihi Krikos Moğollarda kadın şamanlarla ilgili olarak şu bilgileri vermektedir: '*Kadınlar büyücüydüler ve her şeyle ilgili olarak büyü yapıyorlardı. Moğollar ancak kendi büyücülerinin ve sihirbazlarının görüşünü aldıktan ve kâhinler karar verdikten sonra yola koyuluyorlardı*'²¹⁵

Plano Carpini ise: '*Ateşin iki tarafında iki kadın var, bunlar su atmakta ve bazı yakınmaları ezbere söylemektedir. Büyüler, kırılan ya da düşen şeyleri kendilerine almaktadır.*'²¹⁶ Büyük olasılıkla ayini yöneten bu iki kadın *İdugan (Utagan)*'dır.

2.3.7. Sağaltıcı Olarak Kadın Şaman

Şamanlar kendilerini toplumun iyiliğine adanmış saygın şifacılar ve bilge kişiler olarak hizmet etmişlerdir.²¹⁷

Kadın Şamanlar, hastalıkların sağaltılmasında (iyileştirilmesinde) önemli bir yere sahip olduğu için, hastalıklarda ilk başvurulmuş özel insanlar olmuştur. Bu nedenden dolayıdır ki; kadın şamanlar, iyileştirici olarak her daim saygı görmüşlerdir.

İster teşhis koymada isterse de tedavide olsun, kadın şamanların erkeklerden farklı özel metotları, kendilerine özgü yaklaşım tarzları vardır. Kadın şamanlar, daha eski zamanların otacı, emici, büyücü kadınlarının da yaklaşım ve metotlarını benimsemişlerdir. Otacı, eski Türklerde hastalıkları iyileştiren, bitkilerden ilaçlar yapan kişiler için kullanılan bir terim olmuştur.²¹⁸ Bu yöntemlerle başarılı tedavi seansları gerçekleştirerek toplumda kazandıkları büyük saygının devamlılığını sürdürmüşlerdir.

Altaylılarda şamanın tedavi ettiği başlıca hastalıklar sıtma, çiçek, frengi ve bir takım ruhi hastalıklardı. Burada şaman, hastalığa hangi ruhun neden olduğunu tespit edip onun ne şekilde giderilebileceğini öğrenirdi. Altay Türklerine göre hastalık, vücuttan ayrılan ruhu, kötü bir körmözün (ruhun) kapmasından olurdu. Hastalık, ayrıca bir veya birkaç kötü ruhun hastanın bedenine girmesiyle de olabilirdi. Bunun için kamın vazifesi, bu ruhu bulup sahibine geri getirmektir.

²¹⁴ Jean-Paul Roux, **Türklerin ve Moğolların Eski Dini**, s.66.

²¹⁵ Müverrih Kiragos, **a.g.e.** s. 45.

²¹⁶ Plano Carpini, **a.g.e.** s.50.

²¹⁷ Jeanne Achterberg, **a.g.e.** s.26.

²¹⁸ Besim Atalay, **Divân-u Lügati't Türk**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2006, s.190.

Hastanın hastalıktan kurtulması için yapılan ayin sırasında Şaman büyük bir kuvvet sarf ederek hastalığı uzaklaştırmaya çalışırdı.²¹⁹ Kendilerine özgü teşhis ve tedavi şeklinin başında, ilahi ve kutsal bir titremeye sarsılmak, hastalık yaratan ruhu emmekle onu vücuttan dışarı atmak, cinsel organların gösterilmesiyle hastalık ruhlarını vücuttan çıkarmak, dans metodunun coşkunluğuyla hastayı sağalmağa inandırmak ve motive etmek gibi uygulamalar gelirdi.²²⁰ Ayin sırasında büyük bir vecd içerisinde kendinden geçip gök ve yer altı âlemlerinde gördüğü garip varlıkları, acayip hadiseleri teferruatıyla anlatan şaman, ayıldıktan sonra hiçbir şey hatırlamazdı.²²¹

Kadın şamanları tedavi şekilleriyle, ölümü yaşama dönüştürebilecek güce sahip olduklarını göstermişlerdir. Ancak bütün bu yetki ve kabiliyete rağmen hiçbir şaman ölüm üzerinde hâkim olmamıştır ve olması da imkânsızdır. Genelde şamanlar, özelde kadın şamanlar, ölümü yaklaşmış hastaları tedavi etmekten inatla kaçınmışlardır. Türk, Moğol, Buryat geleneğinde her yaşlı kadın şamanlığı bildiğinden, otacı ve emicilerin daha çok kadınlar içinden çıktığı tartışılmaz bir gerçek olmuştur.

Tedavi ve teşhis konumunda daha hassas yapıya malik olan kadın şamanlar, Altay'da ve Yakutistan'da örgütlenmiş şaman tedavi sisteminin bir parçasıdır. Şaman anlatılarında çok güçlü şamanların iki günlük ölüyü dirilttiği anlatılmıştır:

“Bir hasta kadını iyileştirmesi için çağrılan kadın şaman, geç geldi. Hasta kadının kocası kadın şamana:

- Böyle uzak yerden bos yere vakit kaybedip gelmişsiniz, bu zahmete değmez.

Hasta iki gün önce öldü, dedi.

Kadın şaman:

- Ne yapalım, olana çare yoktur, dedi.

Geç vakitte geldiği için geceyi onlarda geçirmeliydi. Seher vakti, şaman ev sahibine:

- Uzak yerden gelip hiçbir şey yapmadan, kamlık etmeden geri dönmeyi kendime ar ediyorum. İzin ver kamlık edeyim, dedi.

Kadın şamanın bu sözlerini duyan ev sahibinin kızı üzgün bir şekilde:

²¹⁹ Vilmos Dioszegi, “BarabaTürkleri'nin İslam Öncesi Şamanizm İnancı ve Bazı Etno-Genetik Sonuçlar”, (Çev: Ebru Özdağ), **Türk Kültürü Hacı Bektaş Veli Dergisi**, S.35, 2005, s.176.

²²⁰ Fuzuli Bayat, **Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı**, s.46

²²¹ Aseña Gülsüm Güneş, Sahra İpek Edis, Uyumsuz **Defne Kam'm Maceraları Su Romanının Kaynaklarından Kadim Türk Geleneği “Kamlık”**, Ahi Evran Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Kırşehir, 2012, s.12.

- Ben hiçbir adam tanımıyorum ki, ölüyü dirilten şamanı kendi gözleri ile görsün veya onun hakkında bir şey duymuş olsun. Annem üç gün önce öldü. Bana öyle geliyor ki, ya sen aklını kaybetmişsin ya da ahmaksın, dedi.

Kızın babası, kadın şamanı sakinleştirerek ona kamlık etmesi için izin verdi.

Şaman, kamlık etmeye başladı ve bu merasim gece yarısına kadar devam etti. Somunda kadın şaman, elini yanan ocağa tutup eli sıcak iken ölen kadını okşamaya başladı. Şaman, üç defa elini ısıtıp kadını okşadı. Bu hareketi ile Şaman, kadındaki hastalığı kendi bedenine aldı. Ölü o anda nefes almaya başladı. Bir süre sonra o gözlerini açtı. Şaman, merasimi bitirip:

- Eğer, o böyle hissedilecek derecede canlanırsa, dirilecek demektir, dedi.

Ertesi gece kadın şaman, yeniden kamlığa başladı. Bu defa hasta daha iyi haldeydi.

Kamlık merasimi sırasında şaman, onu eleştiren kızın tarafına dönerek:

- Sen onun dirileceğine inanmıyordun, şimdi kendin annenin günlüğünü tut, dedi.

Kız hiçbir şey demeden itaatkârcasına annesinin günlüğünü tuttu. Geçmişte zengin kadınların günlüğü olurdu. Şamanın ikinci kamlığından sonra kadın öylesine iyileşti ki hatta kendi basına ocağın yanına gidip oturdu. Kadın şamana birçok hediye vererek onu yolcu ettiler.”²²²

Kadın Şaman sadece sağaltıcı olarak değil, aynı zamanda doğurganlığın önemini de yansıtan karın, rahim, zar üçlemesi de, Şamanizm’de önemli bir öge olarak görülmektedir. Bu bağlamda sayılarında önemli bir yere sahip olduğu göz önüne alındığında üç ve üçün katlarının da Şamanizm de önemli bir yere sahip olduğunu görülür. Şamanist kâinat anlayışına göre kâinat; gök, yeryüzü ve yer altı olarak üç kısma ayrılması gibi²²³ kadın da; karın, rahim, zar üçlemesi şeklinde üç kısma ayrılmıştır.

2.3.8. Halk Âdetlerinde Şamanlığın İzleri

Halk âdetlerinde özellikle kadınlar arasında ve bilhassa lohusalık devrinde şamanlığa ait özelliklere rastlanır. Çok küçük çocukların bakımında, hastalıklarda cenaze vakalarında ve yağmur duası gibi âdetlerde Şamanizm izlerine rastlamak mümkündür. Yeni doğan çocuklara kurban kesmek, çocuk bakım usulü, çocuğun yaşaması için alınan tedbirler lohusalık ve kan ile ilgili âdetler yer almaktadır.

²²² Fuzuli Bayat, **Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Kadın Şamanlar**, s.49-50.

²²³ Asena Gülsüm Güneş-Sahra İpek Edis, **a.g.m.** s.7.

Şamanlıkta kızların ve lohusaların tanrısı ‘Ayzıt’ tır. Genç kızlar evlendikleri zaman doğurgan olmak için Ayzıt’ı tasvir eden figürü yataklarının önüne koymuşlardır. Çocuklar dünyaya geldiği zaman, Ayzıt lohusanın yanında gelerek orada üç gün kalmaktadır. Doğumdan geriye kalan izler uzak bir ormana götürülmesi suretiyle, bu izler yok edilirdi. Ayzıt ancak lohusalıkta işi bittikten sonra gidebilirdi.²²⁴ Bir diğer tanrıça da doğurganlık Tanrıçası Umay’dır. Umay’a tapıldığında bir çocuk verdiğine inanılır.²²⁵ İslamiyet kabul edildikten sonra ise doğurganlık için Kur’an okunmaya başlanmıştır.

Kadın doğum yapamadığı takdirde bir merasim ile kadının doğum yapması sağlanırdı: *‘Bir kadın acele gelir. ‘ben geldim, sende gel’ der, gebe kadının arkasını sıvazlar ve üç yudum su içerir. Gelen misafir gidecek ise, gebenin yanında bir mendil veya kuşak bırakmak zorundadır; aksi takdirde gebenin doğum ağrısını birlikte götürmüş olur.*²²⁶

Lohusanın ve çocuğun yattığı odada muhakkak birisi bulunmaktadır. Aksi takdirde bir cin gelir, çocuğu değiştirir veya lohusa iyi saatte olsunlara karışır. Bunun için odada mukaddes bazı eşyalar bulunmaktadır. Bu mukaddes eşya genellikle çörek otu olmuştur, çünkü çörek otunun olduğu yerlere cinler giremez. Aynı zamanda geceleri daima ışık yanmak zorundadır. Lohusalık bitene kadar, lohusanın yakınları dikiş dikemez. Lohusanın ve çocuğun yıkandığı sular her yere dökülmez. Çünkü bu suya yanlış yere dökülürse fena ruhlar çocuğu ve anasını rahatsız eder. Özellikle loğusa kanı yere dökülmemelidir.

Al basmasın (lohusalık hummasına tutulmasın) diye lohusanın başına kırk gün al kurdele takılmaktaydı. Çocuk bezleri akşamüzeri dışarı bırakılmazdı. Çünkü fena cinler bezlere işerdi ve çocuğun sidiği bununla karışırdı. Bunların birbirine karışması çocuğun cinlere karışmasına neden olmaktadır. Bir hastalık gelince yaşlı kadınlar tamamen sihri mahiyette tedavi usulleri ile hastalıklara çare bulurlardı. Çocuğun büyümesi için, onu selada sallamak gerekirdi ve salladıktan sonra *‘Salladım selaya, yürüsün gelecek cumaya’* denirdi. Çocuk hastalıkları genellikle fena ruhlar tarafından meydana getirildiği için, çocuklar her akşam tütsülenmekteydi. Çocuğa mavi boncuk takılmakta

²²⁴ Abdulkadir İnan, **Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar**, s.83.

²²⁵ Jean-Paul Roux, **Türklerin ve Moğolların Eski Dini**, s.207.

²²⁶ Yusuf Ziya Yörükân, **Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri Şamanizm**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2006, s.38.

ve alınına sürme sürülmekteydi. Böylece çocuk nazara ve hastalıklara karşı korunmuş olurdu.²²⁷

Evlenmemiş gençlerin kısmetleri açılsın diye de uygulanan âdetler vardı. Kızın koca bulması için yemenisini, oğlanın ise mendilli selada sallaması gerekmekteydi. Aynı zamanda kızlara ve erkeklere kısmetleri açılsın diye musluk açılır, '*Kısmetin su gibi aksın*' denirdi. Fakat başka biri arkasından musluğu kapatırsa kızın tekrar musluğu açarak: '*Ben açtım, sende aç*' demesi gerekmekteydi. Büyük ihtimal bu Kısmet Tanrısına hitaben yapılmış bir harekettir.

Çocuğu olmayanlar ya da ölenler içinde uygulanan âdetler vardır. Çocuğu yaşamayanlar nikâhı yeni kıyılmış olan evlilerden kırk parça bez toplamaktaydılar. Bu bezlerden zıbın yapıp çocuğa giydirirler ve bu zıbını kırk gün yıkamazlardı. Nikâh zamanında eller bağlanmaz sarkık tutulurdu. Aksi takdirde güvey bağlanmış olurdu. Şayet eller bağlanmış ise güveyin hastalığa yakalanmasına sebep olacak bir durumdu. Güvey hastalığa yakalandığında tek çare ise sihirdi. Hasta bir tabuta girip çıkardı. Böylece ölüm temsil edilmiş ve hastanın hastalıktan kurtulması sağlanmış olurdu.²²⁸

2.4. MOĞOL MİTOLOJİSİNDE EFSANEVİ ATA: ALAN-HO'A

Bahaeddin Ögel Cengiz Han'ın soyunu: '*Çinggis Hahan'ın ceddi, yücelerdeki göğün takdiri ile doğmuş, Börte-Çino (Gök kurt) idi. Onun karısı Ko'a-i-Maral (beyazlı ya da kızıla çalan maral) idi.*²²⁹ *Onlar denizi geçerek geldiler. Onan nehrinin menbaı ile Burhan-Haldun civarına yerleştiklerinde Bataçihan adına bir oğulları oldu.*²³⁰ şeklinde ifade etmektedir.

Moğol mitolojisinde Cengiz Han'ın atası Alan-ho'a'ydı. Gök kurttan ve beyaz geyikten doğan Bataçihan'ın oğlu olan Dobun-mergan'ın karısıydı. Alan-ho'a'nın Dabun-mergan'dan Bugunotia ve Belgunotai adında iki oğlu olmuştu. Fakat kocasının ölümünde sonra, kocasız olduğu halde, Buhu-hadagi, Buhatu-salci ve Bodonçar-munghah adında üç oğlu oldu.²³¹ Bu olaydan sonra Bugunotia ve Belgunotai, anneleri Alan-ho'a hakkında dedikodu yapmaya başladı.

²²⁷ Yusuf Ziya Yörükân, **a.g.** s.38.

²²⁸ Yusuf Ziya Yörükân, **a.g.** s.39.

²²⁹ Bahaeddin Ögel, **Türk Mitolojisi**, c.I. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1995, s.112.

²³⁰ Maoradge D'ohsson, **Maoradge D'ohsson'ın Moğol Tarihi Transkripsiyonlu Metni ve Değerlendirilmesi**, (Çev: Mustafa Rahmi Balakan), Yüksek Lisans Tezi, (Tez Danışmanı: Münir Atalar), Tokat, 2014, s.20.

²³¹ **Moğolların Gizli Tarihi**, s.3.

Moğolların Gizli Tarihin de Alan-ho'a'nun çocuklarının nasıl olduğunu şu şekilde anlatılır: *'Her gece parlak bir adam evin (Çadırın) bacasından sızan ışık vasıtasıyla girerek karnımı okşuyor ve onun muru vücuduma geçiyordu. Çıkarken de güneş ve ayın nurları üzerinden sarı bir köpek gibi sürünerek çıkıyordu. Bu onların (üç oğlun) Tanrı'nın oğlu olduklarının açık işaretidir. Kardeşlerinizi karabaşlı (adı) insanlarla mukayese ederek nasıl konuşuyorsunuz? Onlar bütün insanların Hanı oldukları zaman, adı halk hakikati anlayacaktır.'*²³²

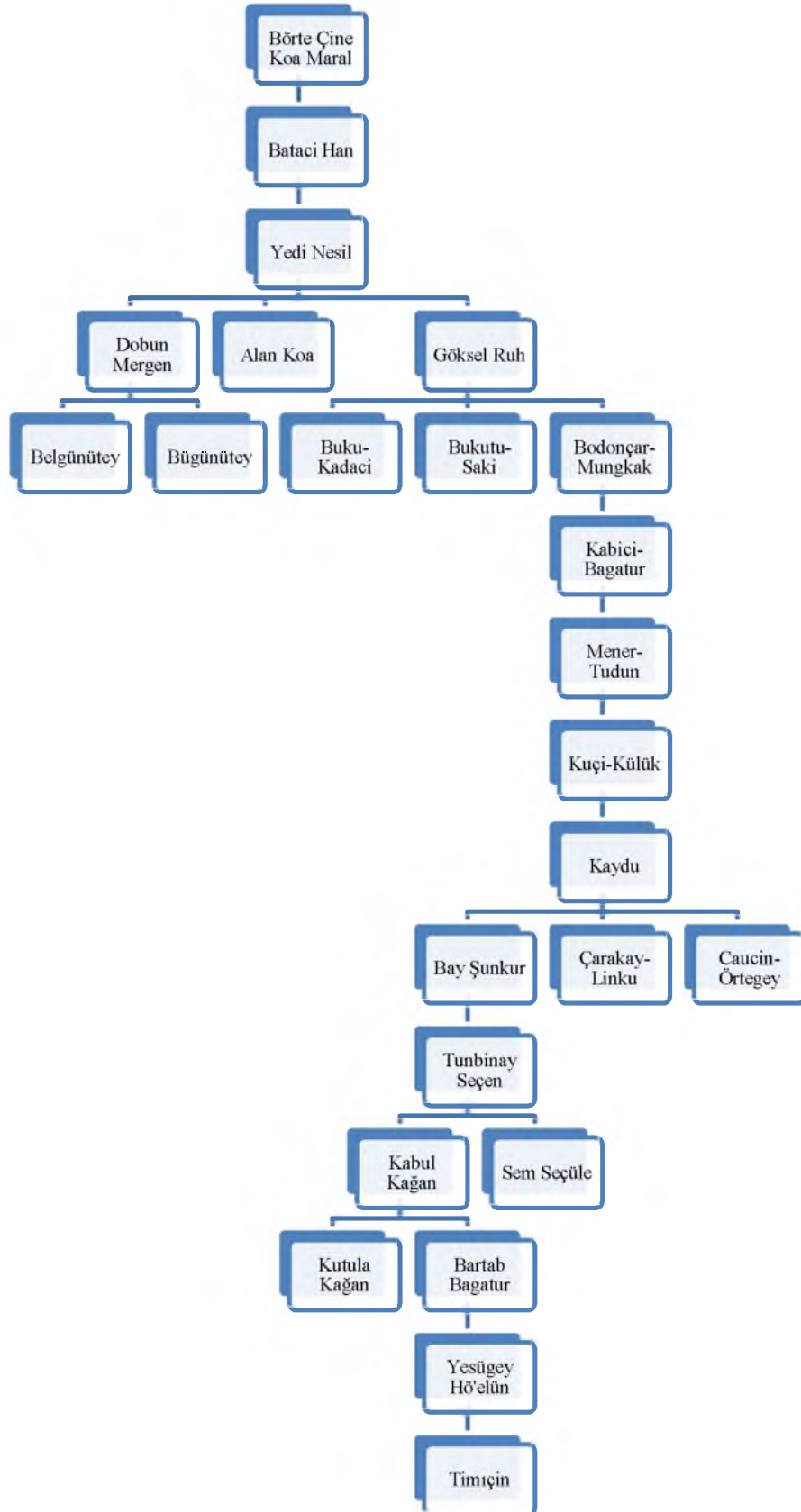
Bahaeddin Ögel Türk Mitolojisi adlı eserinde bu konu ile ilgili şu bilgileri vermektedir: *'Alan-ho'a'ya inanmayanlar hatunun çadırının yanında pusu kurup beklediler. Bir süre sonra havadan parlak bir ışık indiğini gördüler. 'Bayağı güneş (kün) gibi inen bu ışık ne idi?' diye birbirlerine sordular. 'Gelin bağıralım, kurt ise çıkar' dediler. Bağırdılar. Baktılar ki at yelesi bir gök kurt (Yılkı yallı kök börü) çıka geldi. Arkasına baktı. "Çingiz" diye bağırdı. Ondan sonra kayboldu.'*²³³

Moğol mitolojisinde Cengiz Han'ın cediti gök kurt ve dişi bir geyiktir. Atası Alan-ho'a kabul edilir. Atasının kadın olması ana ailesinin varlığını kanıtlar niteliktedir. Bunun dışında Moğol efsanelerinde baskın motif ışık ve köpektir. Köpek ise dişidir. Efsanelerde geyik ve köpeğin dişi olarak anlatılması ana ailesinin önemli bir yerde olacağının kanıtı niteliğindedir.

²³² Moğolların Gizli Tarihi, s.8.

²³³ Bahaeddin Ögel, Türk Mitolojisi, c.I. s.114.

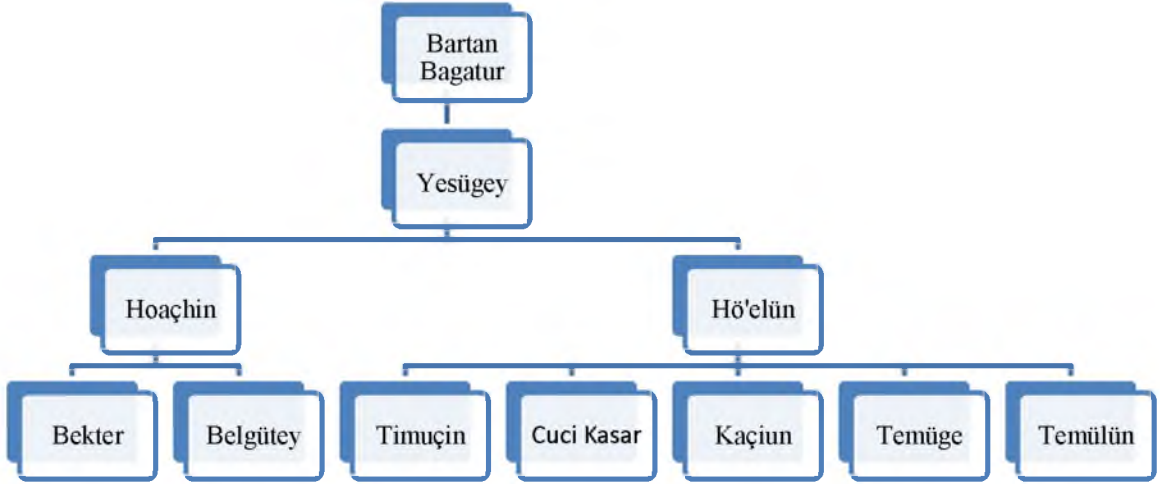
Şekil 2.1.Cengiz Han'ın Efsanevi Atası

2.5. Höelün'ün Soyu: Cengiz Han

2.5.1. Yesügey'in Höelün ile Evliliği

Şekil 2.2. Yesügey ve Höelün Evliliği

Yesügey, büyük Borçigin boyunun bir parçası olan Kiyat klanının önderiydi.²³⁴ Yesügey, Onon nehri civarında av sırasında, oradan geçmekte olan Merkitli Yeke-Çiledü'nün karısı olan Hö'elün'ü görmüş ve beğenmişti. Kardeşleri ile Hö'elün'ü kaçırmış ve kocasının peşine düşmüştü.²³⁵ Bir süre sonra Hö'elün'ün kocasını yakalamaktan vazgeçerek, Hö'elün'ü kampa götürmüştü. Yesügey yaptığı eylemin doğuracağı sonuçlarını düşünmemiş ve Hö'elün ile evlenmişti.

Bazı kadınlar bu şekilde birçok kez kaçırılıbiliyordu. Bu şekilde eş bulmak olağandı. Yeni koca ilk doğan çocuğun kendisinden olmamasına itiraz etmiyordu.²³⁶ Moğol toplumunda önemli bir rol oynamayan kadının, başka bir oymaktan olan bir erkek tarafından kaçırılması kolayca kabul ediyormuş gibi görünse de bu konu ile ilgili olarak sert cezalar uygulanmıştır.

²³⁴ Jean-Paul-Roux, **Moğol İmparatorluğu Tarihi**, s.57.

²³⁵ Sebahattin Ağaladağ, 'Moğol Devleti', **Türkler Ansiklopedisi**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.433.

²³⁶ Leo de Hartlog, **a.g.e.** s.22.

Moğol kanunlarına göre zina yapanın ağır biçimde cezalandıracağı görmezden gelinemezdi. Bu çok büyük bir suçtu ki, bir kişinin karısına göz diken erkek genellikle öldürülürdü.²³⁷

Hö'elün'ün çok güzel bir kadın²³⁸ olmasının yanı sıra iyi bir ganimetti. Bir Kiyat klanı önderinin karısı olarak sadece doğurgan bir kadın değil, aynı zamanda kendini çocuklarına adayan bir anne ve üstün nitelikli bir kişi olduğunu gösterecekti.²³⁹ Yesügey'in Hö'elün'in kocasını öldürmemesi ise olağan dışı bir durumdu ve bu durum Merkitleri Yesügey'in düşmanı yapacaktı.

Yesügey ölümden kurtulmuştu fakat yaptığı bu davranışın bedelini oğlu Timuçin ödeyecekti.

Yesügey ve Höelün evliliğinden dört erkek bir kız çocuğu dünyaya geldi. Önce Timuçin ardından, iki yıl arayla Cuci (Kasar), Kaçiun (Haçiun), Temüge ve kızı Temülün doğdu. Yesügey'in (Höelün'den önce ya da sonra) Hoaçhin adındaki diğer karısından Belgütey ve Bekter adında iki oğlu vardı.

2.5.2. Moğolların Gizli Tarihi ve Altan Topçı'de Höelün'ün Yaşam Mücadelesi

Yesügey oğlu Timuçin'e eş bulmak için gittiği Çekçer ve Çihurgu dağlarından dönerken yolda, Çekçer dağında Merkit halkına rastladı. Merkitler Yesügey'i tanıdı. Eskiden yapmış olduğu yağmanın intikamını almak için yemeğine zehir koydular.²⁴⁰ Yesügey onlardan ayrıldıktan sonra kendini kötü hissetmeye başlayınca başına gelenleri anladı. Üç gün sonra yurduna geldiğinde ölmek üzereydi.²⁴¹

Bir hastanın, özellikle sona yaklaşmışsa, çadırına kimsenin girmesine izin verilmezdi. Fakat Yesügey yalnız ölmek istemediği için yanında şaman Çonaka Ebüger'in oğlu Kongkotaylı Monglık'ı görmek istedi. Yesügey:

'Oğlum Monglık, çocuklarım küçüktür. Oğlum Timuçin'i damat olarak bırakıp dönerken, Tatarlar tarafından zehirlendim. Geride kalan küçük çocuklarıma, dul karıma ve gelinime bakmayı kendi üzerine al. Timuçin'i derhal gidip al ve getir.' demiş ve ardından ölmüştü.²⁴²

²³⁷ Curt Alinge, **a.g.e.** s.70.

²³⁸ Harold Lamb, **a.g.e.** s.20.

²³⁹ Jean-Paul Roux, **Moğol İmparatorluğu Tarihi**, s.60.

²⁴⁰ Nazım Tektaş, **Cengiz Han Cehennemden Gelen Adam**, Çatı Kitapları, İstanbul, 2006, s.13.

²⁴¹ Robert Marshall, **a.g.e.** s.10.

²⁴² **Moğolların Gizli Tarihi**, s.22.

Yesügey ölümü, ailenin maddi ve manevi zor zamanlar yaşamasına neden olmuş ve Hö'elün'e annelik vasfının yanı sıra babalık vasfı da yüklemişti. Hö'elün kocasının kabilesini bir arada tutmak için çabalamıştır. Fakat o ve çocukları kabile tarafından dışlanmış ve Onon Irmağı yakınlarındaki dağlara kaçırmaya zorlanmışlardır. Hö'elün ve çocukları kabileden ayrı yaşam savaşı vermişlerdir.²⁴³

Altan Topçi'de Hö'elün'ün kocası öldükten sonra çocukları ile yaşamı şu şekilde ifade edilir: *'Ucin-eke doğuştan dirayetliydi. Doğuştan zeki olan oğlunu daima olgun soğanlarla besleyerek onu ulusunun beyi yaptı. Karakterli doğmuş olan Ucin-eke bir taktir (i ilahı) ile doğmuş olan oğlunu balıkla besleyerek, kaderde olan hakanların tahtına oturmasına sebep oldu.'*²⁴⁴

Moğolların Gizli Tarihi'nde ise mahir bir kadın olan Hö'elün'ün yaşam mücadelesini şu şekilde anlatılır:

*'Küçük çocuklarını büyüttü takkesini sıkıca giyerek
Eteklerini kuşatıp (beline) bağlayarak
Onon Nehri boyunca bir aşağı bir yukarı bir yukarı koştu
Yabani armut ve moyilho (meyvesi) toplayarak
Gece gündüz çocuklarını besledi Cesur Uçin ana Aziz çocuklarını
terbiye etti
Eline selvi ağacından bir değnek alarak
Sudun ve Çiçigigira kökleri kazıyarak onları besledi
Ucin Ana tarafından yabani soğanlarla beslenen çocuklar
Güya Han olmak için büyüdüler İntizam seven Ucin Ana tarafından
Ot kökleri ile beslenen çocuklar mazbut ve akıllı olarak yetiştiler
Hoa'ucin tarafından sarımsak ve soğan ile beslenmiş olan
Mağrur çocuklar yüksek asalet sahibi oldular
Er ve asil olarak yetiştikten sonra artık onlar er oğlu er ve cesur
idiler
Artık anamıza yardım edelim diyerek Onon sahili üzerinde oturarak
Olta ve kanca yaparak kötü balıklar yakaladılar
İğneleri bile eğip olta yapıp Cebüğe (balığı) ve hadora (balığı)
avladılar*

²⁴³ Robert Marshall, a.g.e. s.10

²⁴⁴ Tuncer Gülensoy, **Altan Topçi**, Kültür Ajans Yayınları, Ankara, 2008, s.33.

*Ağ yaparak küçük balıklar yakaladılar
Böylece teşekkür makamında onları beslediler*.²⁴⁵

Bu ifadeler Hö'elün'ün bir kadın efendi olduğunu ortaya koyar. Bu süreç Timuçin ve kardeşleri için oldukça zor geçmiştir. Timuçin dokuz yaşındayken annesi, üç kardeşi; bir genç kız kardeşi ve iki üvey erkek kardeşiyle yalnız kalmıştır. Bu dönem Cengiz Han'ın hayatındaki en karanlık dönemi olarak gösterilebilir.²⁴⁶

2.5.3. Kardeş Katiliği ve Höelün'ün Tepkisi

Cinayet; öldüren kişiyi sorumluluk altında bırakan ve öldürenle avı arasında ince bir bağ kurulmasına neden olan tarifsiz bir mefhumdur.

Bir gün Timuçin, Cuci Kasar, Bekter ve Belgütey birlikte balık avlarken parlak bir sohosun balığı yakalamışlardır. Bekter ve Belgütey zorla balığı Timuçin ve Cuci Kasar'dan almıştır. Eve dönüklerinde Timuçin ve Cuci Kasar annelerine kardeşlerini şikâyet etmişlerdir. Höelün onların birlik olması gerektiğini söylese de kardeşler birlikteliği sağlayamamışlardır.²⁴⁷

Timuçin ve Cuci Kasar, Belgütey'in ölümüne neden olmuştur. *Moğolların Gizli Tarih*'i Belgütey'in ölümünü şu şekilde anlatır:

'Bekter bir tepe üzerinde benekli beygirlerle birlikte dokuz hayvanı güderek oturuyordu. Timuçin arka tarafta gizlenerek, Cuci Kasar'da arka tarafta gizlenerek okları çelip beklerken Bekter onları gördü. Niyetlerinin ne olduğunu anladı.

Niçin bana gözdeki kıl parçası ağızdaki yonga gibi muamele ediyorsunuz?

Gölgemizden başka arkamız yok hayvanlar kuyruğunda başka kamçımız yokken

Niçin böyle düşünüyorsunuz? Benim ocağımı yıkmayınız,

*Belgütey öldürmeyiniz dediyse de Cuci Kasar ve Timuçin onu öldürdü.*²⁴⁸

Eve geldiklerinde Hö'elün oğullarının ifadesinden ne olduğunu anlamış ve oğullarına:

²⁴⁵ *Moğolların Gizli Tarihi*, s.25-26.

²⁴⁶ *Moğolların Gizli Tarihi*, s.22

²⁴⁷ Jean-Paul Roux, *Moğol İmparatorluğu Tarihi*, s.74.

²⁴⁸ *Moğolların Gizli Tarihi*, s.26.

*'Katiller! Sen sıcak kucağımdan çıkarken
 Elinde kara kan parçası tutarak dünyaya geldinKasar'da kendisinin
 mesimesini ısırın Köpeğe benziyor
 Kayalar üzerinde sıçrayan kaplan gibi hiddetinin bastıramayan
 arslan gibi
 Canlılar yutmak isteyen büyük yılanlar gibi kendi gölgesine saldıran
 şahıs gibi
 Sessizce şikârını yutan turna balığı gibi yavrusunu ökçesinden
 ısırın erkek deve gibi
 Fırtına esnasında yaklaşan kurt gibi yavrusunu takip edemeyince
 Yavrusunu yiyen anggir (ördeği) gibi yuvasına yaklaşınca
 sürü ile müdafaya girişen çakal gibi yakalarken yanılmayan pars
 gibi
 Körü körüne saldıran barus gibi Öldürdünüz!
 Gölgemizden başka arkadaşımız yokken
 Hayvan kuyruğunda başka kamçımız yokken
 Taiçi'ut kardeşlerimizden hakarete tahammül edemeyerek intikam
 kimin yardımıyla alalım?
 Diye düşünmemek lazım gelirken birlikte nasıl yaşayalım.
 Böyle hareket ettiniz. Diyerek onları azarladı.²⁴⁹diyerek tepkisini
 göstermiştir.*

Belgütey kardeşleri tarafından öldürülmüştü. Öte yandan affetmek ve yaşamaya devam etmek gerekiyordu. Şaşırtıcı bir durumdur ki Bekter'in, kardeşi Belgütey'in, başka anneden olan Cuci Kasar ve Timuçin tarafından öldürülmesini affetmiş olmasıdır. Aynı zamanda Belgütey, aile fertleri arasında Cengiz Han'a en yakın ve ona sadık önemli bir kişi olmuştur.²⁵⁰

Yaşanılan bu olay Höelün'ün ailesini bir arada tutmaya çalışmasının yanı sıra, Cengiz Han'ın hangi koşulda olursa olsun (ki bu dönemde aile maddi ev manevi anlamda yalnızdır) kendisine yanlış yapan bir kimseyi kardeşi dahi olsa hiçbir koşulda affetmeyeceğinin göstergesi olmuştur. Bu net tavır Cengiz Han'a, tarih sahnesinde en acımasız insan rolünü yükleyecektir.

²⁴⁹ Moğolların Gizli Tarihi, s.28-29.

²⁵⁰ Jean-Paul Roux, Moğol İmparatorluğu Tarihi, s.79.

2.5.4. Ulu Hatun Börte'nin Timuçin ile Evliliği

Timuçin dokuz yaşındayken Yesügey onun için annesi Höelün'ün Targut kabilesine mensup Olhuno'utlardan dayılarından kız istemek maksadıyla Timuçin'i alarak yola çıkmıştı. Yolda Çekçer ve Çihurgu dağları arasında Unggiratlarda Dei-Seçen'e rastladılar.²⁵¹

Altan Topçi'de Yesügey ve Dei-Seçen'in karşılaşması şu şekilde anlatılmaktadır:

*'Dei-Seçen Yesügey'e rastlayınca: 'Borcigin oymağı Kiyud ailesinden oğul ve kuda nereye gidiyorsunuz?' diye sordu. Yesügey: 'Oğlum Temuçin', Olhuno'utlara güvey yapmaya gidiyorum' diye cevap verdi. Bunun üzerine Dei-seçen: ' Ben bu gece bir rüya gördüm. Rüyamda tamamen beyaz bir doğan vardı ve benim avuçlarımın içindeydi. Benim gördüğüm rüya, senin (mensup olduğun) Borcigin oymağı, Kiyud ailesi için koruyucu niteliktedir. Benim eve git. Orada benim, dokuz yaşında Börte (adında) kızım var; onu sana vereceğim. Eskilerden bizim memleketin (bir) âdeti vardı. Güzel kızlarımız kara develer koşulu arabalarla dağlara giderlerdi. (Onları) bütün beylerin kraliçeleri yapmak için. Güzel kızlarımız alnı akıtmalı boz develerde, yüksek taht üzerine otururlardı ve onları halkın beyleri yapardık.' diye söyleyince Yesügey iki atını ve oğlu Timuçin'i Dei-Seçen'e vererek: 'Benim oğlum köpekten korkar, ona çok iyi dikkat et' dedi.'*²⁵²

Yesügey'in Timuçin'e seçtiği kız Dei-Seçen'in, Timuçin'den bir yaş büyük olan kızı Börte oldu. Geceyi Dei-Seçen'in evinde geçirdikten sonra Yesügey Börte'yi alıp gitmek istedi. Fakat Dei-Seçen Yesügey'e oğlunu bırakırsa kızını vereceğini söyledi ve Yesügey'de oğlunu damat olarak bıraktı.²⁵³

Timuçin babası öldükten sonra kardeşi Belgütey ile Börte'yi olamak için Çekçer ve Çihurhu dağları arasında yaşadıkları yere giderek Börte'yi almıştır. Börte'nin annesi Çotar kızına refakat ederek Timuçin'in evine kadar götürmüştür.²⁵⁴

²⁵¹ Moğolların Gizli Tarihi, s.20.

²⁵² Tuncer Gülensoy, a.g.e. s.32.

²⁵³ Leo de Hartlog, a.g.e. s.24.

²⁵⁴ Moğolların Gizli Tarihi, s.36.

2.5.5. Börte'nin Kaderi

Timuçin Börte ile evlendikten sonra ailesi ile birlikte Sanggur Nehri'nden kalkarak Keluren Nehri'nin Burgi sahiline yerleşti.²⁵⁵ Aile bu bölgede Merkitlerin saldırısına uğradı.²⁵⁶

Yaklaşık 18 yıl önce Yesügey, büyük bir cesaretle önemli bir Merkitlinin karısını kaçırmış ve onu karısı yapmıştı. Bunu unutulmaz bir davranış yapan ise ender bir olay olması değil; ağır bir davranış olmasıydı. Başkasının karısını eş yapmak olağan bir durum olsa da soylu birinin eşin kaçırmak ve eş yapmak kabul edilesi bir durum değildi. Büyük olasılıkla Merkitliler bu olayı unutmamış ve zamanının geldiğini düşündükleri için Timuçin ve ailesinin konakladığı yeri yağmalamaya gelmişlerdi. Yesügey ölmüştü ve bunun bedelini ödeyecek olan kesinlikle Timuçin'di.

Moğolların Gizli Tarihi 'ne göre:

*'Timuçin bir ata bindi. Höelün ana bir ata bindi. Kasar bir ata bindi. Temüge bir ata bindi. Belgütey bir ata bindi. Celme bir ata bindi. Höelün ana Temülün'ü at üzerinde kucağına aldı bir atı da yedek olarak aldılar. Börte için binecek at kalmadı.'*²⁵⁷

Börte'nin kaçırılma hadisesinin bu şeklide olması, Börte'nin kasıtlı bırakılma ihtimali olduğu düşüncesini akla getirir. Çünkü asıl istenen Börte idi. Börte'nin onlara bırakılması yıllarca süren kine son vereceğini düşünerek, kasıtlı bir şekilde bırakılmış olabilir.

Kısa bir süre sonra Börte Merkitlilerin eline geçti.²⁵⁸ Baskıcıların başı Börte'yi esir aldı.²⁵⁹ Timuçin ve yanındakiler de Burkan Kaldun'a doğru kaçtılar. Börte Çine ve Koa Maral'ın birleştiği bölgeye (yüksek dağa) sığındılar. Temkinli olan ve kan davasının devam etmesini önlemek isteyen Merkitler, Timuçin'i de ele geçirip öldürmek niyetindeydi. Bir süre sonra Börte'nin onlarla birlikte olması kâfi geldi ve Timuçin'i aramaktan vazgeçtiler.²⁶⁰

²⁵⁵ *Moğolların Gizli Tarihi*, s.36.

²⁵⁶ Jean-Paul Roux, *Moğol İmparatorluğu Tarihi*, s.84.

²⁵⁷ *Moğolların Gizli Tarihi*, s.38.

²⁵⁸ Jean-Paul Roux, *Moğol İmparatorluğu Tarihi*, s.85.

²⁵⁹ Leo de Hartlog, *a.g.e.* s.23.

²⁶⁰ Jean-Paul Roux, *Moğol İmparatorluğu Tarihi*, s.86.

2.5.6. Börtenin Kurtarılması

Börte, kaçırıldıktan sonra eş olduğu kişi, Merkitlerin Höelün'ün ilk eşi Cildun'un küçük kardeşiydi.²⁶¹ Timuçin, Cuci Kasar ve Belgütey Tu'ulu Nehri civarındaki kara ormanda Kereit hükümdarı Toğrı'l'a giderek yardım istediler. Toğrı'l bu talebi kabul ederek o esnada Horhorah deresi civarında bulunan Camuka'ya da haber verilmesini istedi.²⁶² Camuka ve Toğrı'l'ın yardımları ile Börte kurtarıldı ve Timuçin'in ilk eşi olarak kaldı.²⁶³

Börte'nin kaçırılmasının önemli bir sonucu oldu: Timuçin ile yeniden bir araya geldikten sonra ilk oğlunu dünyaya getirdi. Çocuğa Cuci ismi verildi. Sıkça rastlanan ve kötüyeyici bir anlamı olmayan bu isim, Cengiz Han'ın kardeşlerinden birinin adıydı.²⁶⁴

Timuçin hiçbir zaman Börte'nin ilk çocuğunun kendinden olup olmadığını kesin olarak anlayamadı. Bununla birlikte karısına bağlılığı açtı ve Cuci ile Börte'nin doğurduğu diğer evlatları arasında hiçbir fark gözetmedi. Timuçin, babalığı hakkında hiçbir kuşku duymamış ya da yaşadığı kuşkuyu açığa vurmamıştır. Başka kadınlardan çocukları olmakla birlikte Börte'nin doğurdukları en sevdiği çocukları oldu.²⁶⁵

En büyük oğluna diğer çocuklarından farklı davranarak ayırım yaptığına dair herhangi bir belgeye rastlanmamıştır. Buna rağmen bu belirsizlik, Timuçin için önemli olmasa da, Cuci için onur kırıcı sonuçlar doğurmuştur. Cuci'nin soyundan gelenler Cengiz Han'ın en eski kolunu oluşturmalarına rağmen hiçbir zaman imparatorluk varisi olarak düşünülmemiştir. Cengiz Han'ın diğer oğullarının soyundan gelenler ise bu belirsizliği iyi kullanmış ve böylece sülalenin Cuci kolu Büyük Han olmaya hiçbir zaman yeterli görülmemiştir.²⁶⁶

2.5.7. Börte'nin Timuçin Üzerindeki Etkisi

Moğolların Tarihi'nde Timuçin ve kan kardeşi (anda) olan Camuka ile arasında geçen olay da Börte'nin etkisi şu şekilde ifade edilir:

'Yaylaya çıktıkları sırada Camuka

Dostum Timuçin

Dağın yamacına konalım

²⁶¹ Hüseyin Tekinoğlu, **a.g.e.** s.70.

²⁶² **Moğolların Gizli Tarihi**, s.43.

²⁶³ Leo de Hartlog, **a.g.e.** s.26.

²⁶⁴ Jean-Paul Roux, **Moğol İmparatorluğu Tarihi**, s.91.

²⁶⁵ Harold Lamb, **a.g.e.** s.37.

²⁶⁶ Leo de Hartlog, **a.g.e.** s.26.

*At çobanlarımızçadırlara girsinler
Dere boyuna konulalım
Koyun yabanlarımız ve kuzu çobanlarımız karınlarını doyursunlar
dedi.
Timuçin Camuka'nın ne demek istediğini anlamadı Höelin Anaya
sorduğu sırada Börte araya girerek:
Dostumuz Camuka sebatsız bir kimse olarak tanınmıştır.
Şimdi bizim aramızda canı sıkılıyor.
Dostumuz camuka şimdi söylediği sözlerle bizi kastetmiştir.
Biz durmayalım bilakis ayrılarak bütün gece yolumuza devam edelim
en iyisi budur dedi. Onlar Börte'nin fikrine uyararak yerleşmeden
yürüdüler.²⁶⁷*

Börte andaların (kan kardeşlerin) ayrılığının görünen yüzü olmuştur. Cengiz Han'ın aldığı kararlarda Börte'nin fikirleri de etkili olmuştur.

2.5.8. Cengiz Han ve Eşleri

Çok eşliliğin hâkim olduğu Moğol toplumunda hükümdar Cengiz Han'ın birçok eşi olmuştur. D'ohsson'a göre Cengiz Han'ın beş yüze yakın eş ve cariyeleri vardır.²⁶⁸ Cengiz Han istirahat ettiği zamanlarda çevresinde güzel kadınların bulunmasından hoşlanmıştır. Her zaman etrafında türlü işlerle meşgul olan kızların bulunmasını, 17-18 güzel kızdan oluşan bir çalgı grubunun kendisini eğlendirmesini istemiştir.²⁶⁹

Cengiz Han sefere çıktığında *Ulu Hatun, Büyük Hatun, Birinci Eş* olarak bilinen en çok sevdiği eşlerinden birini yanında götürmüştür. Büyük eşlerin her birinin ordusu olmuştur.²⁷⁰

Cariyeler, ya esirler ya da Moğol kızlarıydı. Kabilenin en güzel kızları imparator ya da şehzadelere mahsustu.²⁷¹ Kabile yüzbaşısı, kabilesi dâhilindeki kızların en güzellerini seçerek binbaşuya götürürdü. Binbaşılar yüzbaşından gelen kızların içinden en güzellerini seçerek onbaşuya (kumandana), kumandan da Han'a götürürdü. Han gözüne kestirdiği kızı haremine alırdı. Han diğer kızların şehzadelere gitmesine izin verirdi.

²⁶⁷ Moğolların Gizli Tarihi, s.53-54.

²⁶⁸ A. Konstantın D'Ohsson, a.g.e. s.155.

²⁶⁹ Leo de Hartlog, a.g.e. s.158.

²⁷⁰ Hüseyin Tekinoğlu, a.g.e. s.147.

²⁷¹ Leo de Hartlog, a.g.e. s.158.

Şehzadelerin de almadığı kızları eşlerine hizmetçi yapar veya diğer akrabalarına veririrdi.²⁷²

Cengiz Han'ın Büyük Hatun'u ve ilk eşi Börte'dir. Börte Çinceden alınma "*Forgin*" unvanına sahipti. Çin imparatorları, imparatoriçeden sonra birinci derecede olan eşlerine bu unvanı verirlerdi.²⁷³ Börte; Cuci, Çağatay, Ögeday, Tuluy ve beş kızın annesidir. Cengiz Han'ın Börte'den olan dört oğlu imparatorluğun varisi olmuştur. Beş kızı da kabile reisleri ile evlendirilmiştir.

Cengiz Han'ın diğer büyük eşleri ise iki kardeş olan Yesügen ve Yesüy'dü.²⁷⁴ Yesügen güçlü bir kabile reisi olan Yeke Çaran'ın kızıydı. Çok çekici bir kadındı. Jean-Paul Roux, Cengiz Han'ın iki kardeş olan Yesüy ve Yesügen'i kendine eş yapmasını şu şekilde anlatır:

*'Cengiz Han'ın yanında bulunduğu bir anda şöyle dedi: 'Han bana bir lütuf bahşederek, beni bir insan ve bir eşya olarak görerek bana bakar. Ablam Yesüy daha iyidir. O, bir Han'a layıktır. Cengiz Han, bunun üzerine: 'Eğer ablan senden daha iyiyse, onu almaya gideceğim. Ancak sen onu karşısında kendini silecek misin? Yesügen bunu şöyle yanıtladı. 'Ablamı görür görmez onun karşısında kendimi sileceğim.'*²⁷⁵

Yesüy'ün evli olması bu konuşmayı ilginç ve yoruma açık kılar. Yesüy'ün kabileler arasındaki mücadelede kaybolmuş olması, kardeşi Yesügen'i telaşlandırmış ve büyük olasılıkla da ablasının bulunması için böyle bir yol seçmiştir.

Yesüy kocası ile birlikte ormanda bulunduktan sonra kocası kaçmış ve Yesüy Cengiz Han'a götürülmüştür. Yesügen ablasını gördükten sonra ayağa kalkmış, oturduğu yeri ona vererek daha alçak bir yere oturmuştur. Yesüy'de Yesügen gibi çok güzel bir kadındı ve bu yüzden Cengiz Han Yesüy'e imparatorluk eşleri arasında yer vermiştir.

Bundan kısa bir süre sonra Cengiz Han iki yeni karısı ve arkadaşları ile içerken Yesüy'ün iyi olmadığını görmüştü. Bunun üzerine tüm Tatar erkeklerinin toplanmasını ve geldikleri boylara göre sıralanmaları emrini vermişti. Adamlar sıralandıktan sonra

²⁷² Cüveynî, a.g.e. s.88

²⁷³ A. Konstantin D'Ohsson, a.g.e. s.155.

²⁷⁴ Leo de Hartlog, a.g.e. s.32.

²⁷⁵ Jean-Paul Roux, **Moğol İmparatorluğu Tarihi**, s.114.

genç bir erkek tek başına kalınca ona kim olduğu sorduğunda Yesüy'ün eşi olduğunu, kampın kalabalığında tanınmayacağını düşünerek eski karısını görmeye geldiğini itiraf etti. Cengiz Han, bu adamı düşman, eşkıya ve casus ilan ederek idam ettirmiştir.

Cengiz Han'ın 1225 yılında Targutlulara yaptığı seferde karısı Yesüy'de yanındadır. Bu tarihte Cengiz Han atından düşerek yaralanmış ve sonra da hastalanmıştır. Bu durum veraset konusunu gündeme gelmesine neden olmuştur.

Yesüy kimsenin cesaret edemediği bu konuyu gündeme getirerek:

“Dünyaya gelmiş varlıklar için sonsuzluk yoktur. Bedeninin yaşlı bir ağaç gibi düştüğünde dört oğlundan hangisini oturtacaksın?” dediğinde Cengiz Han: *“Sen yalnızca bir kadınsın, akıllıca sözlerle ne kardeşlerim, ne oğullarım, ne de Mukali'nin şimdiye dek söyledikleri sözleri söyledin.”* şeklinde cevap vermiştir.²⁷⁶

Yesüy, kimsenin sormaya cesaret edemediği bir soru sormuştur. Bu durum Cengiz Han'a yakın olduğunun kanıtı olarak gösterilebilir. Çünkü Yesüy Börte'den sonra Cengiz Han'ın en çok kıymet verdiği eşi olmuştur.

Cengiz Han'ı bir diğer eşi Kulan'dı. Merkit Kabilesi kendi rızası ile Cengiz Han'a tabi olmuş ve sadakatının göstergesi olmak üzere kabile şefi kızı Kulan'ı Cengiz Han'a eş olarak göndermiştir. Cengiz Han'ın Kulan'dan Tulga adında bir kızı olmuştu.²⁷⁷

Kabilelerin isyan ettiği bir sırada bu evlilik gerçekleştiği için Cengiz Han'ın yeni, genç ve güzel eşini muhafaza görevi subay Naya'ya verilmişti. Naya Kulan'ı düşman eline düşmekten korumak için üç gün gizlemişti. Bu gecikmeden kuşkulanan Cengiz Han Naya'yı ihanet suçundan astırmaya karar vermişti. Naya, ölümden Kulan'ın Cengiz Han'ı ikna etmesi sayesinde kurtulabilmiştir. Kulan Naya'nın güvenilir bir insan olup olmadığını anlaması için Cengiz Han'ın onu denemesini istemiştir. Cengiz Han, Naya'nın imtihanı sonunda, ona önemli işler emanet edilebileceğine dair karar vermişti. Bu şekilde Naya ölümden kurtulmuştur.²⁷⁸

Bu hatunların dışındaki diğer eşleri de Cengiz Han'ın hayatında önemli bir yere sahipti. Jin İmparatoru, Hsi-Hsia kralının kızı ve yenilen Nayman Hanı İnança Bilge'nin karısı Gübersu bu eşlerdendi.²⁷⁹

²⁷⁶ Jean-Paul Roux, **Moğol İmparatorluğu Tarihi**, s.117.

²⁷⁷ A. Konstantin D'Ohsson, **a.g.e.** s.156.

²⁷⁸ Manole Neagoe, **Atilla-Cengiz Han-Timur-Bozkırlı**, (Çev: Müstecip Ülküsal), Bilge Oğuz Yayınları, İstanbul, 2010, s.121.

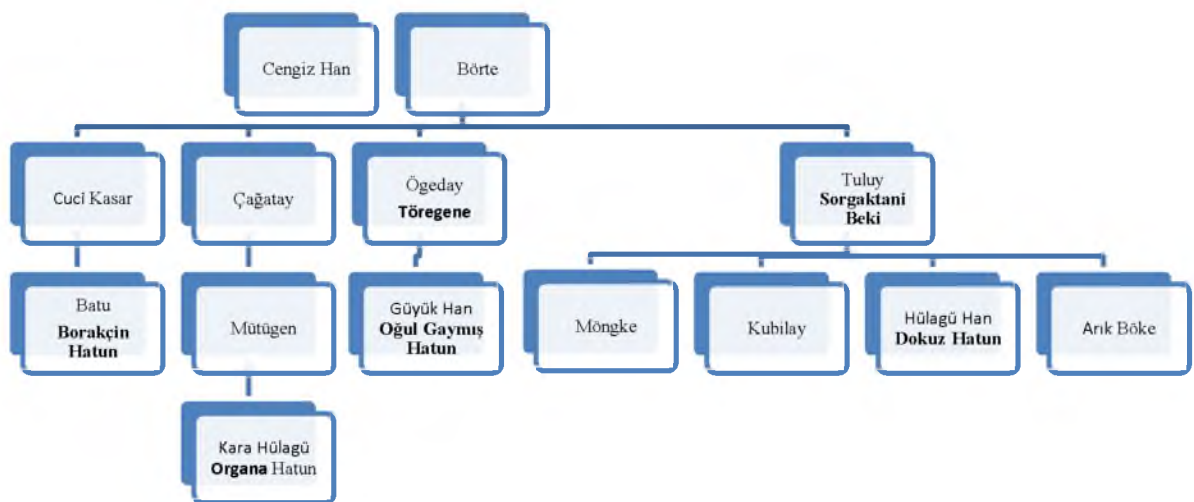
²⁷⁹ Manole Neagoe, **a.g.e.** s.121.

Nayman Hanı İnança Bilge öldükten sonra topraklarını bölüşen iki oğlundan biri olan Taybuka babasının en sevdiği eşlerinden biri olan Gübersu'yu eşi yapmak isteyince, iki kardeş arasında kavga çıkmıştı. Çünkü Buyruk büyük oğul olduğu için kadını kendisinin hak ettiğini düşünüyordu. Fakat hanlığın devamlılığını sağlayamaması ve Cengiz Han'a tabi olması üzerinde iki kardeş de istedikleri bu kadını elde edemedi. Çünkü Gübersu Cengiz Han'ın haremindeki kadınlardan birisi oldu.²⁸⁰

Toğrul Han'ın (Ong Han) dul karısı ve Ong Han'ın yeğeni Hakimbu'nun kızı Ablika ve Tai Cengiz Han'ın diğer eşlerindendi. Cengiz Han bir gün Ablika'nın evinde uyurken korkunç bir rüya gördü. Uyanınca Ablika'ya: *'Ben senden daima çok memnundum fakat şimdi rüyamda Tanrı seni başkasına vermeme emretti.'* diyerek dışarıdaki nöbetçiyi çağırdı. Urut kabilesi reisi olan Ketü o gece nöbet tutan kişiydi. Cengiz Han: *'Sana bu prensesi karılığa veriyorum, ciddi söylüyorum'* dedi ve prensese dönerek: *'İkamet ettiğin sarayı, eşyasıyla, hizmetçileriyle, sürüleriyle sana bağışladım.'* demiştir. Yalnızca bir sofrayı takımıyla, prensesden hatıra kalsın diye bir altın kadeh olarak Ablika'yı Urut kabilesi reisi Ketü'ye eş olarak vermiştir.²⁸¹

2.6. MOĞOL İMPARATORLUĞU'NU ETKİLEYEN HÜKÜMDAR EŞLERİ

Şekil 2.3. Moğol İmparatorluğu'nu Etkileyen Hatunlar

²⁸⁰ Leo de Hartlog, a.g.e. s.29.

²⁸¹ A. Konstantin D'Ohsson, a.g.e. s.156.

2.6.1. Sorgaktani Beki

Sorgaktani Hatun; Cengiz Han'ın en küçük oğlu Tuluy'un karısıdır. 1203 yılında Tuluy ile evlenmiş ve bu tarihten sonra imparatorlukta önemli bir yere sahip olmuştur. Özellikle oğullarının imparatorluğa yerleştirilmesine büyük önem veren Sorgaktani Beki, yürüttüğü devlet politikası sonucunda en büyük oğlu Möngke'yi Cengiz Han İmparatorluğu tahtına çıkartmıştır.²⁸²

Sorgaktani adı, “yumuşak, sünen, yumuşak tenli” manasına gelen “Sorkuk” tabirinden gelmiştir. Sorgaktani Beki, Ong Han'ın erkek kardeşinin iki kızından biriydi. Cengiz Han Ablika'yı kendine eş olarak alırken, bu sırada on bir yaşında olan oğlu Tuluy'a da Sorgaktani'yi vermiştir.²⁸³

Sorgaktani Beki'nin hayatının ilk dönemleri ve Tuluy ile evliliğinin ilk yılları hakkında var olan bilgiler yeterli değildir. Sorgaktani Beki Tuluy'un *Baş Hatunu*'dur. Tuluy ile seferlere katılmış ve zamanla kocasını etkileyerek yönetimde etkili olduğu bilinmektedir. Oğulları İmparatorluğun varisi olmuştur.

Tuluy, otçığın²⁸⁴ olması nedeniyle Moğolların ana yurdu Kerulen, Onan ve Tula çevresinden Çine kadar olan bölgeni hâkimiyetini elinde tutuyordu. Moğol Yasasını gereği olarak Tuluy öldükten sonra Sogaktani bu bölgeyi yönetmekle görevlendirilmiştir.

Tarihi Cihan Güşa'da Sorgaktani Beki ile ilgili olarak: “*İlug Noyan'ın (Tuluy Han) ölümünden sonra ülkenin yönetimi işlerinde Sorgortani Beki'nin görüşünün alınmasını buyurdu. Mengü Kaan, Kubilay, Hülagü ve Arık Böke gibi büyük şehzadelerin annesi idi. Kaan anılan şehzadelerin, ordunun, büyüğün, küçüğün herkesin onun emir ve yasaklarına uymasını, hiç kimsenin onun fermanından dışarı çıkmamasını söyledi. Beki bütün oğullarının yetiştirilmesinde, devlet işlerinin çekip çevrilmesinde, tayine ve terfilerinde, ticaretle öyle isabetli kararlar verdi ve devletin temellerinin*

²⁸² Neslihan Durak, “Çingizli Hatunları I: Sorgaktani Beki”, **International Periodical Fort the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, 2008, s. 251.

²⁸³ Jean-Paul Roux, **Moğol İmparatorluğu Tarihi** s.123.

²⁸⁴ Otçığın, Göçebe toplumlarda en küçük oğlun baba ocagını devam ettirmesi geleneğinin ifadesi olan bu terim Türkçe kökenli olup od (ateş) ve tigin (prens) kelimelerinin bir araya getirilmesi ile oluşmuştur. Bkz. Leo de Hartlog a.g.e. s.15. B.Y. Vladimirtsov, a.g.e. s.87-149.

sağlamlaşmasında öyle kurallar koydu ki hiçbir erkek onun yaptıklarını yapamaz ve işleri o kadar düzene sokamazdı.

Kaan, ülke meselesini hallederken ve ordu düzenlemeye başlarken önce onun düşünce ve görüşlerini alır, onu hiçbir değişiklik yapmadan uygular. Saraya gelen elçiler ve haberciler ona büyük saygı gösterirlerdi. Onun saray mensupları ve ileri gelenleri gittikleri doğu ve batı ülkelerinde, diğer şehzadelerin elçilerinden daha çok saygı ve ilgi görürlerdi. İşleri titizlikle takip etmesi yüzünden ülkedeki bütün insanlar onun zamanında mutlu ve müreffeh bir hayat sürdüler.

Vergi memurları, şahneler ve askerler, onun vereceği cezanın ağırlığından çekinerek halka adil davranırdı. O kurultaylarda ve şehzadelerin toplandıkları günlerde, törenler ve bayramlarda, süsleme ziynet eşyası takınma, incelik ve nezaket bakımından orada hazır bulunanların hepsinden daha çok göze çarpardı. Himayesi ve fermanı ülkenin her yanında geçerliydi. Buna örnek olarak şu olayı gösterebiliriz: Meliklerden bir kısmı, halka yüklenmiş olan ağır vergiye itiraz eden onun memurlarıyla tartıştılar. Sorgotani Beki, o melikleri huzuruna getirtti. Onların suçlu olduğu delillerle ortaya konulunca, hepsini öldürttü.”²⁸⁵ bu ifadeler yer almaktadır.

Moğol tarihinde önemli bir yer edinmesi Tuluy’un 1232 yılında ölmesinden sonra mümkün olmuştur. Oğulları Möngeke, Kubilay, Hülagu ve Arık-Bike’yi Uygur asıllı yönetici ve âlimler²⁸⁶ vasıtasıyla her birinin gelecekte han olacak şekilde yetiştirilmesini sağlamıştır. Aldıkları eğitim ile oğulları, O’nun yasalarından asla sapmamış, disiplin ile devlet işlerini yürütmüşlerdir.

Sorgaktani Beki, yönetimde tayin ve terfilerinde doğru isimlere karar vermiş ve ticarî alanda yaptığı düzenlemeler ile dikkat çekmiştir. Başarılı yönetimi sayesinde, o sıra Büyük Han seçilmiş Ögeday’ın da taktirini almıştır.²⁸⁷ Ögeday Sorgaktani Beki’yi oğlu Güyük Han ile evlendirmek istemiştir. Sorgaktani Beki uygun bir şekilde bu teklifi

²⁸⁵ Cüveynî, a.g.e. s.454.

²⁸⁶ Bahaeddin Ögel, **Sino Turcica Çingiz Han ve Çin’deki Hanedanın Türk Müşavirleri**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, s.5.

²⁸⁷ Neslihan Durak, **Çingizli Hatunları I: Sorgaktani Beki**, s.253.

reddetmiş olaması büyük olasılıkla politik karar vermiş olmasından kaynaklanmıştır. Ögeday Büyük Han iken yaşanan iç çekişmelerden uzak durmuştur. Bu şekilde kendisine bağlı birliklerin güçlenmesini sağlamıştır.

Ögeday'ın Sorgaktani Beki'nin fikirlerine önem vermesini Leo de Hartlog şu şekilde anlatır:

Toluy ile birlikte Ling-hu-tai'nin kuzeyinde bulunan Ögeday ağır hastalanmıştı. Ögeday bir süre sonra iyileştirse de Toluy muhtemelen aşırı içmekten öldü. Toluy'un torunları imparatorluğun başına geçtiğinde onun ölüm şeklini idealize etmek gerekti. Bu nedenle Toluy'un kendini Ögeday için feda ettiği efsanesi ortaya atıldı. Bu efsaneye göre ağır hasta olan Ögeday'ın durumu büyük endişeye yol açmıştı. Büyü ve tılsımlarla hastalığını geçirmek için Şamanlar çağırıldı. Ögeday iyileşmeyince Tengri'ye Ögeday'ın yerine ailedn başka birinin ölüp ölmeyeceği soruldu. Gelen olumlu cevap üzerine, Toluy kardeşi için kendisini feda etmeye karar verdi. Eşiyle çocuklarını Ögeday'a emanet ettikten sonra sihirli bir iksir içerek öldü. Çok geçmeden Ögeday iyileşti. Sonraki gelişmeler açısından bunun önemli bir sonucu, Ögeday'ın Sorgaktani Beki'den sıkça tavsiye istemesi olmuştur.²⁸⁸

Sorgaktani Beki, Güyük Han döneminde yetkilerini kötüye kullanan görevlilerden sayılıp hakkında soruşturma açılmış olsa da yapılan soruşturmada aklanmış ve güçlü bir yönetim ortaya koyduğunu kanıtlamıştır. Güyük Han imparatorluktaki konumun sağlamlaştırdıktan sonra Batıya yönelmiştir. Asıl hedefinin Batu'yu ortadan kaldırmak olduğunu anlayan Sorgaktani Beki, oğlu Batu'yu uyarılmış ve dengelerin değişmesinde etkili olmuştur.²⁸⁹

Güyük Han'ın ölümünden sonra güçlenen Batu, Ögeday'ın soyunu Cengiz tahtından tamamen uzaklaştırmak istemiştir.²⁹⁰ Batu ve Sorgaktani Beki'nin beklentisi ile örtüşmesi Möngke'nin Büyük Han olmasında etkili olmuştur.

²⁸⁸ Leo de Hartlog, a.g.e. s.153.

²⁸⁹ Neslihan Durak, **Çingizli Hatunları I: Sorgaktani Beki**, s.256.

²⁹⁰ Jean-Paul Roux, **Moğol İmparatorluğu Tarihi**, s.314.

Möngke başa geçtikten sonra devlet işleriyle ilgilenen Sorgaktani Beki, kısa bir süre sonra 1252²⁹¹ yılında ölümler Burkan Haldun Dağında, Onon ile Kerulen nehirleri arasında bilinmeyen bir yere defnedilmiştir.²⁹²

Sorgaktani, Oğul Kaymış ile taban tabana zıt, olağan üstü bir kadındır. Nesturi bir Karayitli olan Sorgaktani Beki çok zeki ve çok dürüst bir insandı. Örnek davranışlarıyla az rastlanır bir kişilik sergilemiş ve çevrilen karanlık işlerden oğullarının uzak kalmasında pay sahibi olmasıyla da saygınlık kazanmıştır. Reşüddindin, çocuklarının niteliklerini annelerinin onlara verdiği olan üstü eğitime borçlu olduklarını söyleyecek ve aynı zamanda “oldukça zeki ve karakterli bir hatun” olarak nitelendirecektir.²⁹³ O dönemin şairlerinden Mütenebbi bir şiirinde, “Eğer kadınlar arasında ona benzeyen bir başkasına rastlayabilirsem, kadınların erkeklerden üstün olduğunu iddia edebilirdim” demiştir.²⁹⁴ Çinliler onu “Ünlü, Mükemmel, Görkemli, Azize İmparatoriçe” olarak tanımlayacaktır.²⁹⁵ Öyle ki *Tarih-i Cihan Güşa* Sorgaktani Beki’den: “Eğer kadınlar onun gibi olsalardı, erkeklerden daha üstün olurlardı.”²⁹⁶ şeklinde bahsedecektir.

2.6.2. Töregene

Ögedey Han’ın asil hanımları arasında olan ve Nayman soyundan olduğu bilinen Töregene Hatun, ilk eşi Hudu idi. Töregene Hatun, Moğol-Merkit mücadelesi sırasında Ögedey’in elde ettiği ganimetler arasında yer almıştır.²⁹⁷ Leo de Hartlog Töregene’yi: “Çok güzel değildi, çok buyurgan bir tabiatı vardı” şeklinde anlatmaktadır.²⁹⁸

Ögedey’in ölümünden sonra Töregene naip olarak yönetimi elinde bulundurmuştur.²⁹⁹ Moğolların ilk resmi naibesi olan Töregene 5 yıl naiplik yapmıştır.³⁰⁰ Töregene çok akıllı, bilgili ve güçlü bir kadındır.³⁰¹ Töregene Çağatay Han’ın desteği ve kendi entrikalarıyla iktidara gelmeyi başardı.³⁰² Yönetime el

²⁹¹ Cüveynî, a.g.e. s.456.

²⁹² Rene Grousset, a.g.e. s.278.

²⁹³ Neslihan Durak, **Çingizli Hatunları I: Sorgaktani Beki**, s.258.

²⁹⁴ Robert Marshall, a.g.e. s.112.

²⁹⁵ Jean-Paul Roux, **Moğol İmparatorluğu Tarihi**, s.315.

²⁹⁶ Cüveynî, a.g.e. s.455.

²⁹⁷ Neslihan Durak, “Çingizli Hatunları II. Töregene Hatun,” **Hindistan Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi**, 2001, s.119.

²⁹⁸ Leo de Hartog, a.g.e. s.147.

²⁹⁹ Cüveynî, a.g.e. s.97.

³⁰⁰ Arda Deniz, **Moğolların Anadolu Politikası ve İlhanlı Devleti Tarihi**, Ekim Yayınları, İstanbul, 2013, s.66.

³⁰¹ Cüveynî, a.g.e. s.228.

³⁰² Leo de Hartog, a.g.e. s.176.

koymaktaki amacı Ögeday'ın torunu Şiremön'ün yerine oğlu Güyük Han'ı geçirmektir. Ancak Güyük Han'ın Batu ile aralarında geçen münakaşadan dolayı kurultay onu hanlığa uygun bulmuyordu.³⁰³

İsteklerine karşı tüm direnişleri ortadan kaldırmak ve seçiminin doğruluğunu benimsetmek için çalışmalar yapmıştır. Hiçbir şey ya da hiç kimsenin önünde geri adım atmayarak olan üstü bir cesaret sergilemiştir. Doğu İran valisi Uygur Körgöz'ü idam ettirerek yerine Argun Aka'yı atadı. Töregene imparatorluğun en yüksek görevlilerine Cengiz Han'ın güvendiği ve dokunulmaz olmaları gereken kişilere çatma cüretini gösterdi.³⁰⁴ Önünde engel kalmadığını düşünürce daha önce kendine düşman olanların kalplerini de iyilik ve armağanla kendine çevirdi.³⁰⁵

Ögeday'ın ölümünden sonra Büyük Han'ı belirleyecek kurultayın toplanması dört yıl sürdü. Bu zamanın belirleyen muhakkak ki Töregene olmuştur. 1245 yılının sonunda Töregene artık Güyük'ün Han seçileceğinden emin olunca kurultay toplamıştır. Kurultay alığı karar ile Güyük Han Büyük Han ilan edilmiştir. Güyük Han'ın Büyük Han olmasındaki en önemli etken annesi Töregene Hatun olmuştur.

Güyük Han, Büyük Han olduktan sonra devleti oldukça iyi yönetmiştir. Büyük Han olduktan sonra Fatıma adında bir Arap bir kadın Töregene Hatun'un güvenini kazanmış ve ülke yönetiminde etkili olmaya başlamıştı.³⁰⁶ Töregene Fatıma Hatun ile her konuyu konuşuyor devlet sırlarını dahi veriyordu. Bazı kimseler Güyük Han'a Fatıma Hatun ile ilgili olarak; "Bu kadın size ve kardeşinize büyü yapıyor." dedikten sonra Güyük Han Fatıma Hatun'u annesinden istemiştir. Töregene Fatıma Hatun'u vermeyince Güyük Han bu kadını öldürmüştür. Bunun üzerinde Güyük Han ile Töregene'nin arası açılmıştır. Kısa bir süre sonra da Töregene Hatun vefat etmiştir.³⁰⁷

2.6.3. Dokuz Hatun

Dokuz Hatun, Kereyit hükümdarı Tuğrul Han'ın oğullarından İku'nun kızıdır. İlk evliliğini Cengiz Han'ın en küçük oğlu Tuluy ile yapmıştır. Tuluy'un ölümünden sonra, Cengiz Han Yasası gereği üvey oğlu Hülegü'nin eşi olmuştur.³⁰⁸

³⁰³ Neslihan Durak, **Çingizli Hatunları I: Sorgaktani Beki**, s.254.

³⁰⁴ Jean-Paul Roux, **Moğol İmparatorluğu Tarihi**, s.299.

³⁰⁵ Cüveyni, **a.g.e.** s.229.

³⁰⁶ Cüveyni, **a.g.e.** s.230.

³⁰⁷ Gregory Abu'l Farac, **Abu'l Farac Tarihi**, C.II, (Çev: Ömer Rıza Doğrul) Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1987, s.546.

³⁰⁸ Neslihan Durak, "Çingizli Hatunları III. Dokuz Hatun", **Hindistan Türk Araştırma Dergisi**, 2002, s.127.

Dokuz Hatun'un çocuğu olmamıştır. Dokuz Hatun devlet idaresinin her kademesinde etkili bir konumda yer almıştır. Dokuz Hatun da ileride yaşayış, düşünce ve davranışlarıyla “*inançlı bir Kraliçe ve samimi bir Hıristiyan*” olarak Hıristiyan dünyası için önemli bir destekçi olmuştur.³⁰⁹

Reşidüddin bu prensesi “kendini tüm hayatı boyunca çok iyi bir durumda olan hıristiyanlığı korumaya verdiği” söyler ve “bu koruma öyle bir noktaya gelmişti ki imparatorluğun tüm topraklarında her gün yeni bir kilise dikiliyordu.”³¹⁰ şeklinde ifade etmiştir.

2.6.4. Oğul Gaymış Hatun

Ögeday'ın oğlu Güyük Han'ın ilk eşi olan Oğul Gaymış Güyük Merkitlidir. Güyük Han'ın Oğul Gaymış Hatun'dan Hoca ve Naku adına oğlu olmuştur.³¹¹ Güyük Han'ın ölümünden sonra Oğul Gaymış naiplik görevini üstlenmiştir. Töregene gibi, konumundan istediği kağanı Büyük Han seçtirmek için faydalanmayı düşünmüştür. Vasat olmaktan ileri gitmeyen bir kişiliğe sahip olan Oğul Gaymış özellikle, Töregene'ye eşit, hiçbir şeyin tatmin edemeyeceği açgözlülüğü ve kendisini tamamıyla etkisi altına alan Şamanlara duyduğu hayranlıkla tanınmıştır.³¹²

Oğul Gaymış oğulları Hoca ve Naku ile devlet yönetimini ellerinde bulundurmak isteyerek Möngkle'ye karşı hareket etmiştir. Fakat stratejileri ve çabaları boşa çıkmış ve Möngkle Büyük Han seçilmiştir. Tarih-i Cihan Güşa bu konu ile ilgili olarak: “*Onların (Oğul Gaymış Hatun, Hoca, Naku) bencil ve düşüncesiz hareketleri öyle meseleler çıkardı ki akıllı kimseler onları çözmekten aciz kaldılar.*”³¹³ şeklinde ifade edilmiştir.

Möngkle, Büyük Han olduktan sonra kendine karşı gelen herkesten intikam almıştır. Ögeday'ın torunu Şiremon boğdurmuştur. Oğul Gaymış ve diğerleri de Möngkle'inin gazabından kurtulamamıştır. Kadınların hepsi kırbaçlanmış ve komploya katıldıklarını itiraf ettiklerinde idam edilmişlerdir.

Büyüclükleriyle Möngke'nin hayatına kastetmekle suçlanan Oğul Kaymış ve Şiremon'un annesi sorgulamak için soyulmuştur. Bu çıplaklık bir kadının sorgulanması

³⁰⁹ A.G. Galstyan, **Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar XIII.-XIV. Yüzyıllara Ait Eserlerden Alıntılar**, (Çev: İlyas Kamalov), Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2005, s.31.

³¹⁰ Jean-Paul Roux, **Moğol İmparatorluğu Tarihi**, s.342.

³¹¹ Cüveynî, **a.g.e.** s.242.

³¹² Jean-Paul Roux, **Moğol İmparatorluğu Tarihi**, s.314.

³¹³ Cüveynî, **a.g.e.** s.245.

sırasında ritüel değilse bile adetten görülmekteydi. Suçlu bulunan Oğul Gaymış ve diğer kadınlar, 1252’de ağzı dikili bir çuvalın içinde boğularak öldürülmüştür.³¹⁴

2.6.5. Organa Hatun

Organa Hatun, Çağatay’ın torunu Kara Hülagü’nün eşidir. Çağatay Hanlığına hükmetmiş bir prensistir. Organa Hatun’da diğer hükümdar Hatunlar gibi devletin bekasında söz sahibi olmuştur. Oğlu Mübarek Şah’ı kurultay da Büyük Han seçilmesi için uğraşa da başarılı olamamıştır.³¹⁵

2.6.6. Borakçin Hatun

Kaynaklarda adı geçen ilk Altın Orda kadını Batu Han’ın eşi Borakçin Hatun olmuştur. Borakçin Hatun Batu Han’dan sonra Berke Han’ın tahta çıkışına kadar naiplik yapmıştır.³¹⁶ Plano Carpini’nin notlarından anlaşıldığı kadarıyla, Batu Han eşi Borakçin’e saygı duyuyor ve sarayda her zaman onu yanında oturtuyordu ki, oğulları ve kardeşleri dahi daha aşağıda oturmak zorundaydı.³¹⁷

Altın Orda Hanedanlığı’nda kadınların aktif bir şekilde devletin siyasi hayatına katılmaları İbn Batuta tarafından da fark edilmiştir. İbn Batuta seyahatnamesinde kadınlara Altın Orda erkeklerine göre daha fazla hürmet duyulduğunu yazmaktadır.³¹⁸

³¹⁴ Jean-Paul Roux, **Moğol İmparatorluğu Tarihi**, s.317.

³¹⁵ Jean-Paul Roux, **Moğol İmparatorluğu Tarihi**, s.369.

³¹⁶ İlyas Kamalov, “Altın Orda Hanedanlığı’nda Hanedan Kadınlar”, **Orta Çağda Kadın**, (Editör: Altan Çetin), Lotus Yayınevi, Ankara, 2011, s.597.

³¹⁷ Plano Carpini, **a.g.e.** s.130.

³¹⁸ Ebu Abdullah Muhammed İbni Battuta Tanci, **İbni Battûta Seyahatnamesi**, (Çev: Sait Aykut), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2015, s.66.

BÖLÜM 3: MOĞOL TOPLUMUNDA AİLE

3. AİLE

Genel bir ifade ile toplumun en küçük yapı birimi olarak bilinen “aile”; her çağda mahiyeti, vizyonu ve tanımı genişletilmiş bir şekilde ele alınarak anlatılmıştır. Aile bir toplumun şekillenmesinin ilk evresi olma özelliğini her dönem korumuştur. Bu yüzdendir ki, aile toplum olma anlayışının başlangıcı olarak düşünülebilir.³¹⁹

Aile ilkel topluluktan çıkmış ve yeni bir topluluk örgütlenmesi üzerinden gelişme göstererek toplumun en küçük temel ekonomik birimi olarak şekillenmiştir.³²⁰

Kültürel unsurların aile aracılığı ile kuşaktan kuşağa aktarılması ailenin toplumsal öneminin kanıtıdır. Dönemlere göre değişiklik gösteren kültürel unsurların devamlılığı tıpkı gelenek ve görenekler gibi aile aracılığı ile nesilden nesile aktarılmıştır. Bu bağlamda özelden genele bir çıkarımda bulunulduğunda, toplumu toplum yapan esas unsurların devamlılığının sağlanması ve korunması görevi muhakkak ki aileye ait olmuştur.

Bireylerin oluşturduğu aile, ailelerin oluşturduğu daha büyük aileler, bu büyük ailelerden meydana gelen halklar, milletler ve devletler tarihsel sürecin vazgeçilmez unsuru olmuştur.

3.1. SÖZCÜK ANLAM

Arapçada daha ziyade “üsre” kelimesiyle karşılanan “aile” kelimesi “A-v-l” kökünden türetilmiş olup sözlükte “artmak, yükselmek, muhtaç olmak” gibi değişik anlamlara gelmektedir. Bu kelimenin ismi fail olarak mânâsı ise; *kişinin eş ve çocukları, ana-baba ve benzeri yakınları, yani geçimlerini, yiyecek, giyecek ve bunun gibi ihtiyaçlarını temin ettiği kimselerdir.*³²¹

Lewis Henri Morgan: *“Tekeşli ailenin ilk Latin kabileleri arasında modern zamanlarda ortaya çıktığı family sözcüğününin Oscan lehçesindeki famel servus, köle sözcüğünden geldiği sanılan famulus, hizmetkâr sözcüğü ile aynı içeriğe sahip bulunan familia sözcüğünden türeme oluşundan anlaşılmaktadır. İlk zamanlardaki anlamı bakımından aile sözcüğünün evli karı-koca ile hiçbir ilişkisi olmayıp, hizmetkâr ve kölelerden oluşan ve pater familiasın (aile babasının) egemenliği altında hayatlarını*

³¹⁹ Mehmet Mandaloğlu, **a.g.m.** s.134.

³²⁰ Hasan Coşar, **Tarihte ve Günümüzde Kadın**, Sınırsız Kitap Yayıncılık, Ankara, 2013, s.233.

³²¹ Özer Ozankaya, **Temel Toplum Bilim Terimleri Sözlüğü**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1995, s.1

*sürdürmek için gerekli olan çalışmalarda bulunan bir topluluğu ifade ediyordu.”*³²²
Şeklinde aileyi tanımlamıştır.

Türkçe sözlük anlamı, *evlilik ve kan bağına, bir başka ifade ile karı-koca, ana-baba-çocuklar, kardeşler arasındaki ilişkilere dayalı olan bir toplum çekirdeği* şeklindedir.³²³

3.2. TERİM ANLAMI

Genel olarak aile, kan bağına dayanan karı- koca, çocuklar ve kardeşler arasındaki ilişkilerin oluşturduğu, toplum içindeki en küçük sosyal birlik olarak tanımlanabilir.

Aile:

*“Biyolojik ilişkiler sonucu insan türünün sürekliliğini sağlayan, toplumsallaşma sürecinin ilk ortaya çıktığı, karşılıklı ilişkilerin belirli kurallara bağlandığı, o güne dek toplumda oluşturulmuş maddi ve manevi zenginlikleri kuşaktan kuşağa aktaran biyolojik, psikolojik, ekonomik, toplumsal, hukuksal yönleri bulunan toplumsal birimdir”.*³²⁴

*“Akrabalık ilişkileri ile birbirine bağlanan fertlerin bir araya getirdiği topluluktur.”*³²⁵

“Kuşak ilişkilerine göre ana baba ve çocuklardan meydana gelen bir gruptur”

‘Karı koca veya çocuklardan veya sadece karı-kocadan kurulu az veya çok devamlılık gösteren birlikteliktir.’

*“İnsan kurumlarının organize ettiği ve insanların ihtiyaçlarına çeşitli şekillerde cevap vererek onları idare edip yönetecek bir sosyal yapı veya mekanizma.”*³²⁶

“Akrabalık bağlarıyla doğrudan birbirine bağlanmış olan ve yetişkin üyelerinin, çocukları bakımından sorumlu olduğu bir grup insandan oluşur. Akrabalık bağları ya evlilik yoluyla ya da kan bağları

³²² Lewis Henri Morgan, **Eski Toplum**, c.II. (Çev: Ünsal Oskay), Payel Yayıncılık, İstanbul, 1998, s. 246.

³²³ Özer Ozankaya, **a.g.e.** s.1

³²⁴ Mahmut Tezcan, “İslam Öncesi ve Sonrası Eski Türk Ailesinin Sosyo-Kültürel Nitelikleri”, **Tarih Boyunca Türklerde Ev ve Aile Semineri**, Globus Dünya Basımevi, İstanbul, 2000, s.1.

³²⁵ Bilge Könezoğlu, **Aile ve Ailenin Korunması**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006, s.1.

³²⁶ Latife Kabaklı Çimen, **Türk Töresinde Kadın ve Aile**, Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2008, s.17.

yoluyla (anneler, babalar, çocuklar, büyükanne ve büyükbabalar gibi) oluşturulmuş bağlardır.”³²⁷

“Aile ana baba-çocuklar ve tarafların kan bağlarından oluşan ekonomik ve toplumsal bir birliktir.”³²⁸

Literatürde, aile hakkında yapılmış alan tanımlar incelendiğinde, genellikle aile sosyal yaşamın temel birimlerinden biri olarak kabul edilmekte, birimin niteliği ise sosyal bir grup, birlik, örgüt, topluluk, sosyal bir kurum ve yapı gibi farklı şekilde ifade ettiği görülmektedir.³²⁹ Sosyolojik açıdan aile toplumsal bir kurumu olarak değerlendirilmektedir.

Aile, aynı zamanda devletin dayandığı iki temel sosyal birlikten biri olarak görülür.³³⁰ Bahaeddin Ögel, “*Türk devlet anlayışını kökleri daha çok aile ile aileden daha büyük olan boy ve köy düzenlerinden geliyordu.*” şeklinde ifade ettiği bu oluşumu, “*aileden imparatorluğa*” şeklinde sistemleştirmiştir.³³¹

Aileyi teşkil eden fertler devirlere, bölgelere, sosyal ve iktisadi yapıya göre değişmektedir. Geniş aile bir aile reisinin başkanlığında eş, çocuk, torun, gelin, damat, dayı, hala ve teyzelerden oluşmaktadır. Dar ve çekirdek aile karı-koca ve çocuklardan meydana gelmektedir. Ailenin anaerkil veya ataerkil oluşuna göre onu meydana getiren fertlerin aile içerisindeki konumları da değişmektedir. Ailedeki hâkimiyetin baba veya anneden oluşuna göre aileler ikiye ayrılmaktadır.

Baba hâkimiyetine dayanan onun çocuk veya yakınlarını içine alan aileye ataerkil (pederşahi-patriarkal) aile denir. İslamiyet öncesi Türk toplumlarında özel mülkiyette, özel hukukta, insanları himayeye yönelik sosyal davranışlarda, sosyal algıda, adalet, dinî hoşgörü anlayışlarında ve bütün bunları gerçekleştirmek ve korumakla görevli olan devletin “baba” telakki edilmesinde, Türk ailesinin prensiplerini görmek mümkündür. Anne hâkimiyetine dayanan, onun çocuk ve yakınların teşkil ettiği aileye de anaerkil (maderşahi- matriarcal) aile denir. İlk Proto-Moğolların anaerkil bir yapıya sahip oldukları görülür.

³²⁷ Antony Giddes, **Sosyoloji**, (Hazırlayan: Hüseyin Özel, Cemal Güzel), Ayraç Yayınevi, Ankara, 2002, s.148.

³²⁸ Birsen Gökçe, ‘Aile ve Aile Tipleri Üzerine Bir İnceleme’, **Hacettepe Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi**, c.I, S.I, Ankara, 1976, s.48.

³²⁹ Cihangir Doğan, **a.g.m.** s.78.

³³⁰ İbrahim Kafesoğlu, **Eski Türk Dini**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1980, s.202.

³³¹ Bahhaeddin Ögel, **Türklerde Devlet Anlayışı**, s.11-13.

Ataerkil aile daha yaygın olmakla birlikte, toplumlarda her iki tip aileye de rastlanmaktadır.

3.3. AİLENİN TOPLUM DÜZENİNDEKİ YERİ

Toplum, vücudun hücrelerine benzetilirse, bütün hücrelerin çekirdeğini aile oluşturur. Bu bağlamda toplumun ana çekirdeğini oluşturan aile, temelde bir toplumun mihenk taşıını oluşturmakta; dil, din, ırk ayrımı gözetmeksizin bir bütün olarak ele alındığında ise evrensel bir portre çizmektedir. Denilebilir ki, toplumlarda en fazla evrensellik gösteren kurum ailedir.³³²

Her ne kadar aile, toplumun en küçük yapıtaşı olarak bilinse de ailenin işlevi tanımındaki “küçük” kelimesini silmektedir. Hatta aile sadece beşeriyetin değil, aynı zamanda medeniyetin de ilk kaynağı sayılabilir.

İnsanın başlıca karakter özellikleri ailede şekillenir. Aile bireyleri arasındaki insancıl duygulara dayalı samimi ve sıkı bir ilişki kurulur ve gerekli birlik ve beraberlik oluşturulursa, toplumda sağlam ve mükemmel bir yapı meydana gelmiş olur. Neticede toplumun huzur ve düzeni sağlanmış olur. Tam tersi bir durumda ise mevcut toplumda dağınıklık, düzensizlik ve kopukluk egemen olmaya başlar.

İnsanoğlu yaradılışı gereği iz bırakmak ister. Bu doğal eğilimin gerçekleşmesi ise neslin devamı ile mümkündür; zirâ evlat ebeveyninden bir parça ve onun neslinin devamıdır. Bu fitri eğilim aile kurmak ve ailenin sorumluluklarını üstlenmekle gerçekleştirilmiş olur.

Ailenin oluşum nedenleri konusunda çeşitli fikirler öne sürülmüştür; kimine göre insanların evlenip bir aile kurmalarının yegâne nedeni cinsel ihtiyaçlarının giderilmesidir. Kimine göre evliliğin nedeni ise bireyler dolayısıyla da aileler arasındaki çıkar ilişkisidir. Bu bağlamda evlilik bir nevî ticari menfaate dayanmaktadır. Ailenin kurulma aşamasındaki nedenler farklılık gösterse de bu nedenleri birbirinden kesin çizgilerle ayırmak neredeyse imkânsızdır.³³³

3.4. DİNÎ HAYATTIN AİLE ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Dinler ya da inançlar geçmişten günümüze kadar her toplumda varlığını hissettiren ve toplumu etkileyen önemli bir unsur olmuştur.

Sosyolog Freyer'e göre dinî motifler, insanî fiil ve hareketi tayin eden en sağlam kuvvetlerden biridir. Ecdada saygı inancını, kutsal bir görev olarak yükleyen bir din, her

³³² Mahmut Tezcan, **a.g.m.** s.1

³³³ Cihangir Doğan, **a.g.m.** s.75.

şeyden önce aile bağılılığının artmasında önem arz eder. Bununla birlikte aileye ve onun her bir ferdine kıymet yüklemektedir.³³⁴

Moğolların inanç ve dini öğretileri incelendiğinde, Atalar Kültü, Gök-Tanrı, Yer-Su Kültü ve Şamanizm uygulama ve inançlarının, Hristiyanlık, Budizm ve İslamiyet'in toplumda yer aldığı görülür.

Atanın öldükten sonra ailesine yardım edeceği inancından doğan, korku ve saygının ile iç içe olduğu bir anlayıştan oluşan atalar kültü Türkler ve Moğollar arasında yaygın bir öğreti olmuştur. Özellikle Atalar Kültü'nün ortaya çıkmasındaki başlıca iki neden; Türk ve Moğol toplumlarının ölüm hakkındaki tasavvuru ve aile hayatının dinî hayata yansması olmuştur. Zira aile düzeni ve dinî hayat arasında bir bağ olduğu görüşü kabul gören bir görüştür. Muhakkak ki aile düzenini de dinî hayatı etkilemiştir.

İbrahim Kafesoğlu, Türk dinî hayatı içerisinde kendisine yer bulan Atalar Kültü'nü, pederşahi ailede baba hâkimiyetinin inanç sahasındaki belirtisi saymaktadır. Bu inanca göre, umumiyetle atalar öldükten sonra dahi ruhları vasıtasıyla aile efradını korumaya devam ettiklerinden, onlara karşı duyulan minnet hissi türlü şekillerde ortaya konmaktadır.³³⁵

Osman Turan ise; göğün üst katındaki cennete giden iyi ruhların orada, Tanrı'nın nezdinde, dünyadaki yakınları için şefaatte bulduklarına dair inanışın Türklerde ataları takdis etmek inancıyla ilgili olduğu düşüncesindedir.³³⁶

Moğol toplumundaki Atalar Kültü maderşahi bir yapı gösterir. Ailede hâkimiyetin annede olması, pederşahi aile yapısında babaya yüklenen tüm vasıf ve özelliklerin anneye yüklenmesiyle gerçekleşir.

Ailede egemenliğin anne ya da babada olması, anne ve babaya sadakatin önemli bir kural olduğu gerçeğini değiştirmez. Bu durum dinî, siyasî ve sosyal bir ödevdir.³³⁷

3.5. AİLE DÜZENİNİN SİYASÎ HAYATTAKİ YANSIMALARI

Bir ailenin yapısında barındırdığı özellikler büyük ölçüde o topluluğun oluşturduğu devletin özellikleriyle paraleldir. Yani aile topluluğunun en üst kademesinin başında bulunan devletin en küçük bir modeli olarak düşünülebilir.³³⁸

³³⁴ Hans Freyer, **Sosyoloji Kurmaları Tarihi**, (Çev: Tahir Çağatay), Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2012, s.7

³³⁵ İbrahim Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü**, Ötüken Yayınları, Ankara, 2015, s.20.

³³⁶ Osman Turan, "Türkler ve İslamiyet", **Ankara Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi**, Türk Tarih Kurumu BasımEvi, c.IV, 1946, s. 460

³³⁷ İbrahim Onay, "Eski Türk Toplumlarında Aile Düzeni ve Bunun Dini, Siyasi Hayata Yansımaları", **International Journal of Social Science**, 2012, s.354.

Koppers göre göçebe unsurların en küçük teşekkülü (ailenin kurulması) aile ve kan rabitası bulunan ailelerden müteşekkil boyların dallanıp budaklanması kan akrabalığı şuurunu ve ecdat kültürünü ortadan kaldırmamıştır. Bu nedenle sosyal sahada son teşekkül olan devlet de özü itibariyle aileden izler taşımaktadır.³³⁹

Eski Türklere göre “*Gök kubbesi devleti, çadır ise aileyi*” bir araya getiren en önemli unsurdur. Bu yüzden devlet düzeni ile aile düzeni arasında bir benzerlik bulunmaktadır.³⁴⁰

Eberhard’a göre; göçebe topluluklar Çin’in kuzeyinde hükümdarlık kurdukları zaman, patriarkal (pederşahi) aile yapıları ile dinleri ve devlet düzeni arasında bir bağlantı kurulmuştur. Böylece aile ile devlet arasındaki bağdan hareketle devlet, aileden örnek alınarak kurulduğu düşünülmektedir. Daha da ileri gidilerek hükümdar, devletin reisi ve aynı zamanda göğün oğlu, Tanrını yeryüzündeki temsilcisi, olarak kabul edilmiştir. Her oğlun babasına yaptığı gibi ona kayıtsız şartsız itaat etmek hükümdarın vazifesi sayılmıştır. Bu durum daha sonra Çin’de Konfüçyüs felsefesinin de esasını oluşturmuştur.³⁴¹

3.6. SOYUN ANADAN VEYA BABADAN İNMESİ MESELESİ

Sosyolojik olarak, anne baba ve çocuklardan oluşan en küçük sosyal topluluk olan aile içerisinde erkeğin ve kadının aldığı rol, çocukların hakları gibi kavramlar aile sınıflandırmalarının da esasını oluşturmuştur. Bu esas dâhilinde ise bir takım hukukî ve sosyal sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Sosyolojik olarak ailede baba veya ana egemenliğinin tespiti bazı kıstaslarla ortaya konulmaktadır. Baba hâkimiyetine dayanan aile ile ana hâkimiyetine dayanan aile düzeni arasındaki temel farklardan birisi soyun baba veya ana tarafı esas alınmak suretiyle tespitidir. Örneğin, isim ve bununla bağlı olan mensubiyet, ataerkil ailede babadan, anaerkil ailede anadan çocuklara intikal eder. Malların intikalinde de aynı husus geçerlidir. Ana esasına tabi olan ailede miras çocuğa anadan intikal eder ve kızlar oğullara nazaran daha üstün durumdadır. Geçerli olduğu kültürlerde baba hâkimiyetine tabi olan aile ve miras hukuku sistemi ile ana hâkimiyetine tabi olan aile ve miras hukuku sistemi aynıdır.³⁴²

³³⁸ Abdülkadir Donuk, “Çeşitli Topluluklarda ve Eski Türklere Aile”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi**, c.XXXIII, S.33. 1980, s.150.

³³⁹ İbrahim Onay, **a.g.m.** s.356.

³⁴⁰ Bahaeddin Ögel, **Türk Kültürünün Gelişme Çağları**, c.I, MEB Yayınları, İstanbul, 1971, s.137.

³⁴¹ İbrahim Onay, **a.g.m.** s.356.

³⁴² İbrahim Onay, **a.g.m.** s.357.

Bugün Moğolistan bozkırlarından batıda Macaristan'a kadar uzanan geniş bozkır coğrafyasında yaşamış toplulukların aile tiplerinin tespitinde de bu kıstaslar kullanılmaktadır.

Soyun babadan gelmesi durumu çeşitli Türk topluluklarının destan ve mitolojilerde de ifade edilmektedir.

Bozkır topluluklarında biri olan ve Türklükleri konusunda kuvvetli deliller bulunan İskitlerde soy babadan gelmektedir. Soyun babadan oğla geçmesi İskit efsanelerinde de yer almaktadır. Hâkimiyet hakkı bu durum ile ilişkilendirilir. İskitlere ait cennetten gelen mukaddes altın eşyalar efsanesinde, en genç oğul bunları elde etmektedir.³⁴³

Hun ve Göktürkler döneminde de soyun babadan geldiği açıktır. Göktürk efsanelerinin hepsinde ilk atalar erkektir. Göktürklerin ataları olan 10 erkek çocuk, mağaranın dışından kız almak yoluyla “On-ok” yani “On-boy” Türklerini meydana getirmiştir.³⁴⁴

Türk telakkisine göre her şeyden önce kağanlığın birinci şartı Türk soyundan olmaktır. Öyle ki babası Türk kanı taşımayan bir kadınla evlenmediği için Türk tarihinde bazı kişilerin tahta çıkamadıklarını bilinmektedir. Bu bağlamda her ne kadar Türk tarihinde soy babadan geçse de annenin soyunun da önemli olduğu görülmektedir.

3.7. MOĞOLLARDA SOYUN ANADAN VEYA BABADAN İNMESİ MESELESİ

Bozkırlarda yaşayan ve tarihsel süreçte önemli bir yere sahip olan Moğolların aile yapısı incelenirken Türk toplumları ile mukayese edilmesi, Moğol toplumunun aile yapısının anlaşılmasında muhakkak ki kolaylık sağlayacaktır.

Özellikle Hun devrinden itibaren pek çok konuda Türk kültüründen etkilenen ve Cengiz Han döneminde de Türk kültüründen fazlasıyla istifade eden Moğollarda geç tarihlere kadar soy babadan değil anneden neşet etmekteydi (gelmekteydi) ve aile düzeni maderşahi yapıdaydı.

Soyunun anneden geçmesi durumu sadece sosyal hayatta değil mitoloji, efsane ve destanlarda da yansımalarını bulmuştur. Cengiz Han'ın atalarının kocasız bir kadından gelmiş olması, bunun en açık örneğidir. Türk mitolojilerinde baba insan ve

³⁴³ Ekrem Memiş, **İskitlerin Tarihi**, Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, Konya, 1987, s. 10.

³⁴⁴ Bahhaeddin Ögel, **Türk Kültürünün Gelişme Çağları**, c.II. MEB Yayınları, İstanbul, 1971, s. 22.

ana kurttur. Moğollarda ise anne insan baba ise, Tanrı'nın gönderdiği köpeğe benzer sarı bir hayvandır.³⁴⁵

Moğolların Gizli Tarihi'nde geçen; “*Ba'arin'lerden Horçi-usun Temuçin'e hitaben: Kutsal Bodançor'un (bir zamanlar) kaçırmış olduğu kadından doğan bizlerin Camuha ile “Anamız bir; Kanımız birdir.”*”³⁴⁶ ifadeleri Moğollarda kan rabitasının ana yoluyla geçtiğinin delilidir.

Moğollarda soyun anadan gelmesinin yanı sıra toplumda kişinin itibarı da babadan ziyade annesiyle bağlantılı görülmektedir. Cüveyni'nin naklettiğine göre; Moğol geleneğinde bir babanın çocuklarının itibarı annelerinin itibarına bağlıydı. Anne ne kadar büyükse (Han'ın ilk eşi), onun çocuğu da aynı ölçüde Han'ın diğer çocuklarından üstün tutulmaktaydı.³⁴⁷

Moğol toplumunda maderşahi aile tipinin yansıması, Cengiz Han'ın uygulamalarında açıkça görülmektedir. Cengiz Han'ın emrindeki halkları; anası, oğulları ve kardeşleri arasında taksim edilirken “*Ulusun birleştirilmesinde annem, büyük oğlum Coçi ve kardeşlerimin en küçüğü Otçiğin en büyük hizmetimi görmüşlerdir.*” diyerek annesi ile Otçiğin'e birlikte on bin adam tahsis ettiği nakledilmektedir.³⁴⁸

3.8. TÜRK-MOĞOL AİLE YAPISI VE ÖZELLİKLERİ

3.8.1. Bozkırlarda Aile

Göçebe hayatın getirdiği zorluklar aileyi de her açıdan etkilemiştir. Hayvanlarına otlak ve su kaynakları arayan göçebelerde, yerleşik topluluklardan farklı olarak kadın-erkek eşitliğinden bahsetmek mümkündür. Çünkü aile bireyleri hemen hemen bütün işleri paylaşmak ve aynı sıkıntıyı çekmek zorundadır. Bu durum da aile içindeki dayanışma ve yakınlaşmayı etkileyen önemli bir faktör olmuştur.

Ailenin tüm fertleri bozkır hayatına uyum sağlayarak, aile içindeki vazifelerini yerine getirmeyi öğrenmiştir. Bu şekilde aile içindeki düzen ve bağlılık sağlanmıştır. Bu bağlamda çocuklar da aile ekonomisine ufak yaşlardan itibaren katkıda bulunmaya başlamıştır. Kız ya da erkek olmalarına bakılmaksızın, küçük yaştan itibaren çok iyi

³⁴⁵ Bahhaeddin Ögel, **Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981, s.22.

³⁴⁶ **Moğolların Gizli Tarihi**, s.55.

³⁴⁷ Cüveyni, **a.g.e.** s.95.

³⁴⁸ **Moğolların Gizli Tarihi**, s.56.

biniciler olarak yetiştirilmişlerdir. Bu kabiliyet onların barış zamanında hayvan yetiştirmede ailelerine yardımcı olmalarını sağlamıştır.³⁴⁹

3.8.2. Eski Türklerde Aile Yapısı

Türk tarihinin kökü ve dinamik çekirdeği, Türk aile düzenidir. Devlet teşkilatının enerji kaynağı da Türk ailesindeki bu düzendir. Bahaeddin Ögel'e göre; Türk devletlerinin özelliklerini, devleti kuran hakanlarda değil; eski Türk ailesinin düzen ve zihniyetinde aramak gerekir.³⁵⁰ Devlet ile aile arasında benzerlik kurulması, muhakkak ki devletin temelini aileye dayandırılmasından kaynaklanır. Bu bağlamda ailenin devlet ile ilişkilendirilmesi, ailenin, devleti bünyesinde barındıran tanımların doğmasında da etkisi olmuştur. Bu tanımlamalar özel de ailenin, genelde ise devletin tanımı olarak düşünülebilir.

İslamiyet öncesi Türk toplumlarında aile, baba otoritesinin hâkim olduğu tek eşli (monogami) ve küçük aile biçiminde bir aile yapısına sahiptir.³⁵¹ İslamiyet öncesi Türk toplumlarında ilk sosyal birlik olan aile “oguş” veya “uguş” kelimeleri ile ifade edilmiştir. İbrahim Kafesoğlu'na göre Türklerde aile, kan akrabalığı esasına dayanmaktadır. Her ne kadar bu aileler geniş aile şeklinde görünse de küçük aile tipinde kurulmuş.³⁵²

Evlenme ve evlendirme terimleri, evlenen erkek veya kızın baba ocağından ayrılarak ayrı bir ev (aile) meydana getirdiğinin ifadesidir.³⁵³ Eski Türkler evlenme genellikle, eşini kendi grubu dışından alma (egzogami) esasına dayanmaktadır. Abdülkadir İnan, kişinin kendisine eş bulmak için yolculuğa çıkmak zorunda kalmasını eski Türklerde dıştan evlenme yasasına bağlar.³⁵⁴ Egzogami dışında levirat kültürünün de var olduğu bilinmektedir. Levirat bir erkeğin kardeşinin dul kalan eşi ile evlenmesi geleneğidir.³⁵⁵

Eski Türklerde her ne kadar dıştan evlilik esas olsa da akrabalık bağları da oldukça önemlidir. Müslüman olduktan sonra İslam dinin müsaade ettiği ölçüde içten

³⁴⁹ Nadir Devlet, **a.g.e.** s.29.

³⁵⁰ Bahaeddin Ögel, **Türk Kültürünün Gelişme Çağları**, c.II. s.18.

³⁵¹ Latife Kabaklı Çimen, **a.g.e.** s.38.

³⁵² İbrahim Kafesoğlu, **a.g.e.** s.15.

³⁵³ İbrahim Kafesoğlu, **a.g.e.** s.217.

³⁵⁴ Abdülkadir İnan, “Türk Düğünlerinde Exogamie İzler”, **Makaleler ve İncelemeler**, c.I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, s.342.

³⁵⁵ Musa Şamil Yüksel, Türk Kültüründe ‘Levirat’ ve Timurlularda Uygulanışı, **International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, 2010, s.2036.

evlenmelerinin esas olduğu endogami de yaygınlaşmıştır. Zamanla akrabalar arasında yapılan evlilikler kısıtlamalar da getirilmiştir.³⁵⁶

Tek eşle evliliğin, Türk ailesinin karakteristik özelliği olduğu ortak görüştür. Ataerkil ailelerde, erkeğin mutlak otoritesine rağmen tek eşlilik olması erkek ve kadının eşit olduğunu gösterir. Zamanla bu durum değişse de “kuma” adı verilen ikinci veya üçüncü eşler arasında genel olarak ilk eş evde düzeni sağlayacak kişi olmuştur.³⁵⁷

3.8.3. Moğollarda Aile Yapısı

Ortalama bir Moğol ailesinin iki kuşaktan fazla yetişkinlerden oluşmadığı görülür. Ailede iki anneleri ve onların hiç evlenmemiş çocukları olabilir. Alışılmış birçok Avrasya ailesi içinde en genç oğul evlendikten sonra ailesi ile yaşamaya devam etmektedir. Çünkü çoğunlukla ev ve çevresindeki arazinin varisi en genç olan oğul olur.

Moğol toplumunda, erkeklerin bazılarının 10,50 ve hatta 100 karısı olduğu zamanlar dahi olmuştur. Moğol erkeklerinin çok fazla sayıda eşe sahip olmaları, eşler arasında ister istemez gözle görülür bir eşitsizlik doğurmuştur. Eşitsizlik beraberinde eşler arasında mücadeleyi gerektirmiştir. Bu bağlamda çok eşliliğin hâkim olmasının getirdiği bir durum olarak, eşler arasındaki huzuru ve otoriteyi sağlayacak bir ‘Baş Eş’i zorunlu kılmıştır.

Aile kurma geleneği olan evlilik kültüründe, Moğol kültür ile Türk kültürü arasında benzerlikleri olduğu görülür. Levirat kültürü de Moğol kültüründe önemli bir gelenek olarak karşımıza çıkmaktadır.

İnanışlardan ötürü her kadın ilk kocasına gerek bu dünya da gerek öbür dünya da hizmetle mükellef olduğundan, dul kadınların yeniden evlenmeleri yasaktır. Bundan ötürü aile babasının ölümünden sonra onun dulları; baba ev-barkının reisi olan en küçük oğulların vesayeti altına girer. Bu varis isterse bu kadınları tekrar evlendirebilir –ki istisnai bir durumdur- isterse kendi karısı yapar. Kendi öz annesi bu uygulamada yer almaz. Bunlara levirat prensibi uygulanır.³⁵⁸ Bir erkeğin kardeşinin dul kalan eşi ile evlenmesi uygulamasına levirat adı verilir.³⁵⁹ Levirat bazen bir hak bazen de sorumluluk olarak kabul edilerek uygulanır. Bu tür evliliklerin gerçek sebebi, dul yenge

³⁵⁶ Tahir Çağatay, **Günün Sosyolojisine Giriş**, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara, 1968, s.128.

³⁵⁷ Bahaeddin Ögel, **Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 2001, s.237.

³⁵⁸ Curt Alinge, **a.g.e.** s.61.

³⁵⁹ Musa Şamil Yüksel, **a.g.m.** s.2036.

ve yetimlere sahip çıkmak ve ortak taşınmaz malların bölünerek başka ailelere gitmesini engellemektir.³⁶⁰

Moğol ülkesine seyahat eden Avrupalı seyyahlar Plano Carpini, Wilhelm von Rubruk ve Marco Polo, Moğol toplumundaki aile oluşumunun resmi unsuru olan evlilik ve evlilik gelenekleri hakkında seyahatnamelerinde bilgiler vermişlerdir.

Plano Carpini, Moğollar arasında yaygın olan bu âdet ile ilgili olarak şu ifadeyi kullanmaktadır: ‘ *Çocuklar babaları öldükten sonra üvey anneleriyle evlenebilirler. Erkek kardeşlerden küçük olanı ölen ağabeyinin eşiyle evlenebilir ki, bu ölen adamın kendinden daha genç olan bir akrabası da yapabilir. Kocasını ölen dul, üvey çocuklarının kendisiyle evlenmek istemesi dışında bir daha evlenmek zorunda değildir.*’³⁶¹

Wilhelm von Rubruk ise Moğolların bu âdetini şu şekilde dile getirmektedir: ‘*Dul kalan kadın bir daha evlenemez. Çünkü bir dulun, yaşarken olduğu gibi öldükten sonra da yeniden ilk kocasına varacağı ve ona hizmet edeceğine inanırlar. Baba öldükten sonra oğlun, öz annesi dışında babasının bütün eşleriyle evlenmesi gibi çok ayıp gelenekleri vardır.*’³⁶²

Marco Polo ise levirat geleneğini; ‘ *Erkek evlat babası ölünce, öz annesi dışında dul kalan bütün eşleriyle, erkek kardeşi ölünce de onun eşleriyle evlenebilir.*’³⁶³ şeklinde ifade etmiştir.

Ayrıca Fransisken manastırından bir misyoner 1245- 47 yıllarında Moğol İmparatorluğuna yaptığı seyahatte gözlemlerini şu şekilde ifade eder:

“Moğollar paralarının yeteceği kadar çok eşe sahip olabilirlerdi ve genellikle onları satın alırlardı. O kadar ki asil soylu kadınların yanında saf köleler de doğum yaparlardı. Eşler bütün işi yaparlardı. Ayakkabı, deriden elbise yaparlardı ki adamlar hiçbir şey yapmaz, fakat onlar da oklar ve pratik atışlar yaparlardı. Onlar erkek çocukları 3 ya da 4 yaşına geldiklerinde, çocuklara ok atmayı öğretmeye başlarlardı. Hatta kadınların çoğu özellikle evlenmemiş genç kızlar, ok atmayı ve ata binmeyi Moğol erkeklerinden genç

³⁶⁰ Latife Kabaklı Çimen, **a.g.e.** s.37.

³⁶¹ Plano Carpini, **a.g.e.** s. 40.

³⁶² Wilhelm von Rubruk, **a.g.e.** s.41.

³⁶³ Marco Polo, **a.g.e.** s.63.

*yaşta öğrenirlerdi. Eğer adam ya da kadın eşini aldatmış, zinada bulunmuşsa affedilmez, öldürülürlerdi.”*³⁶⁴

Fransiskan tarikatından gelen misyoner rahipler, Moğolları ziyaret ettiklerinde kadınlar arasındaki hak dağılımının eşit olmadığını gözlemlemişlerdir. Bu bağlamda da Moğol erkeklerini savunan kimseler olmamış ve diğer raporlarında da genellikle kabileden kadınlara eşit muamele etmeyi önermişlerdir.³⁶⁵

Bu seyyahlar Moğolların ülkesine geldiklerinde 1245-1295 yılları arasındaki dönemde Moğollar hala İslamiyet’i kabul etmemiş olduklarından Moğollar arasında yenge ile evlenme yanında üvey anne ile evlenme geleneğinin uygulanması da devam etmektedir. Fakat İslamiyet’i kabul etmelerinden sonra üvey anne ile evlenme âdeti Moğollar arasında görülmemiştir.³⁶⁶

3.9. MOĞOL HUKUKUNDA AİLENİN YERİ

3.9.1. Moğollarda Aile ve Miras Hukuku

Moğollarda fertlerin iktisadî durumu, toplumdaki statülerini belirlemektedir. Moğol yasasına göre bir ferdin iktisadi durumunun iyi olması, istediği kadar eş alabilme hakkını vermiştir. Bu durum Moğol toplumunda çok eşli bir (poligami) yapılanmaya neden olmuştur. Fakat çok eşlilik, kadınların mevkisi bakımından eşitsizliğe neden olmuştur. Bu eşitsizlik evlilik süresine bağlı kılınmıştır. Aile babası ile en uzun zamandan beri evli olan kadın en üst mevkide sayılmıştır.³⁶⁷

Cengiz Han’ın eşleri hakkında D’ohsson şöyle yazmaktadır: “*Cengiz Han’ın karıları arasında beşinin sırası ötekilerden üstündü ve bunlara Büyük Kadın denilirdi. En başında Börte gelirdi ki ona Fu-gin unvanı verilmişti. Bu unvan Çin İmparatorlarının imparatoriçelerden sonra geçen en üst karılarına verilirdi.*”³⁶⁸

Moğol İmparatorluğu’nda pek çok kadını zorlu bir yaşama liderlik ettiği görülür. Moğol hukukunca Büyük Kadın’ın çocuklarının miras hakkı ve kocası öldükten sonra kadına ne olacağı konusu belirlenmiştir. Moğol hukukunca hükümdar öldükten sonra baş eş hükümdarın naibi olarak ülkeyi yönetme hakkına sahiptir.

³⁶⁴ George Lane, **Daily Life in the Mongol Empire**, Greenwood, Publishing Group, 2005, s.227.

³⁶⁵ George Lane, **a.g.e.** s.227.

³⁶⁶ Musa Şamil Yüksel, **a.g.m.** s.2037.

³⁶⁷ Curt Alinge, **a.g.e.** s.60.

³⁶⁸ D’ohsson, **a.g.e.** s.417.

Moğol kadını, zorlu yaşamın gerekliliklerine göğüs gererken Moğol kanunlarının etkisini muhakkak ki üzerinde hissetmiştir. Bununla birlikte, bu kanunlar sayesinde Moğol kadını kendi malına sahip olma ve boşanma hakkına sahip olmuştur.

Miras hukukunda yalnız oğullar varistir. Nikâhlı karılardan çocuğu olmayan bir kimsenin ölümünde, aile malları mensup olduğu klana kalmasın diye cariyelerden olan oğullarda varis sayılır.³⁶⁹

Miras hissesinin yüksekliği, esas itibariyle varislerin analarının, aile içindeki durumuna bağlıdır. Yani daha eski bir ananın oğulları, daha yeni bir ananın oğullarından önce gelir. Bunun dışında mirasçılar, miras hisselerini kendi isteğine göre tayin eder. Baba ev-barkı en küçük oğluna düşer. Bu durum muhtemelen büyük oğulların evlendikten sonra miras hisselerini isteme haklarını kullanmamaları ve böylece aileden ayrılmaları âdetinden doğmuş olmalıdır.³⁷⁰

Cengiz Han ve sonrasında gelen hükümdarların, sosyal ve siyasal hayat ile ilgili akla gelebilecek tüm durumları, kanunda hükme bağlamak yolundaki istikrarlı çabaları, yaşanabilecek tüm anlaşmazlıkları önlemek hususundaki gayreti göstermektedir. Bundan dolayıdır ki; kadının evlenmek için satın alınması gerekir ve bundan doğan haklar kanunda hükme bağlanmıştır.

Moğol hukukunda kadınların satın alınması ailenin kurulmasının ilk şartı olarak düşünülebilir. Çünkü hiçbir Moğol erkeği evlenmek istediği kadını satın almadan evlenemez. Kadının satın alınması, aslında ailenin dar sınırını aşmakta ve başka ailelerin, hatta başka klanların menfaatlerini de ilgilendirmektedir. Yasa ile kabileler arasındaki barışın muhafazası gayesinde, mevcut hukuku göz önünde tutmak mecburiyetini hissettirmiştir. Örneğin yasaya göre ölen erkeğin eşi, kendi ailesinin yanına geri dönemez. Eğer dönerse bu klanlar arasında anlaşmazlıklara neden olur.

Geleneklere göre bir adam bir yolculuğa çıkıp yirmi gün içerisinde dönmezse bu adamın karısı başka bir adamı koca olarak almaya hakkı vardır. Erkeklerde aynı nedenden ötürü gittikleri yerde evlenebilir.³⁷¹

Boşanma, Moğol kanunlarında net bir şekilde yer almamıştır. Fakat kadınlardan biri diğerine iyi davranmadığı ya da hoşla gitmeyen bir tutumu sürdürmeye devam ettiğinde erkek o karısını boşayabilir.

³⁶⁹ Plano Carpini, **a.g.e.** s.33.

³⁷⁰ Curt Alinge, **a.g.e.** s.62.

³⁷¹ Marco Polo, **a.g.e.** s.49.

3.9.2. Aileye Karşı İşlenen Suçlar ve Verilen Cezalar

Moğol yasaları, ailenin iç sükûnetini koruma altına alarak ana ve baba otoritesini hiçe sayan fertler cezalandırmaktadır. Akrabaların cezalandırılması ya da öldürülmesi de özel hükümlere bağlanmıştır.

Aile reisinin otoritesine karşı konulduğu ya da itaatsizlik edildiği takdirde karşı koyanların tüm savaş teçhizatını ve 9 tane sığır vermesi şeklinde cezai bir uygulama yapılmıştır. (Sığır cezaları suçun ağırlığına göre değişiklikler göstermiş olsa da bu cezaların diğer cezalara oranla hafif cezalar olduğu söylenebilir.) Bu hüküm büyük olasılıkla yalnızca oğullarla ilgilidir. Erginler cezayı kendi malları ile ödemektedir. Babalarının vekâleti altında bulunan oğullar ise cezayı miras hisselerinden ödemektedirler.

İtaatsizlik, kötü muamele ve tecavüz halinde suçun ağırlığına göre gittikçe artan basamaklı cezalar konulmuştur. Babasını öldüren oğul tüm mallarını ve miras hissesini kaybeder, aynı zamanda oğul kendisine sebepsiz yere kötü davranan babasını şikâyet edebilir.³⁷²

Kaynana ve kayınbabaya, gelin ve damadı terbiye etme hakkı verilmiştir. Kaynana ve kayınbabasına karşı kendisini savunmaya kalkmış bir gelin ya da damat tıpkı anne ve babasına ağır bir tecavüzde bulunmuş gibi cezalandırılmaktadır. Geline verilen ceza muhakkak ki kocası tarafından ödenmektedir. Damat ise kendisine verilen cezayı, kendi imkânları ile karşılamaktadır.

Kaynana ve kayınbaba, gelin ve damadı terbiye etme hakkını kötüye kullanılması halinde kaynana ve kayınbabada cezalandırılmaktadır. Kocanın, karısı tarafından öldürülmesine en büyük ceza takdir edilmiştir. Bunu yapan kişi ya sakat bırakılmakta ya da esir olarak satılmaktadır.

Kadınların uygunsuz bir şekilde ilişkide bulunması suç olarak görülmemiştir. Bir kadın bir adamdan sevgi isteyecek olursa ortaya çıkan ilişki günah ya da suç sayılmamıştır. Ancak bir adam bir kadından aynı şeyi talep ederse, bu durum günah sayılarak adam için bir ceza gerektirmektedir.³⁷³

Bakire bir kızın ya da evli bir kadının kendi arzusu ile başka bir adama gitmesi zorla kaçırılması ile eş değer tutulmuştur. Bu durum ana-baba ve koca hakkının ihlal edilmiş olması olarak kabul edilmiştir. Kadın kaçırılmalarında bir işçi götürülmüş

³⁷² Curt Alinge, a.g.e. s.80.

³⁷³ Marco Polo, a.g.e. s.56.

sayıldığından, kocanın iktisadî durumunun bozulma ihtimali bu hükmü gerekli kılmıştır. Suçlunun bekâr ve fakir olabileceği durumunda damadın kaynana ve babasından başlığı geri isteme hakkı tanınmıştır. Bu şekilde kocanın zararının karşılanması hedeflenmiştir.

Evli bir kadına tecavüzü, yasa zinanın bir çeşidi olarak kabul etmiştir. Gebelerin ırzına geçmenin cezası ağırdır. Burada ceza, ceninin kaç aylık olduğuna göre gittikçe yükselmekte ve her ay için 9 sığır hesap edilmektedir.³⁷⁴

Evli bir erkeğin bir kadınla zina yapması Moğol cemiyetinde çok nadir olarak görülmesine rağmen, böyle bir durum olduğu takdirde erkeğin ölüm cezasına çarptırılması uygun görülmüştür.³⁷⁵

3.9.3. Moğollarda Evlenme Âdeti

Gerek Cengiz Han gerekse Cengiz'in oğulları devrinde, hem İslam öncesi hem de İslam sonrası Türk topluluklarıyla büyük bir kültür alışverişine girmiş olan Moğollar, âdet ve gelenek bakımından Türklerden pek çok şey almışlardır. Moğollarda evlilik kültüründe Türklerin etkisi görülse de bazı dönemlerde farklılık olduğu görülmüştür.

Kültürel antropoloji evliliği; *“Kadın ve erkeğin birbirleri üzerinde cinsellik kullanım haklarına sahip olmalarını sağlayan bir sözleşme sonucu oluşan birliktelik”* olarak tanımlamaktadır.³⁷⁶

İlk Proto- Moğol kabilelerinden biri olan Wu’huanlarda evlenme âdetinin, aynı devirlerde yaşamış olan Hunlardan farklı olduğu görülür. Wu’huan erkekleri düğünden önce evlenecekleri kadını kendileri seçer ve böylece her iki taraf arasında hissi bir bağ kurulmuş olurdu. Bundan sonra erkek kadını kaçırdı. Aradan 6 ay kadar bir zaman geçtikten sonra nişanlanma olur. Bu durumda evlenmenin ikinci aşaması olarak kabul edilir. Sığır ve koyun gibi hayvanlar nişan armağanı olarak nişanlıya gönderilen ilk hediyeler arasındadır. Damat bu hediyeleri nişanlanma sırasında bir aracı vasıtasıyla nişanlısına göndermektedir. Hediye verilişinden hemen sonra damat, nişanlısının ailesinin yanına güveyi olarak giderdi.

Nişanlanmadan sonra kızın ailesinin evine yerleşen damat kızın ailesinin farklılık gözetmeksizin her bir üyesine -yaş veya sosyal bakımdan kendinden küçük veya aşağı seviyede olsa da- saygı göstermek zorundadır.

³⁷⁴ Curt Alinge, a.g.e. s.98-99.

³⁷⁵ Curt Alinge, a.g. s. 75.

³⁷⁶ Salahaddin Bekki, a.g.e. s.32.

Damat kadının akrabaları ile karşılaştığında onları her gün selamlamakta, buna mukabil, kendi anne ve babasını gördüğünde selamlamamaktaydı. Damat karısının evinde hizmet etmekte ve karı-koca bu durumda iki yıl kadının ailesinin yanında kalmaktaydı. Geçen iki yıldan sonra büyük bir ihtimalle bu evden ayrılan karı-kocaya, kadının ailesi tarafından bol bol hediyeler verilmekteydi. Ev, mal ve hayvan gibi şeylerin evlilere verildiği düşünülecek olursa, kocanın yeni hayatının kadının ailesi tarafından düzene sokulmuş olduğu söylenebilir.³⁷⁷

İlk Moğol topluluklarında serbest evlilik çok yaygındır. Hiçbir görücü ve aracı olmaksızın yapılan evlenmeler daha ziyade bereket ve bahar bayramlarında olmaktadır. Bahar bayramlarında kızlar ve erkekler bir araya toplanmakta ve gençler ailelerinin haberi olmaksızın kim kimden hoşlanırsa kendisine eş olarak seçebilmektedir. Yine bu dönemde dışarıdan evlenme yani egzogami izlerine rastlamak mümkündür.

İlk Proto-Moğol kabilelerinde görülen bu ana ailesi (Matrimonial) düzeni bir başka deyişle iç güveylik, Hunlar ve daha sonraki devirde yaşamış olan Göktürkler zamanında bırakılmış ve bunun yerine baba ailesi (Agnat) düzenine geçilmiştir.³⁷⁸

Bazı Yakut boylarında görülen kız kaçırma olayı Moğollarda çok daha yaygın bir şekilde gelişmiştir. Kız kaçırma olayının en güzel örneğini Yesügey'in Höelün'ü kaçırmasında görmekteyiz. Moğolların bu ilk devirlerden, 12. yüzyıla gelindiğinde evlilik münasebetlerinde biraz farklılık görülmektedir. Bu dönemde evliliğin temelini, kızın satın alınması teşkil etmektedir.

Bir kızın 14 yaşına basmış olması, onun evlilik çağına geldiğini göstermektedir. Bu kaideye uymayan erkekler eğer evli ise karılarını kaybederler. Bu kurala uygun olamayarak evlenmiş olan kadınlar, ücretsiz olarak herhangi bir başlık alınmaksızın başka erkeklerle evlendirilebilirlerdi.³⁷⁹

Genç bir kız yoksul olsa da, eğer güzelse varlıklı kimseler tarafından hiçbir sakınca görülmeden eş olarak seçilebilir. Çünkü güzellik Moğollar için önemlidir.³⁸⁰

Marco Polo Moğolların evlenme geleneğini:

'Bu ülke halkının utamılası bir geleneği vardır. Erkekler kız oğlan kız olan genç kızlarla evlenmek istememekte ve daha önce erkeklerle

³⁷⁷ Bahaeddin Ögel, **Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi**, s.348.

³⁷⁸ Özkan İzgi, **a.g.e.** s. 166.

³⁷⁹ Curt Alinge, **a.g.e.** s.61.

³⁸⁰ Marco Polo, **a.g.e.** s.69.

*yatmamış olan kızları beğenmemektedirler. Bir kervanla tüccar geldiği ve geceleme için çadırlar kurulduğu zaman analar evlenme çağındaki kızlarıyla gelmekte ve çadırlara kızlarını bir gecelik almaları için yalvurmaktadırlar. Doğal olarak en alımlı olanları seçilmekte, diğerleriye düş kırıklığına uğrayarak evlerine dönmektedirler. Yabancılar ertesi gün kızları yine analarına geri yollar ve kesinlikle yanlarında götürmeye kalkmazlar. Ancak tüccarların hoşnutluklarının bir belirtisi olarak bir süs ya da bir başka armağan vermeleri beklenir. Evlenmek isteyen kadınlar bu süsleri boyunlarında taşırlar. Bu süslerden en çok kimde varsa o en iyi ve en çekici kadın olarak görülür ve evlenmeye istekli erkeklerin yakın ilgisini toplar. Evlendikten sonra hiçbir yabancı erkek artık bu kadınlarla ilişki kurmaz. Bu yasaya kesinlikle uyulur. Bu tanrıtanımayan kimseler acımasızdır. Bu kimselere hiç güvenilmez.*³⁸¹

Evliliğin temelinde, kızın babasından satın alınması bulunduğu için, hiç kimse satın almadıkça bir kadına sahip olamazdı. Erkekler bakabilecekleri, geçimini sağlayabilecekleri sayıda kadın alırlardı.³⁸² Bu sebeptendir ki bazen kızlar evleninceye kadar çok yaşlanırlar ve evlenmeleri imkânsızdı. Çünkü ana ve babaları onları satıncaya kadar evlerinde tutulurlardı.³⁸³

Bir kızın satın alınma işi bir aracı vasıtasıyla gerçekleşmektedir. Evlenecek gençler için bir aracı kullanılmasını, bazı Türk kavimlerinde örneğin; Hunlarda ve Yakutlarda görmekteyiz. Kız satın alınması için çok uzaklara gidip diğer kabilelerle dünürlük münasebeti tesis edilmeye çalışılmıştır.³⁸⁴

Timuçin'in Börte ile evliliğinin bu şekilde olduğu bilinmektedir. Yesügey, Timuçin'i evlendirmek için kendi yaylasından çok uzaklarda, karısının akrabası Torgut kabilesine mensup Olhunut'lardan kız almaya yola çıkmış; fakat yolda Unggirat'lardan Dei-seçen'e rastlamıştı. Dei-seçen kendi kabilesi hakkında Yesügey'e:

'Bizim yani Unggirat halkının eskiden beri yiğitleri yakışıklı, kızları güzeldir. Uluslarla rekabete girişmedik. Onları büyük arabalara

³⁸¹ Marco Polo, a.g. s.120.

³⁸² Marco Polo, a.g. s.57.

³⁸³ Curt Alinge, a.g.e. s.59.

³⁸⁴ Özkan İzgi, a.g.e. s.166.

bindirdik. Kara dişi deve koşarak gönderdik. Han tahtına birlikte oturttuk. Biz başka uluslarla rekabete girişmedik. Biz iyi ve güzel kızlar büyüttük. Onları arabalara bindirerek, boz deve koşarak gelin ettik. Yüksek tahtın bir tarafına oturttuk. Eskiden beri Unggirat halkının kadınları kalkanlı, kızları mütevazî, yiğitleri yakışıklı ve kızları güzel olmuştur. Bizim erkek çocuklarımız yaylalara bakar, kızlarımız güzellikleriyle nazarları çeker. Kaynım Yesügei, benim evime buyur. Kızım daha küçüktür; fakat kaynım görmelisin. ' demiştir. Bunun üzerine Yesügey Börte'yi Timuçin'e eş olarak almıştır.

Satın almada kızların muayyen bir kabileden olması âdeti de Moğollar arasında çok yaygındır. Kabilelerin erkekleri diğerlerine “xuda” yani ‘dünür’ diye hitap etmekteydi.³⁸⁵ Bazen iki kabile, kız veya gelin mübadelesi için uzun süreli anlaşmalar dâhi yapıldı.

Türklerde çok sık olarak görmediğimiz birden fazla kadınla evlenme âdeti, Moğollarda görülmektedir. Herkes yanında besleyebileceği kadar kadın alabilmektedir.³⁸⁶ Bazı zengin kişilerin 50 ya da 100 karısı olduğu görülmektedir.³⁸⁷ Moğol erkekleri, genel olarak bütün akrabaları ile evlenebilmekte; yalnız ana, kız ve aynı anadan olan kız kardeşler müstesna edilmekteydi. Yani Moğollarda kan akrabalığının bir ehemmiyeti yoktu. Örneğin, aynı zamanda veya birbiri arkasından iki kız kardeş eş olarak alınabilmekteydi.³⁸⁸ Ayrıca erkekler kaynanaları ile de evlenebilmekteydi ve yapılan her evlilik bir törenle kutlanırdı.³⁸⁹

Çok evlilik içinde yaşayan bu kadınların birbirleri ile münakaşa ettikleri çok az görülmüştür.³⁹⁰ Eşler on yirmi kadın bir araya gelse bile gürültüsüzce karşılıklı anlayışı bozmadan görüşürlerdi. Birbirlerine yaralayıcı bir dil kullandıkları görülmezdi.³⁹¹

Ailede kadınların mevkileri birbirlerine eşit değildir. Evliliğin süresine göre kadınların konumu değişir. Aile babası ile en uzun zamandan beri evli olan kadın, en üst

³⁸⁵B. Y. Vladimirtsov, **a.g.e.** s.77.

³⁸⁶B. Y. Vladimirtsov, **a.g.** s.89.

³⁸⁷Plano Carpini, **a.g.e.** s.40.

³⁸⁸Curt Alinge, **a.g.e.** s.59.

³⁸⁹Marco Polo, **a.g.e.** s.57.

³⁹⁰Plano Carpini, **a.g.e.** s.40.

³⁹¹Marco Polo, **a.g.e.** s.62.

mevkide sayılmaktadır. Aynı zamanda birinci kadından sonra alınan kadınlardan doğan çocuklar, büyük kadından doğan çocuklarla kardeş sayılırdı.³⁹²

Evlenme Moğollarda yabancıları kendilerine bağlamak hususunda bir çözüm olarak görülmektedir. Bu yalnızca hükümdarların prenseslerle evlenmesi ile veya kendilerine tabi prenseslerin yahut Moğol aristokrasisine mensup memur ve kumandanların kız kardeş ve kızlarını almalarıyla olmamakta, ayrıca mağlup olan düşmanların ve Moğollar tarafına geçmiş kabilelerinde Moğol kadınlarıyla evlendirilmeler suretiyle olmaktadır.³⁹³

Moğollarda bir genci, müstakbel karısının evine “güveyli-ye” verme âdeti de vardır. Bu âdetin en güzel örneğini de Cengiz Han’ın evliliğinde görmekteyiz. Yesügey, Cengiz Han’ı evlendirmeye karar verdiği evde geçen konuşmalarından bu durumu anlamak mümkündür:

‘Yesügey, Dei-seçen’in evine gitmiş ve kızı Börte’yi çok beğenmişti. O dönemde 8 yaşında olan Börte, Cengiz Han’dan bir yaş büyüktü. Yesügey geceyi bu evde geçirdikten sonra ertesi gün kızı istemiş ve bunun üzerine Dei-seçen şunları söylemişti: “Çok ricadan sonra verirsem, onun kıymeti yüksek olur, az ricadan sonra verirsem, onun kıymeti aşağı olur. Kızın taktîri doğduğu evde ihtiyarlamamaktır. Ben sana kızımı veriyorum. Giderken oğlunu damat olarak burada bırak.” Her ikisi de anlaştıktan sonra Yesügey: “Oğlumu damat olarak bırakıyorum.”

diyerek, yedek atını rehin ve Cengiz Han’ı damat olarak bırakmıştır.

Moğolların Gizli Tarihi’nde kesin olarak belirtilmemesine rağmen, Cengiz’in orada kalması, yapılan bir anlaşmanın sonucu olarak ortaya çıktığından, yani kız babası ile satış tamamlandıktan sonra olduğu için, bu durum aynı kız ya da erkeğin nişanlılık devrine girdiklerini göstermektedir.³⁹⁴

Gelinin kocasının evine çeyiz getirdiğine dair kayıtlar mevcuttur. Bu getirilen malın, kadının mensup olduğu kabile veya ailenin servetine göre, çeşitlilik gösterdiği bir gerçektir. Bundan başka gelin, annesi adına kaynanasına hediye takdim etmeye

³⁹² Plano Carpini, a.g.e. s.40.

³⁹³ Berhold, Spuler, a.g.e. s.428.

³⁹⁴ Moğolların Gizli Tarihi, s.40.

mecburdur. Gelinle birlikte şayet aile zengin ise, çeyiz olarak bazı adamalarında geldiği bilinmektedir. Bu gelen kişiler yeni evde kızın hizmetinde çalışmakta kullanılmaktadır.

Evlenme için yapılacak bu satışın asıl yükü tarafların aileleri üzerine verilmiştir. Satışın asıl bedeli olan ve erkeğin ödemek mecburiyetinin bulunduğu başlık (suy) ve buna karşılık babasının kıza vermesi gereken çeyiz tarafların sosyal durumlarına göre tayin edilmiş ve kanun tarafından etraflıca tespit edilmiştir.³⁹⁵ Erkek kadının ailesine başlık olarak hayvan, köle ya da para vermektedir. Çünkü kadınlar önemli bir iş gücü olarak görülmektedir. Bu yüzden bir kişi bir kadını eş olarak almak istediğinde kızın ailesine başlık parası vermek zorundaydı³⁹⁶. Başlığın ödenmesi ile birlikte nişanlılık bağıt (sözleşme) yapılmış olur.

Bu ziyaret şu şekilde gerçekleşmektedir:

*Anlaşma yapıldıktan sonra kızın babası tarafından ziyafet verilmektedir. Kız, akrabalarının yanına kaçıp saklanır. Babası oğlan babasına dönerek “İşte kızım senindir, bulduğun yerde al onu.” der. Bunun üzerine oğlanın babası erkek arkadaşları ile beraber gelini buluncaya kadar arar ve onu zorla evine götürür. Bu durum ise kızın kaçırılması olayından başka bir şey değildir.*³⁹⁷

Nişanlılığın başlaması ile düğün arasında geçecek zaman nişanlı erkek tarafından boş yere uzatılmamalıdır. Aksi halde bu durum fazla mali kayba sebebiyet vermektedir. Zira erkek, kız yirmi yaşını geçtiği takdirde ve aracı tarafından kızı alması kendisine üç defa teklif edildiği halde kızı almayı ihmal ederse, hem kız üzerindeki haklarını kaybeder hem de vermiş olduğu başlık kızın babasında kalır.

Diğer taraftan nişanlı kızlarını bir başka kimseye veren ya da evlenme sözünü bozan ana-baba yalnız cezalandırılmakla kalmaz, aynı zamanda almış olduğu başlığı erkeğe vermek mecburiyetinde kalır. Bununla birlikte baba kızını ilk nişanlısına vermek zorundadır.³⁹⁸ Başka biri ile nişanlı olan bir kızı ana-babasının izni olmadan kaçırın kimseler az bir malî ceza öderler. Ceza olarak ise, kaçırın kızı geri vermek mecburiyetindedir ve ailesine teslim etmezse cezanın 3 katını vermek zorundadır.

³⁹⁵ Curt Alinge, **a.g.e.** s.74.

³⁹⁶ Marco Polo, **a.g.e.** s.63.

³⁹⁷ Özkan İzgi, **a.g.e.** s.166.

³⁹⁸ Özkan İzgi, **a.g.e.** s.166.

Ana ve babalar çocuklarını nişanladıkları gibi, Çin'de görülen bir âdet uyarınca, ölen çocuklarının birbirleri ile evlendirilirler. Ölü olan çocuklar uzun sürse ince ölmüş olsalar bile evlendirilebilirlerdi. Yapılan antlaşmaya göre ihtiyaçları olan her şey ile birlikte çizilerek tasvir edildikten sonra, resimler çeyiz ile beraber yakılırdı. Böylece çıkan dumanın çocukları yasal olarak karı koca yapacağına inanılırdı.³⁹⁹ Ana ve babalar karşılıklı olarak, gerçekten bir antlaşma yapılmışçasına bu merasimden sonra birbirleri ile artık akraba sayılırlardı.

Her iki aile anlaştıktan sonra ve nişanlılık süresinin bitiminden itibaren kız ve erkek artık evlenebilmektedir. Gelin yapılan anlaşmadan sonra mızıka ile erkeğin evine götürülmektedir. Gelin evlenmekle artık kocasının soyuna karışmış olmaktadır.

Kocası öldükten sonra da kadının bir daha kendi ailesinin yanına dönmesi imkânsızdır. Kocasını ölen kadın kocasının küçük kardeşinin yahut kocasının başka kadından olan oğlunun eşi olmaktadır. Bu ikinci evlilik kesin olmayan esaslara bağlanmıştır. Daha ziyade aristokrat sınıf mensupları için bu ikinci evlilik uygun görülmektedir. Halktan gelen ve dul kalan kadınlar için yeniden evlenebilmek pek normal sayılmamaktadır. Bu kadınlar daha ziyade evdeki işleri görmek için evde tutulmaktadırlar. Kadın asil olsun ya da halktan birisi olsun esas amaç, kadının beslenmesinin ve barınmasının girdiği aile tarafından yerine getirilmesidir. Çünkü kadın çıktığı eve bir daha girememektedir.⁴⁰⁰

Moğolların ilk ortaya çıkışındaki evlenme âdetleri ile bir devlet kurduktan sonraki âdetleri arasında farklılıklar olmuştur. Bu farklılık ise şüphesiz, komşu olduğu Türklerin etkisiyle meydana gelmiştir. İlk topluluk yıllarında daha ziyade anaerkil aile düzeninde görülen Moğollar, daha sonra babaerkil aile düzeninde görülmüş, ilk dönemlerde kız ve erkek birbirlerini kendileri seçerken daha sonraki devrelerde bu durum değişmiş ve oğlan babaları gelinleri seçme hakkını elde etmişlerdir. Aynı zamanda ilk devrelerde gördüğümüz kızlık mefhumunun önemsizliği durumu, daha sonraki yüzyıllarda aranan bir nitelik haline dönüşmüştür.

3.9.4. Yeni Doğan Çocuğa Verilen İsim

Moğollarda çocuğa verilen isme çok önem verilmiştir. Esir, ev eşyası ya da görülen ilk nesne bir bebek için isim olabilirdi. Moğol töresine göre yeni doğan çocuğa

³⁹⁹ Marco Polo, a.g.e. s.66.

⁴⁰⁰ Özkan İzgi, a.g.e. s.166.

yakınlarda yaşanmış önemli bir olayın ya da doğumdan sonra annenin dikkatini çeken birinin adı konulurdu.⁴⁰¹

Timuçin adının nasıl konulduğuna dair farklı rivayetler vardır. Höelün, Timuçin dünyaya geldikten sonra Yesügey'in Tatar ilinde başarılı bir seferden dönmüş olması Timuçin-Üge'yi tutsak etmesi, yeni doğan bebeğin ismi olması için oldukça geçerli bir nedendir.⁴⁰²

3.9.5. Moğollarda Evlât Edinme

Moğollarda sık tesadüf edilen erkeğin istikrarsızlığı veya erkek ya da kadının zührevi hastalıklara sahip olması sonucu ortaya çıkan çocuksuzluk evlât edinmeyi gerektirmiştir.

Zührevi hastalıklar bugün bile Moğollar arasında çok yaygın bir durumdadır. Özellikle Frengi⁴⁰³ ciddi boyutlardadır. Moğol hükümetinin hizmetinde bulunan Rus doktorların tespitlerine göre bugün Moğol Halk Cumhuriyetinin nüfusunun %90'ı frengidir ve bu hastalık milletin devamlılığı bakımından tehlike arz etmektedir. Moğolistan'da çocukların azlığı oldukça dikkat çeken bir durumdur.⁴⁰⁴

Babanın mirasçıları oğullardır. Bunların içinden en küçüğü ev-barkının mirasçısıdır ve bundan ötürü babanın ölümüne kadar oğul babaya bağlıdır. Eğer o oğulun oğlu yoksa evlât edinmek mecburi bir hale dönüşür.

Evlâtlığa kabul edilen çocuklar çeşitli kabile ve soylardan gelen kardeş olurlardı. Genelde evlatlık olarak savaş zamanında, kaçan düşmanların kendi karargâhlarında bırakılan küçük çocuklar olurdu. Bu manevi evlatlar öz evlat sayılmaz, hangi kabileden ele geçirilmişse o kabilenin mensubu kabul edilirdi. Mülkiyet paylaşımında öz evlatlarla eşit haklara sahip olsalar da yine de en büyük payı alamazlardı.⁴⁰⁵

Evlât edinildikten sonra, evlât edinenlerin bir oğulları olursa evlât edinen kişi değerini kaybetmekte ya da başka bir sebepten dolayı evlâtlık alınan kişi hoş gitmezse kovulabilmektedir. Evlâtlık, kendi aile birliğinden tamamıyla ayrılmış sayılmadığı için

⁴⁰¹ Marco Polo, **a.g.e.** s.97.

⁴⁰² Leo de Hartlog, **a.g.e.** s.24.

⁴⁰³ Frengi cinsel yolla bulaşan bir hastalıktır. Deri ve mukoza yoluyla bulaşan mikrop, bir kuluçka döneminden sonra, deri de ve iç organlarda doku bozukluklarına yol açar. Hastalık hamile kadınlarda, gebeliğin ilk yarısından sonra bebeğe de bulaşır. Bu nedenle soydan geçen bir hastalıktır. Bkz. **Genel Kültür Ansiklopedisi**, Milliyet Yayınları, 1991, s.130.

⁴⁰⁴ Curt Alinge, **a.g.e.** s.76.

⁴⁰⁵ Nadir Devlet, **a.g.e.** s.35.

istediği zaman analık ve babalığını terk ederek kendi öz babasının yanına dönüp böylece evlâtlık münasebetlerini sona erdirme hakkına sahiptir.

Evlenmiş olan evlâtlığın serbest hareketlerine kanun bir engel koymuştur. Eğer evlenmiş olan evlâtlık bütün ailesi ile birlikte analık ve babalığını terk edebilseydi çalışma gücünden mahrum kalınacağı için iktisadî anlamda aile sıkıntıya girebilirdi. Bundan dolayı evlenmiş olan evlâtlık analık ve babalığını terk edebilir ve hatta oğullarını da birlikte götürebilir; ancak gerek kendisi için gerekse analık ve babalığı için işçi olmaları bakımından önemli sayılan kadınları analık babalığından ayrıca satın alması gerekirdi. Bu suretle evlâtlığın ayrılıp gitme hakkını kötüye kullanması önlenmiş olmaktadır.

Bir kızın evlatlık alınma nedeni, aileye için iş gücü sağlama ve satılacak bir şey elde etmiş olma isteğidir. Kanunî hükümler de bunu teyit etmektedir. Evlâtlık kız ile analığı ve babalığı arasındaki bağlar, evlâtlık erkek arasındaki bağlardan daha sıkıdır. Evlâtlık kızlar analık ve babalığı terk edemedikleri gibi analık ve babalık kovmadığı sürece aileyi bırakıp gidemezlerdi. Bununla birlikte kendi babalarının aile birliğinden de çıkmış sayılmazlardı.⁴⁰⁶

Evlât verilen kızların gerçek anne ve babası kızlarını 9 yaşına kadar analık ve babalığın yanından alabilirdi. Buna karşılık 9 yaşını geçmiş olan bir kızın geri alınması analık ve babalık için hem iş gücü kaybı hem de evlenme çağına yaklaşmakta olan kıza verilecek başlıktan hisse kaybı demektir. Bundan dolayı 9 ile 15 yaş arasındaki evlâtlık kızların geri alınması durumunda kanun, analık ve babalığa bir tazminat verilmesini gerekli kılmıştır. Bu koşullarda evlatlık kızın öz ana ve babası kızlarını satın almak zorundadır. Ancak kıza iyi bakılmışsa o zaman kanunun belirlediği fiyat yarı yarıya artmaktadır.

15 yaşından sonra ise evlatlık verilen kızı satın almak imkânsızdır. Bunun dışında gerek başlık gerekse çeyiz bakımından öz baba ve babalık aynı haklara sahiptir. Bu durum da evlât edinmenin özellikle iktisadî karakterini açık bir şekilde göstermektedir.⁴⁰⁷

⁴⁰⁶ Curt Alinge, **a.g.e.** s.76.

⁴⁰⁷ Curt Alinge, **a.g.** s.77.

SONUÇ

Moğollar Cengiz Han ile birlikte hızlı bir şekilde teşkilatlanarak devletleşmiştir. Geniş bir coğrafyaya yayılmış olan Moğol İmparatorluğu ulaştıkları bölgedeki toplumların kültürlerinden etkilenerek, kendilerine özgü tarzları ile birleştirmiş ve diğer toplumları da kendilerine özgü tarzları ile etkilenmişlerdir.

Moğolların tarih sahnesinde yerini alması ile birlikte yaşam biçimleri, adetleri, inançları, kuralları ve Moğol insanın hayatı ile ilgili pek çok konu merak edilmiş ve araştırılmıştır. Moğol toplumunda kadın ve erkeğin özellikleri ve sorumlulukları incelendiğinde, kadının erkeğe göre farklı bir yerde olduğu ve her toplumda olduğu gibi kadının vazgeçilmez bir konumda olduğu görülmüştür.

Kadın, toplumun en önemli ögesidir. Kültür ve medeniyet, kadın ve erkekten oluşan insan topluluğunun birlikte var ettiği akla gelebilecek her şeydir. Kültür ve medeniyetin oluşması, gelecek kuşaklara aktarılmasında kadın önemli bir yere sahiptir.

Moğol toplumunda kadın her alanda kendisini göstermiştir. Kadına sadece çocuk doğuran, çocuklarını büyüten bir anne vasfı yüklenmemiştir. Günlük yapılması gereken işler örneğin, inek sağmak, yağ ve peynir yapmak, derileri ve postları işlemek, başmak gibi ayakkabı, çorap ve diğer giysileri de dikmek kadınların görevi olmuştur. Çadırların kurulması ve kaldırılması kadının görevi olmuştur. Aynı zamanda kadın, çadırların yapımını aile üyelerine itina ile öğreten kişi olmuştur.

Moğol hükümdarları eşlerinin kararlarına önem vermiş ve herhangi bir konuda karar verirken eşlerinin önerilerini de dikkate almışlardır. Eşlerinin ölümünden sonra nâib(vekil) olarak ülkeyi yöneten kadın hükümdarlar Moğol tarihinde oldukça fazladır. Bu bağlamda kadın hükümdarların Moğol İmparatorluğu üzerindeki etkisinin büyüklüğü tartışılmaz bir gerçektir. Toplum için vazgeçilmez bir unsur olan kadın, hayatın her alanına imzasını atmıştır.

Kadın ve erkeğin bir araya gelerek oluşturduğu toplumun en küçük birimi aile olarak ifade edilmiştir. Bundan dolayıdır ki; toplumların temelini aile oluşturmaktadır. Her dönemde aile farklı ifadeler ile anlatılmıştır.

Moğollarda soyun anneden geliyor olması, ailedeki sorumlulukların büyük bir bölümünün kadına yüklemiş olduğunun kanıtıdır. Moğolların aile yapıları incelendiğinde her ferдин aileye karşı sorumluluklarının olduğu görülür. Bu nedenle her ferдин sorumluluklarını yerine getirmesi gerekmektedir. Ailede annenin

sorumluluğunun ve konumunun babadan daha üstün olduğu görülür. Proto-Moğollarda soyun anneden geldiği bilinmektedir. Soyun anneden gelmesi kadının aile içindeki sorumluluğunun erkeğe oranla daha fazla olduğunu düşündürebilir. Annenin toplumsal statüsü çocuklarının toplumsal statüsünü ve itibarını belirlemektedir. Bu durum daha sonraki dönemlerde değişmiş olsa da annenin konumunun değişmesinde etkili olmamıştır. Baba erkil aile yapısına geçildikten sonra bile aile annenin aile üzerindeki etkin konumu değişmemiştir.

Moğol kanunları toplumu ilgilendiren her konuyu düzenleyecek şekilde oluşturulmuştur. Özellikle aile ve aileyi ilgilendiren pek çok hükmün yer alması dikkat çekicidir. Aile kavramı sosyal bir gerçekliktir. Her devirde ve toplumda, içinde bulunulan zamanın ve toplumun etkilerini taşıyan bir kavramdır. Yasa toplumun yapı taşı olan aile hakkında da önemli yaptırımlar koymuştur.

Boşanma, evlenme, zina yapma, öldürme ve pek çok konu hakkındaki uygulamalar yasal olarak Moğol kanunları ile belirlenmiştir. Oluşturulan bu yasalar da aile ile ilgili hükümlerin varlığı Moğol toplumda aile kavramının ne derece önem arz ettiği hakkında mühim bilgiler sunmaktadır.

Yasalar gereğince aileye karşı işlenen suçların kesin hükümler ile cezalandırıldığı görülmektedir. Özellikle anne ve babaya karşı işlenen suçların affi olmamıştır.

Özetle söyleyebileceğimiz şudur ki; Moğol kadını toplumun her alanında önemli rollere sahip olmuş ve bazı koşullarda erkeğin önüne dahi geçmiştir. Ailenin şekillenmesinde kadının önemli bir rol üstlenmiştir. Aile yasalar ile korunmaya çalışılmıştır.

KAYNAKLAR

- ABBOTT, Jacob.(2008). **Bozkırın Efendisi Cengiz Han**.Çev. Tansu Akgün. İstanbul: Parşömen Yayınları.
- ACHTERBERG, Jeanne. (2009). **Kadın Şifacılar**. Çev: Berrak Göçer. İstanbul: Everest Yayınları.
- AĞALDAĞ, Sebahattin. (2002). “Moğol Devleti”,**Türkler Ansiklopedisi**.Editör. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları. 8(1). ss.256-264.
- AKSAN, Yüksel. (2013). “1450-1750 Yılları Arasında Avrupa’da Cadılık”,**Tarih İncelemeleri Dergisi** . XXVIII. (2). ss. 355-368.
- ALTINDAL, Meral. (1994).**Osmanlıda Kadın**. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, İnsan ve Toplum Dizisi.
- ALİNGE, Curt. (1967).**Moğol Kanunları**.Çev. Coşkun Uçok. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- ARAT, Reşit Rahmeti. (1964). Eski Türk Hukuk Vesikaları.**Türk Kültürü Araştırma Dergisi**.1. ss.5-53.
- ARSAL, Sadri Maksudi. (1964).**Türk Tarihi ve Hukuk**.İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- AYDIN,Erhan. (2012). “Yenisey Yazıtları Nasıl Tarihlendirilebilir?”,Ankara: **Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literatureand History of Turkishor Turkic**. ss.161-168.
- ATALAY, Besim. (2006).**Divân-u Lüğati’t Türk**.Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- BARTHOLD, V.V. (2011).**Orta Asya Türk Tarihi Dersleri**.Çev. Hüseyin Dağ. İstanbul: Divan Kitap.
- BARTHOLD, V.V. (1990).**Moğol İstilasına Kadar Türkistan**. Çev. Hakkı Dursun Yıldız. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- BAYAT, Fuzuli. (2006).**Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı**. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- BAYAT, Fuzuli. (2010). “Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Kadın Şamanlar”,**Uluslar Arası Sosyal Araştırmalar Dergisi**.3(13). ss. 45-51.

BAYAT, Fuzuli. (2012). **Türk Kültüründe Kadın Şaman**, İstanbul: Ötüken Yayınları.

BERL, Emmanuel.(1999). **Atilla'dan Timur'a Avrupa ve Asya**.Çev. Gülseren Devrim. İstanbul: Doğan Kitapçılık.

BEKKİ, Salahaddin.(2009).**Uzak Türk İllerinde Destanlaşan Evlilikler**.Ankara: Öncü Basımevi.

BOZKURT, Gülnihal. (1981). “Eski Hukuk Sisteminde Kölelik”,**Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**.38(1). ss.66-103.

Buluç, Sadettin. (2007). **Makaleler**. Hazırlayan: Zeynep Korkamaz. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

BURBANK, Jane. COOPER, Frederick. (2010). **İmparatorluklar Tarihi Farklılıklar, Yönetim ve Egemenlik**,Çev. Ahmet Aybars Çağlayan. İstanbul: İnkılâp Yayınları.

BÜYÜKOKUTAN Töret, Aslı. (2014). “Geleceğin Süzgecinde Teke Yöresi Delbekçi Kadınları”,**TÜBAR-XXXVI**,(36) ss.370-388.

CAFEROĞLU, Ahmet. (2011).**Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü**. Ankara:Türk Dil Kurumu Yayınları.

CARPİNİ, Plano. (2014).**Plano Carpini'nin Moğolistan Seyahatnamesi (1245-1247)**. Çev. Ergin Ayan. Ankara: Yason Yayıncılık.

CİHAN, Cihat. (2002). “Türkler ile Moğolların İrkî Münasebetleri”,**Türkler Ansiklopedisi**. Ankara:Yeni Türkiye Yayınları. 8(1).ss. 278-286.

COŞAR, Hasan. (2013). **Tarihte ve Günümüzde Kadın**. Ankara: Sınırsız Kitap Yayıncılık.

CÜVEYNİ, Alaaddin Ata Melik. (2013). **Tarih-i Cihan Güşa**. Çev. Mursel Öztürk. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

ÇAĞATAY, Tahir. (1968).**Günün Sosyolojisine Giriş**, Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.

ÇELİK, Murat. (2010). “Antik Dünya Mitolojisinde Bereket Tanrıçaları”,**Selçuk Üniversitesi III. Uluslar Arası Bir Bilim Kategorisi Olarak ‘Kadın’, Edebiyat, Dil ve Kültür Sanat Çalışmalarında Kadın Sempozyumu**. ss.76-90.

ÇETİN, Cengiz. (2008). “Türk Düğün Gelenekleri ve Kutsal Evlilik Ritüelleri”, Ankara: **Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi**. 48(2). ss. 111-126.

DENİZ, Arda. (2013). **Moğolların Anadolu Politikası ve İlhanlı Devleti Tarihi**, İstanbul: Ekim Yayınları.

DEVLET, Nadir. (2007). **Liderliğin Efendisi Cengiz Han**, İstanbul: Güzeldünya Yayınları.

DİOSZEGİ, Vilmos. (2005). “Baraba Türkleri’nin İslam Öncesi Şamanizm İnancı ve Bazı Etno-Genetik Sonuçlar”, Çev. Ebru Özdağ. **Türk Kültürü Hacı Bektaş Veli Dergisi**. 35(1). ss.169-200.

DİVİTÇİOĞLU, Sencer. (2006). **Orta-Asya Türk Tarihi Üzerine Altı Çalışma**, Ankara: İmge Kitapevi.

DOĞAN, Cihangir. (1996). “Eski Türk Ailesinin Yapısı ve Fonksiyonları”, **M.Ü Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi**. 8(1). ss.73-81.

D’OHSSON, Maoradge. (2014). **Maoradge D’ohsson’ın Moğol Tarihi Transkripsiyonlu Metni ve Değerlendirilmesi** Çev. Mustafa Rahmi Balakan. Yüksek Lisans Tezi. Danışman: Münir ATALAR, Tokat, 2014.

D’OHSSON, Konstantın. (2008). **Moğol Tarihi**. Çev. Bahadır Apaydın. İstanbul: Nesnel Yayınları.

DONUK, Abdülkadir. (1980). “Çeşitli Topluluklarda ve Eski Türklerde Aile”, **İÜEF. Tarih Dergisi**. 33(33). ss.147-168.

DURAK, Neslihan. (2008). Çingizli Hatunları I: Sorgaktani Beki, **International Periodical Fort the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**. 3(1). ss. 251-258.

DURAK, Neslihan. (2001). “Çingizli Hatunları II. Töregene Hatun”, **Hindistan Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi**. 2(1). ss. 117-130

DURAK, Neslihan. (2002). “Çingizli Hatunları III. Dokuz Hatun”, **Hindistan Türk Araştırma Dergisi**. 3(1). ss.123-138.

EBERHARD, Wolfram. (1996). **Çin’in Şimal Komşuları**, Çev. Nimet Uluğtuğ. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

EBU ABDULLAH MUHAMMED İBNİ BATUTA TANCİ. (2015). **İbni Battûta Seyahatnamesi**. Çev. Sait Aykut. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

ELIADE, Mircea. (2006). **Şamanizm**. Çev.İsmet Birkan. Ankara: İmge Yayınları, Ankara.

FREYER, Hans.(2012). **Sosyoloji Kurumları Tarihi**. Çev. Tahir Çağatay. Ankara: Doğu Batı Yayınları.

GALSTYAN, A.G. (2005). **Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar XIII.-XIV. Yüzyıllara Ait Eserlerden Alıntılar**, Çev: İlyas Kamalov. İstanbul: Yeditepe Yayınları.

GENÇ, Özlem. (2011). “Ortaçağ Avrupasında Kadın”, **Ortaçağda Kadın**, (Editör: Altan Çetin), Ankara: Lotus Yayınevi.

Genel Kültür Ansiklopedisi, Milliyet Yayınları, 1991.

GİDDES, Antony. (2002). **Sosyoloji**. Hazırlayan. Hüseyin Özel, Cemal Güzel. Ankara: Ayraç Yayınevi.

GÜLENSOY, Tuncer. (2008).**Altan Topçi**. Ankara:Kültür Ajans Yayınları.

GÜNDÜZ, Ahmet. (2012). “Tarihi Süreç İçerisinde Türk Toplumunda ve Devletlerinde Kadının Yeri ve Önemi”,**International Journal of Social Science**. 5(5). ss. 129-148.

GÜNEŞ, Asena Gülsüm- EDİS, Sahra İpek. (2012). “Uyumsuz Defne Kam’ın Maceraları Su Romanının Kaynaklarından Kadim Türk Geleneği “Kamlık”, Kırşehir:**Ahi Evran Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü**.

GÖKÇE, Birsen. (1976).“Aile ve Aile Tipleri Üzerine Bir İnceleme”, **H.Ü. Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi**.8(1). ss. 47- 67

GÖKSEL, Burhan. (1988).**Çağlar Boyunca Türk Kadını ve Atatürk**.Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

GREGORY, Abu'l Farac, (1999). **Abu'l Farac Tarihi**. c.II. Çev. Ömer Rıza Doğrul. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

GROUSET, Rene. (2001). **Cihan Fatih Cengiz Han**.Çev. İzzet Tanju. İstanbul: Ötüken Yayınları.

GÜLAÇTI, Nurettin. (2012). “Sanatsal Bir Obje Olarak Kadın ve Bazı Toplumlarda Kadına Bakış”,**İdil ve Sanat Dergisi**,1(2).ss. 69-70.

HARTLOG, Leo de. (2013).**Dünya Fatih Cengiz Han**, Çev. Mehmet Savan. İstanbul: Doğan Kitap.

HASSAN, Ümit. (2009).**Eski Türk Toplumunu Üzerine İncelemeler**.Ankara: Doğu-Batı Yayınları.

İLMİYE ÇIĞ, Muazzez. (2015).**Gilgameş Tarihte İlk Kral Kahraman**,İstanbul: Kaynak Yayınları.

İNAN, Abdülkadir.(1986). **Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar**.Ankara:Türk Tarih Kurumu Yayınları.

İNAN, Abdülkadir.(1968). “Türk Düğünlerinde Exogamie İzler”, **Makaleler ve İncelemeler**.Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

İNAN, Abdülkadir.(1968). “Türk Mitolojisinde ve Halk Edebiyatında Kadın”,**Makaleler ve İncelemeler**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

İZGİ, Özkan. (2014).**Orta Asya Türk Tarihi Araştırmaları**.Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

KABAKLI ÇİMEN Latife. (2008).**Türk Töresinde Kadın ve Aile**,İstanbul: Kültür Sanat Yayınları.

KOCA, Salim. (2002). “Büyük Hun Devleti”,**Türkler Ansiklopedisi**.Editör: Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca.Ankara:Yeni Türkiye Yayınları. 1 (1). ss. 687-708.

KAFESOĞLU, İbrahim. (1980). **Eski Türk Dini**.Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

KAFESOĞLU, İbrahim. (1987).**Türk Bozkır Kültürü**.Ankara: Türk Kültür Araştırma Enstitüsü Yayınları.

KAFESOĞLU,İbrahim. (1998). **Türk Milli Kültürü**. İstanbul: Ötüken Yayınları.

KAMALOV, İlyas. (2011). “Altın Orda Hanedanlığı’nda Hanedan Kadınlar”, **Ortaçağda Kadın**. Hazırlayan. Altan Çetin. Ankara: Lotus Yayınevi.ss.593-604.

KARAHAN, Akartürk. (2006). “Tarihi Türk Dilinin Söz Varlığına Katkılar: Kadınla İlgili Kelimeler Üzerine”.Ankara: **Bilkent Üniversitesi I. Uluslar arası Büyük Türk Dili Kurultayı Bildirileri**. ss.1-12.

KAVUNCU, Mualla. (2009). “Eski Türklerden Osmanlılara Kadınlar ve Aile”,**Geçmişten Günümüze Kadınların İslam Kültür ve Medeniyetine Katkıları Konferansı**. Ankara: İlke İlim Kültür ve Dayanışma Derneği. ss. 23-43.

- KIZILKAYA, Hüseyin. (2004).**Ana Soyluluktan Günümüze Kadın**. İzmir: İlya Yayınevi,
- KÖNEZOĞLU, Bilge. (2006).**Aile ve Ailenin Korunması**,Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk (Medeni Hukuk) Anabilim Dalı.
- LAMB, Harld. (2010).**Moğolların Efendisi Cengiz Han**.Çev. A. Gökçe Bozkurt. İstanbul: İlgı Kültür Sanat Evi Yayınları.
- LANE, George. (2005).**Daily Life in theMongol Empire**, Greenwood, Publishing Group.
- LİGETİ, Lajos. (2005).**Tarihte Türk Yurtları**. Hazırlayan. Nurer Uğurlu. İstanbul: Örgün Yayınları.
- MANGHOL-UN NİUÇATOBÇA'AN (Yüan-Ch'ao Pi-shi). (1986).**Moğollar'ın Gizli Tarihi** Çev. Ahmet Temir. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- MANDALOĞLU, Mehmet. (2010). "İslamiyet'ten Önce Türklerde Aile Hukuku",**Türkiyat Araştırmaları Dergisi**.33(1). ss.133- 159
- MANN, Susan.(2005).**Women's History Glaobal Perspective**. Edt. Bonnie G. Smith. American Historical Association.
- MARSHALL, Robert. (1993).**Doğudan Yükselen Güç: Moğollar**.Çev. Fusun Doruker. İstanbul: Sabah Kitapları.
- MEMİŞ, Ekrem. (1987).**İskitlerin Tarihi**. Konya: Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları.
- MORGAN, Lewis Henri. (1998).**Eski Toplum**.c.II. Çev. Ünsal Oskay. İstanbul: Payel Yayıncılık.
- MÜVVERRİH KRİKOS. (2009). **Ermeni Müverrihlerine Göre Moğollar**. Çev. Gürsoy Solmaz. Ankara: Elips Yayınları..
- NEAGOE, Manole. (2010).**Atilla-Cengiz Han- Timur- Bozkırlı**. Çev. Müstecip Ülküsal. İstanbul: Bilge Oğuz Yayınları.
- NÉMETH, Gyla. (1962).**Attila ve Hunlar**. Çev. Tarık Demirkan. İstanbul: Kömen Yayınları.
- ONAY,İbrahim.(2012). "Eski Türk Toplumlarında Aile Düzeni ve Bunun Dini, Siyasi Hayata Yansımaları", **International Journal of Social Sicience**.5(6). ss.347- 357.

- OZANKAYA, Özer. (1995).**Temel Toplum Bilim Terimleri Sözlüğü**. İstanbul: Cem Yayınevi.
- ÖGEL, Bahaeddin. (1981).**Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi**. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ÖGEL, Bahaeddin. (1971).**Türk Kültürünün Gelişme Çağları**.c.I.İstanbul: MEB Yayınları.
- ÖGEL, Bahaeddin. (1971). **Türk Kültürünün Gelişme Çağları**.c.II. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- ÖGEL, Bahaeddin. (1995). **Türk Mitolojisi**,c.I. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- ÖGEL, Bahaeddin. (1998).**Türk Mitolojisi**. c.II. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- ÖGEL, Bahaeddin. (2002).**Sino Turcica Çingiz Han ve Çin'deki Hanedanın Türk Müşavirleri**. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- PAMİR, Aybars. (2009). “Türklerin Geleneksel Dini Şamanizm’in Orta Asya Eski Türk Kamu Hukukuna Etkisi”,**Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**. 52(4). ss. 155-186.
- PERRİN, Michel. (2013).**Şamanizm**. Çev. Bülent Arıbaş. İstanbul: İletişim Yayınları.
- POLO, Marco. (1984).**Marco Polo'nun Geziler Kitabı**. Çev. Ömer Güngören. İstanbul: Yol Yayınları.
- RADLOFF, W. (1957).**Sibirya'dan II**. Çev. Ahmet Temir. İstanbul: Maarif Basımevi.
- ROUX,Jean-Paul. (2011).**Türklerin ve Moğolların Eski Dini**. Çev. Aykut Kazancıgil. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- ROUX, Jean-Paul. (2011).**Eski Türk Mitolojisi**.Çev. Musa Yaşar Sağlam. Ankara: Bilge Su Yayınları.
- ROUX, Jean-Paul. (2001).**Moğol İmparatorluğu Tarihi**.Çev. Aykut Kazancıgil – Ayşe Bereket. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- ROUX, Jean-Paul. (1990). “Ortaçağ Türk Kadını”, Çev.Gönül Yılmaz.**ERDEM Atatürk Kültür Merkezi Dergisi**. 5(13). ss. 199-226.

- RUBRUK, Wilhelm von.(2012).**Moğolların Büyük Hanına Seyahat**.Çev. Ergin Ayan. İstanbul: Ayışığı Yayınevi.
- SÜREKLİ, Derya. (2002).**Kadın ve Toplum**. İstanbul:Evrım Yayınevi.
- SPULER, Bernard. (2011). **İran Moğolları**. Çev. Cemal Köprülü. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- TAŞAĞİL, Ahmet. (2012).**Göktürkler I, II, III**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- TAŞKIRAN, Tezer. (1973). **Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Kadın Hakları**. Ankara:Başbakanlık Basımevi.
- TEKİN, Talât. (2014). **Orhon Yazıtları**. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TEKİNOĞLU, Hüseyin. (2012). **Cengiz Han'ın Liderlik Sırları**. İstanbul: Kum Saati Yayınları.
- TEKTAŞ, Nazım. (2006). **Cengiz Han Cehennemden Gelen Adam**. İstanbul: Çatı Kitapları.
- TEMİR, Ahmet. (2002). “Moğol Hanlığı”,**Türkler Ansiklopedisi**.Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- TERZİ, Arzu. (2012). “Türk Siyaset Kültüründe Kadınların Rolü”,**21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum, Eğitim Bilimleri Araştırma Dergisi**.1(1). ss. 17-24.
- TEZCAN, Mahmut. (2000). “İslam Öncesi ve Sonrası Eski Türk Ailesinin Sosyo-Kültürel Nitelikleri”, **Tarih Boyunca Türklerde Ev ve Aile Semineri**. İstanbul: Globus Dünya Basımevi. ss. 1-21.
- THOMSEN, Wilhelm. (1935). **Moğolistan'daki Türkçe Kitabeleri**.Çev. Ahmet Cemal Köprülü. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü Yayınları.
- TOGAN, İsenbeki. (2002). “Çinggis Han ve Moğollar”,**Türkler Ansiklopedisi**. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları. 8(1). ss.235-255.
- TURAN, Osman. (1946). **Türkler ve İslamiyet**.Ankara: Ankara Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- TURAN,Osman. (1969). **Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi**.I. İstanbul:Ötüken Yayınları.

USEEV, Nurdin. (2012). “Köktürk Harfli Yenisey Yazıtlarındaki Kadını Bildiren Kelimelerin Anlamlarına Göre Eski Türklerde Kadın İmaji”, **Dil Araştırmaları Dergisi**. 11: 57-66.

USEEV, Nurdin. (2009). “Talas’ta Bulunan Eski Türk Yazıtı”, **A.Ü Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**. 41: 17-24.

VLADİMİRTSOV, B.Y. (1995). **Moğolların İctimai Teşkilatı Moğol Göçebe Feodalizmi**. Çev. Abdülkadir İnan. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

YÖRÜKAN, Yusuf Ziya. (2006). **Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri Şamanizm**. İstanbul: Ötüken Yayınları.

YÜKSEL, Musa Şamil. (2010). “Türk Kültüründe ‘Levirat’ ve Timurlularda Uygulanışı”, **İnternational Periodical For the Languages, Litreture and History of Turkish or Turkic**. 5(3). ss. 2028-2058.

ÖZGEÇMİŞ

1990 yılında İstanbul Kartal'da doğdu. İlköğretim ve orta öğrenimin tamamı ile lise öğrenimin iki yılının İstanbul'da tamamladı. Lise öğrenimini üçüncü yılını Mersin Tarsus'ta tamamladı. 2008 yılında Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünü kazandı. Dört yıl tarih öğrenimini aldıktan sonra 2012 yılında Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Ortaçağ Tarihi bilim dalında yüksek lisans yapmaya başladı. Halen üniversitede yüksek lisansına devam etmektedir.